

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TASAVVUF VE İLMİ BİRLEŞTİREN BİR KURUM OLARAK
MEDRESELER
(19. VE 20. YÜZYILLARDA NORŞİN MEDRESESİ ÖRNEĞİ)

Mehmet ÇELİK

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ercan GÜMÜŞ

MARDİN 2017

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

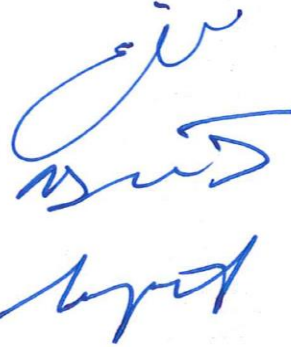
TEZ ONAYI

Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı 14751005 numaralı öğrencisi Mehmet ÇELİK'in hazırladığı “**Tasavvuf ve İlmî Birleştiren Bir Kurum Olarak Medreseler (19 ve 20. Yüzyıllarda Norşin Medresesi Örneği**” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 04/07/2017 Salı günü saat 13:00'te yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ercan GÜMÜŞ

Üye : Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŐ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2017 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2017

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Vahap ÖZPOLAT

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
Amaç	ix
Çalışmanın Önemi	ix
Çalışmanın Yöntemi	ix
Sınırlar	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: TASAVVUF VE MEDRESE KAVRAMI	3
1.1. Tasavvuf Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	3
1.2. Medrese Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	5
1.3. Mir Medreseleri Öncesi	10
1.4. Mir Medreseleri Dönemi	13
1.5. Nakşibendî Medreseleri	18
1.5.1. Nakşibendî Medreselerinin Oluşum Süreci	20
1.5.2. Nakşibendî Medreselerine Eleştirel Yaklaşım	23
1.5.3. Nakşibendî Medreselerinin Ekonomik Kaynakları	25
1.6. Tayin (Ratıp)	27
1.6. Tarihsel Süreçte Sözlü (Tekke) Gelenek İle Kitabi (Medrese) Gelenek Çatışması	27
II. BÖLÜM: TASAVVUF VE İLMİ BİRLEŞTİREN BİR GELENEK: NORŞİN MEDRESESİ	33
2.1. Norşin Coğrafyası ve Önemi	33
2.2. Norşin Medresesinin Kuruluşu	34
II.3. Norşin Medresesinde Eğitim-Öğretim ve Bireyselleştirilmiş Eğitim	38
2.4. Norşin Medresesinde İlmî Kaynaklar	40
2.5. Norşin Medresesinde Eğitim Dili	41
2.6. Medrese Üslubunun Halka Yansımaları	42
2.7. Norşin Medresesinde Bir Gün	43
2.8. Norşin Medresesinin Ekonomik Kaynakları	44
2.9. Norşin Medresesinde Tatil	44

2.10. Norşin Medresesinin Bölge Barışına Katkısı.....	45
2.11. Norşin Medresesinin Bina Yapısı	46
2.12. Faqî/Öğrenciler	48
2.2.1. Seyda.....	48
2.2.2. Norşin Medresesi Seydaları	50
2.2.3. Abdurrahman-i Tahi (Taği/Seyda) (1831-1886).....	51
2.2.3.1. Abdurrahman-ı Tahi'nin İlim Tahsili Ve Hocaları	53
2.2.3.2. Abdurrahman-ı Tahi'nin Kariyer Süreci.....	53
2.2.3.3. Abdurrahman-ı Tahi'nin Tarikata İntisabı	55
2.2.3.4. Abdurrahman-ı Tahi'nin Halifeleri	57
2.2.4. Şeyh Muhammed Diyaüddin (Hazret)	58
2.2.4.1. Şeyh Muhammed Diyaüddin'in Birinci Dünya Savaşına Katılması.....	59
2.2.4.2. Şeyh Diyaüddin'in Hilafet Alışı	62
2.2.4.3. Şeyh Diyaüddin'in Halifeleri.....	62
2.2.5. Şeyh Ahmed El Haznevi	63
2.2.5.1. Şeyh Ahmed el Haznevi'nin Eğitim Hayatı.....	64
2.2.5.2. Şeyh Ahmed Haznevi'nin Hizmetleri	65
2.2.5.3. Ahmed Haznevi'nin Tasavuf ile Tanışması.....	65
2.2.5.4. Şeyh Ahmed Haznevi'nin Halifeleri.....	66
2.2.6. Şeyh Ma'sum (1884-1971)	67
2.2.7. Şeyh Muhammed Ma'suk (1906-1975)	68
2.2.8. Şeyh Nureddin Mutlu (1933-...).....	69
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	73
EKLER.....	81
ÖZGEÇMİŞ.....	87

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Tasavvuf ve İlmî Birleştiren Bir Kurum Olarak Medreseler (19. ve 20. Yüzyıllarda Norşin Medresesi Örneği)

Mehmet Çelik

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2017: 87 Sayfa

Bölgemizde medreselerin varlığı Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizamülmülk dönemine dayanır. Bin yıla yaklaşan medrese geleneği Mevlana Hâlid'in bölgeye gelmesiyle başka bir hüviyet kazanmıştır. Kadiri ve diğer tarikatları da tesiri altına alan Mevlana Hâlid bölgede yeni bir anlayışın meydana çıkmasını sağlar. Medrese ve tekkeyi bir çatı altına alarak "zülcenaheyn" anlayışının önderi olur. Mevlana Hâlid, âlim olmak şartıyla tasavvufa girmek isteyen kişileri tasavvufi terbiyeden geçirerek halifelik verir. Bu halifeleri çeşitli bölgelere göndererek kendi tarikat ağını oluşturur. Hâlid'in 1811 yılında buralara geldiği sırada Osmanlı Devleti çalkantılı bir dönem geçirmektedir. Bu çalkantılı dönem Hâlidîyye tarikatının rahatça büyümesine ve yayılmasına imkân sağlar. Tarikat kısa bir süre içinde kurumsallaştığı bölgede ve Osmanlı Devleti'nde "lider tarikat" konumuna gelir.

Seyyid Sıbgatullah-i Arvasi'nin halifesi olarak şeyhliğe başlayan Abdurrahman-i Tahi, kısa bir süre içinde bölgede hâkimiyet kurar ve Norşin'in bir tarikat ve ilim yuvası haline gelmesini sağlar. Tahi, Norşin'de bir yandan medrese eğitimi verirken bir yandan da tekkede irşat faaliyetlerinde bulunur. Tahi'den sonra Norşin Medresesinin başına geçen seydalar da bu yeni tarzın gelenekselleşmesi için uğraş gösterir. Nihayetinde "Norşin bir medrese olduğu kadar bir tekkedir" ifadesi vücut bulur. Bölgede ilmi ve tasavvufi manada liderlik misyonuna erişen Norşin, çok sayıda öğrenci yetiştirmekle birlikte bölgedeki il, ilçe ve köylere de halifeler göndermek suretiyle bölgede en etkili okul konumuna yükselir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler başta olmak üzere diğer dini müesseseler de baskı altında kalır ve birçoğu kapanır. Ancak Norşin Medresesi tüm baskılara rağmen kapanmamış günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Tasavvuf, Hâlidîyye, Norşin Medresesi.

ABSTRACT

The Case of Norşin Madrasa as an Institution to Unite Sufism and Madrasa

The presence of madrasas in our geography goes back to the era of Nizamülmülk in the Seljuk Empire. The tradition of madrasa, which is about a thousand years old, gains a new identity when Mevlana Hâlid arrives in the region. Influencing Kadiri and other religious sects, Mevlana Hâlid enables the birth of a new conception in the region. He becomes the pioneer of “zülçenaheyn” conception by gathering madrasa and dervish lodge under a single roof. Mevlana Hâlid delivers his caliphate to those, who wanted to be part of sufism on the condition of being a scholar, after a sufi schooling. He constitutes his own religious sect network by sending these caliphates to various regions. The arrival of Hâlid in Kurdistan in 1811 corresponds to a time when Ottoman Empire experiences a turbulent period. Nearly everything goes in the favor of Hâlidiyye sect in this turbulent time and the sect becomes the “leader sect” in the region and Ottoman Empire in a short period of time.

Starting his sheikdom as a caliphate of Seyyid Sıbgatullah-i Arvasi, Tahi achieves dominance in the region in a short time and ensures that Norşin becomes a home of sufism and science. While providing madrasa education in Norşin, Tahi also engages in spiritual guidance actions in the lodge. ‘Seydas’ taking the lead of Norşin madrasa after Tahi make an effort to have this style to become a tradition. Ultimately, it displays the identity of “Norşin is a lodge as much as it is a madrasa”. Becoming a leader in terms of science and sufism in the region, Norşin rises to the position of being the most influential school in the region through educating a lot of students and sending caliphates to provinces, towns, and villages in the region.

Upon the announcement of the Republic and with the law on unification of education, mainly Madrasas and other religious institutions remain under pressures and many of these close down. However, Norşin Madrasa remains open until today despite all the pressures.

Keywords: Madrasa, Sufism, Hâlidiyye, Norşin Madrasa.

ÖNSÖZ

Nakşibendîliğin bir kolu olan Hâlidîye tarikatı kurucusu Mevlana Hâlidî Bağdadî'nin bölgeye getirdiği yeni anlayışla bölgedeki tarikat dengeleri değişmiştir. Kısa bir süre zarfında Osmanlı Devleti'nin büyük bir kısmında egemenlik kurmuştur. Emirliklerin kaldırılması ve devlet etkisinin Kürd coğrafyasında azalmasıyla büyük rollere sahip olan tarikatlar bölgede söz sahibi olmuş ve adeta idareciler gibi rol almıştır. Bölgede aktif hale gelen Norşin Medresesi, Mevlana Hâlid'in "tekke-medrese" birlikteliğini sürdürebilmesi açısından önemlidir. Bu anlayışla daha önceki medrese geleneğinden ayrılması önem arz etmektedir. Bu çalışma anılan önemi vurgulamayı amaçlamaktadır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kavram olarak medrese ve medresenin tarihçesiyle birlikte medresenin Kürtler arasındaki gelişimine değinilmiştir. İkinci bölümde ise Norşin Medresesinin tarihsel süreçteki rol, misyon ve etkileri ile birlikte günümüzdeki işleyiş ve yapısına da değinilmiştir. Bu bölüm tarihsel ve antropolojik olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmada konu seçiminde bana yardımcı olan merhum Yrd. Doç. Dr. Zübeyir Akçe'yi rahmetle anıyorum. Vakit ayırıp çalışmamın daha iyi olması için değerlendirmelerde bulunan, akademik bir üslup kazanmama ve kaynak temininde yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ercan Gümüş'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca benden değerli vaktini esirgemeyen, kaynak temininde yardımcı olan, Arapça kaynaklarımı tercüme eden Yrd. Doç. Dr. Davut Işıkdoğan'a, imla ve yazım yanlışlarımı düzelten Mustafa Putak'a, katkılarından dolayı Emin Gülsüm ve Rıdvan Yıldız'a, manevi desteklerinden dolayı annem Şükriye Çelik ve babam Mahmut Çelik'e teşekkür etmeyi borç bilirim.

Mehmet Çelik

Mardin 2017

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz : Bakınız

C : Cilt

çev : Çeviren

der. Derleyen

ed. Editör

H. Hicri

Haz. Hazırlayan

Km. Kilometre

M. Miladi

Mad. Madde

s. Sayfa

S. Sayı

SBE. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Vb. ve benzeri

Vd. ve diğerleri

Yay. Yayınları

Yy, yüzyıl

Amaç

Bu çalışmanın amacı belge, kitap ve saha çalışmalarından yola çıkarak Norşin Medresesini diğer medreselerden ayıran özelliklerini irdelemek ve toplum üzerindeki etkilerini tarihsel ve antropolojik bir perspektifle değerlendirmektir. Norşin Medresesinin bulunduğu coğrafyayı etkilemesinin yanı sıra yine aynı coğrafyada önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülen tarikat geleneği ile ilişkisini irdelemek çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma, Norşin Medresesini merkez alan ilk çalışma olması sebebiyle önem arz etmektedir. Norşin Medresesi içinde bulunduğu bölgenin kültür, eğitim ve din anlayışı üzerine etkili olmakla beraber üzerinde yeterli bir çalışmanın yapılmamış olması literatür açısından eksiklik arz etmektedir. Bu çalışmada Norşin Medresesinin özellikle eğitim ve kültür yanını, içinde bulunduğu coğrafyaya etkisini irdelemenin yanı sıra kuruluşundan günümüze kadar geçirmiş olduğu süreçlere değinilecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Kadızadeler ve Sivasilerin tekke-medrese gelenekleri arasında çatışma yaşandığı malumken, Mevlana Hâlidî Bağdadî'nin yeni bir tarikat anlayışı olan "zülcenaheyn" anlayışı, yani tekke-medrese birlikteliği zorunlu hale getirilmiştir. Norşin Medresesinin Hâlidî anlayışıyla faaliyetlerini sürdürmesi ve var olduğu günden bu yana bölgede etkiye sahip olması çalışmaya ayrıca önem kazandırmaktadır. Buna ilave olarak bu çalışma tekke ve medreselerin aynı çatı altında da yürütülebileceğini göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma iki farklı yöntemden oluşmaktadır. Bunlardan ilki medreseler üzerine yazılan kitap, dergi, makale ve sempozyum çalışmalarının analizinden meydana gelmektedir. Çalışma boyunca saha çalışması kapsamında hala aktif olan ve öğrenci yetiştirmeye devam eden Norşin Medresesinin bizzat yerinde görülmesinin yanı sıra medresede ders veren müderris ve seydalarla yapılan mülakatlardan da oluşmaktadır. Teorik eserler ile saha çalışmaları ve mülakatlardan elde edilen bilgilerin metodolojik olarak harmanlanmasından meydana gelmektedir.

Sınırlar

Bu çalışma, konu, zaman, mekân ve kaynak açısından çeşitli sınırlandırmalara tabi tutulmuştur. Konu olarak Norşin Medresesi derinlemesine ele alınmadan önce medrese geleneğine ve Osmanlı Devleti'ndeki durumuna genel olarak bakılmıştır. Norşin Medresesi özelinde ise, Norşin Medresesinin tarihsel gelişimi ve tekke-medrese birlikteliğinin uyumu ile sınırlandırılmıştır. Zaman olarak 19 ve 20. yüzyıllar arasında yoğunlaşmış olsa da tekke-medrese uyumsuzluğuna örnek olarak Kadızade ve Sivasilerin yoğun bir şekilde çatıştığı 16. ve 17. yüzyıllardaki durumuna da bakılmıştır. Mekan olarak genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu özelde ise Norşin Medresesi baz alınmıştır. Kaynak bakımından konuyla ilgili kitaplar, makaleler ve saha çalışmalarıyla sınırlandırılmıştır.

GİRİŞ

Eğitim kurumunun insan ile beraber meydana geldiğini ve insan üzerinde etkili olan en temel kurumlardan biri olduğu söylenebilir. Antik Yunan'ın önemli filozoflarından olan Platon'un günümüz üniversitelerinin temeli olan Akademi'yi kurmuş olması bu bağlamda ele alınabilir. Nitekim kendisi Devlet'inde en önemli faktörü eğitime vermiş ve bu husus ile ilgili olarak “*Eğitim, ruhun gücünü “iyi”den yana çevirme ve bunun için en kolay, en şaşmaz yolu bulma sanatıdır*”¹ diyerek eğitimin insan için önemine işaret etmektedir. Yine Platon'un öğrencisi ve önemli felsefe tarihçilerinden olan Aristoteles “*Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler*”² yargısında bulunarak aslında dolaylı olarak eğitimin önemine işaret ettiği düşünülmektedir. Nitekim bu “bilme” sürecinin metodolojik olarak en iyi yapıldığı yer eğitim kurumlarıdır. Zira kendisi de hocası Platon gibi “Lykeion” adında bir eğitim kurumu inşa etmiş ve başında bulunmuştur.

Eğitimin, birey ve toplum açısından önemi antik Yunan'dan günümüze kadar kesintiye uğramadan devam etmiştir.

İslam dininin ilimle organik bir bağa sahip olduğu düşünülmektedir. İslam dininin kutsal kitabında ve hadis rivayetlerinde Müslümanlar ilme teşvik edilmektedir. “*Rabbinin adıyla oku*”³ ayeti ve “*Çin’de de olsa ilmi arayınız. Çünkü ilim öğrenmek her Müslümana farzdır. Melekler, yaptıkları işten hoşlandıkları ilim talebeleri için kanatlarını yere sererler*”⁴ hadisi bu doğrultudadır. Bu organik bağın getirdiği sorumluluk ile ilim öğrenme-öğretme ihtiyacı hissedilmiş ve ihtiyacın giderilmesi için medreseler kurulmuştur.

Gerek İslam'ın ilk dönemlerinde gerekse Osmanlı Devleti'nde ve günümüzde eğitimin öneminin hiç azalmamış olduğunu ifade edilebilir. Nitekim günümüzde Norşin Medresesi gibi medreseler, devlet desteğinden yoksun olmalarına ve çeşitli zorluklara rağmen eğitim faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu durum eğitim faaliyetlerinin Antik Yunan'dan günümüze kadar aralıksız devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Tarihte iki İslami gelenek kabul edilen tasavvuf/tekke ve ilim/medrese ehilleri arasında zaman zaman çatışmaya varacak kadar sıkıntılar yaşandığı kaydedilmektedir. Norşin Medresesi bu hususta iki geleneği barıştıran bir özelliğe sahiptir. Norşin Medresesini tarihsel ve antropolojik olarak ele almadan önce

¹ Platon, *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, 518 d.

² Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2009, s. 1.

³ Kur'an, el-Alak 96, 1.

⁴ Câmîü's Sağır, 1/310

Çalışmanın temellendiği tasavvuf ve medrese olgularını öncelikle ana hatlarıyla ele almak gerekecektir.

I. BÖLÜM: TASAVVUF VE MEDRESE KAVRAMI

1.1. Tasavvuf Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Tasavvufu “İslam’ın zahir ve batın hükümleri çerçevesinde yaşanan manevi ve deruni hayat tarzı” olarak tanımlayan Öngüren, “tasavvuf” kelimesinin nasıl türetildiğine dair bilgiler de vermektedir. Safa ve vefa kelimelerinin birleşiminden gelebileceğini belirtirken bu düşüncenin Ebû Nuaym el- İsfahânî’ye (ö 1038) ait olduğuna ifade etmektedir. Bununla birlikte zahitlerin yediği çöl bitkisi “sufâne”den, kendilerini Kâbe’nin hizmetine adayan kabile ismi olan Sûfe’den, ucuz bir giyecek olan sûf’tan, Hakk’a boyun eğenlerin uzattıkları sûfetü’l kafâ’tan (ense saçı) da gelebileceğini belirtmektedir.⁵

Yılmaz, “İslam’ın ruh hayatı ve İslam peygamberinin şahsında temsil ettiği manevi otoritenin müesseseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir”⁶ ifadelerini kullanarak tasavvufu tanımlar. Buradaki manevi otoritenin Hz. Muhammed olduğunu belirtir.

“İslam dininin ruhu ve özü” tanımını kullanan Uludağ, “bedensiz ruh, ruhsuz beden” metaforunu kullanarak İslam’ın zahir ilimlerinin yanında batını ilimlerle anlam ifade edeceğini vurgulamaktadır. Diğer dinlerde olduğu gibi İslam dininde de bir mistizmin var olduğunu belirtip İslam’daki mistizmin tasavvuf olduğuna dikkat çekmektedir. Tasavvufun kaynağını Kur’an ve sünnetten almak zorunda olduğunu, aksi halde Kur’an ve sünnete aykırı hal ve hareketlerin dine zarar vereceğini de açıklamaktadır.⁷ Konur, Kur’an’da tasavvufa yönlendiren ayetlerin olduğunu, amellerin derinleştirilmesinin emredildiğini belirtir.

Tasavvufu “Kendini manevi tehlikelere açık olmaktan uzak tatmaktır” olarak tanımlayan Tancî, müslümanların hayatına ve davranışlara etki eden ince bir uygulama olarak görmektedir.⁸

“İslami iman ve uygulamanın özümsemesi ve pekiştirilmesi” şeklinde tanımlanan tasavvuf, İslami öğretilerin içselleştirilmesi bir hayat tarzı hâlini almasına yarayan bir uygulamadır.⁹

Kara, Cüneyd’in tasavvufu şöyle tanımladığını aktarmaktadır: “Tasavvuf, Hakk’ın seni sende öldürmesi ve kendisi ile yaşatmasıdır.”

⁵ Reşat Öngüren, “Tasavvuf”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV yayımları, 2011, c. 40, s. 119.

⁶ H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 17.

⁷ Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, İstanbul 2013, s.17.

⁸ Muhammed Tancî, *İslam Tasavvufu Üzerine*, Damla Yayınevi, (çev. Bekir Topaloğlu) İstanbul 2002, s. 36.

⁹ William Chittick, *Tasavvuf Kısa Bir Giriş*, İz Yayıncılık, (çev. Turan Koç) İstanbul 2006, s. 65.

Bediüzzaman Said Nursi, tasavvufu iman hakikati olarak görmekte ve tasavvufun tanımını yapmakla birlikte gayesine de değinir. Nursi, “*Tarikatın gaye-i maksadı, marifet ve inkişaf-ı hakaik-i imaniye olarak, Mirac-ı Ahmedî'nin (a.s.m.) gölgesinde ve sâyesi altında kalp ayağıyla bir seyr ü sülûk-i ruhani neticesinde, zevki, hâli ve bir derece şuhudî hakaik-i imaniye ve Kur'aniyeye mazhariyet, “tarikat” “tasavvuf” namıyla ulvi bir sırr-ı insanî ve bir kemâl-i beşerîdir.*”¹⁰ İnsanların neden tasavvufa yöneldiğine dair sorulan sorulara cevap veren Bediüzzaman, hayatın gürültü patırtısından ve insan üzerindeki ağır sorumluluktan kaynaklanan sıkıntının izole edilmesi için insanların bir arayış içinde olduğunu ve bu arayış neticesinde insanların tasavvufa yöneldiğini açıklamaktadır.¹¹

Tasavvuf: ibadet, taat, takva ve nefis muhasebesine önem vererek bu konularda kemal mertebesine ulaşmayı hedefler. İbadet ederek ve güzel bir ahlak edinerek kalbini ve nefisini kötü duygu ve düşüncelerden arındıran sûfinin marifet-i ilahiye ile bir takım bilgileri hissedebilmesi olasıdır. Sûfi bir ilahi ikram beklemeden sırf Allah rızası için yaptığı güzel davranışlar karşısında Allah tarafından keşf ve kerametle ihsan edilmeye nail olabilir. İlk dönem sûfilerin bu tür keşf ve kerametlere fazla değer vermediği, aksine bir sınama endişesi taşıyarak daha fazla dikkat ve gayret ederek takva ve amel-i salih çerçevesinde hareket ettiğine dikkat çeken İbni Haldun, daha sonraki dönemlerde ise tasavvuf ehlinin bu anlayıştan uzaklaştığını ve asıl amacın keşf ve keramet sahibi olmaya dönüştüğünü ifade eder.¹²

İbni Haldun, tasavvufa girip girmeme noktasında da düşüncesinin dile getirmektedir. Ona göre tasavvufa girmek ne farzdır ne de sünnettir. İnsanın bu yola kendi iradesiyle gireceğini ve faydası olduğu kadar zararı da olabilirliliği göz önüne alınarak karar vermesi gerektiğini dile getirir. Zira bu konuda Ebu Ali Rûzbarî (ö. 934) “*biz tasavvuf konusunda kılıcın keskin tarafı gibi bir yere ulaştık, azıcık bir tarafa meyl etsek Cehenneme yuvarlanırsınız*”¹³ demiştir.

Tasavvufu Hz. Muhammed'ten sonraki iki yüzyıl boyunca “zühd safhası” olarak değerlendiren Konur, bu dönemde kendini ibadete adanmış kimselerin varlığından bahseder. Söz konusu kimselerin yiyecek, giyecek ve mesken hususunda zâhidane davrandıklarını ve amaçlarının ahireti kazanmak olduğunu ifade eder.¹⁴

Tasavvufun “zühd safhası” olarak adlandırılan ilk iki yüzyıllık süreçten sonra Seriyü's- Sakat'ı (ö. 870), Haraz (ö. 890), Cüneyd (ö. 910) gibi tasavvuf büyükleri,

¹⁰ Said Nursi, *Mektubat*, Zehra Yayınları, İstanbul 2012, s. 596.

¹¹ Nursi, *Mektubat*, s. 597.

¹² İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâu's Sâil*, (hzr. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 39.

¹³ İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâu's Sâil*, s. 42.

¹⁴ Himmet Konur, *İbrahim Gülşeni Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000. s. 17.

tasavvufu kurumsallaştırmak maksadıyla mürit edindiklerini belirten Konur, bu şekilde tasavvufun kurumsal hali olan tarikatların ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹⁵

1.2. Medrese Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Medrese sözlükte “Okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen ders (dirase) kökünden bir mekân ismidir.¹⁶ Buna ek olarak Baltacı, Medrese kelimesinin, Arapça “de-re-se” kökünden geldiğini, “talebenin ilim öğrendiği yer” olarak anlamlandırıldığını ifade etmektedir. Sıbyan mekteplerinde okuma yazmayı öğrendikten sonra başvurulana, eğitim ve öğretimin yapıldığı kurum anlamında kullanılmaktadır.¹⁷ Karagöz ise medresenin özel anlamıyla, üniversite kelimesi yerine kullanılan bir tabir olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁸ Sarıçam, terim olarak medresenin, genelde orta ve yükseköğrenim kurumlarına delalet ettiğini belirtmektedir.¹⁹

İslam’ın ilk dönemlerinde İslami ilimlerin özellikle camilerde verildiği bilinmektedir. Zamanla ilme ve eğitime olan rağbet artınca bazı camiler ibadet alanı olmaktan çok birer eğitim yuvası haline gelmiştir. Çelebi’nin belirttiğine göre, kimi zaman camiye ibadet amacıyla gelenler camide eğitim gören talebelerin seslerinden, ders gören talebeler ise camide ibadet edenlerden dolayı dikkat dağınıklığına maruz kalmaktaydı. Ayrıca camiye yönelik bu kullanım, camiye temizlik yönünden de olumsuz etkilemekteydi. Bundan dolayı Kahire’deki Ezher Camii sadece tedrisata tahsis edilmiş, Cuma namazları haricinde burada namaz kılınmamıştır. Bu uygulama, köklü bir çözüm olmadığından medreselerin varlığı bir ihtiyaç haline gelmiştir.²⁰

Fiziki faydalarının yanında, ilme duyulan ihtiyaç, bürokrasi, yargı, propaganda vs. açılardan da medreselerin varlığına gereksinim olduğuna dikkat çeken araştırmacılar, bu hususa bir dayanak olarak Nizamiye Medreselerinin Şii Fatimiler ve Büveyhiler’in Şia propagandasını kırmak için Bağdat’ta kurulduğuna

¹⁵ Konur, *İbrahim Gülşenî*, s. 19.

¹⁶ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, s. 327.

¹⁷ Cahit Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s.22; Ziya Kazıcı, “Medrese”, Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi, İstanbul 2000, c. V, s. 144.

¹⁸ İsmail Karagöz, “Medrese” *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s. 417.

¹⁹ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara 2008, s. 131.

²⁰ Ahmet Çelebi, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, Damla Yayınları, İstanbul 2013. s. 108.

atıfta bulunurlar.²¹ Arıkan, yukarıda sayılan hususların yanında, Selçuklu Devletinde önemli devlet kadrolarında bulunan Şii memurların ihraç edilmesi halinde boşalan kadrolara Sünni memurların yerleştirilmesi amacı güdüldüğüne dikkat çekmektedir.²² Daha geniş bir ifadeyle, yönetim ve yargı görevlerini ifa edecek elemanların yetiştirilmesi de medreselerin kurulma sebepleri arasında zikredilebilir.²³

Talas, “*Bize öyle geliyor ki: Ezher yetiştirdiği insanlar vasıtasıyla Müslüman dünyasında Fatımi prensipleri yaymak, Nizamiye ise Fatımi faaliyete ve Şii propagandasına karşı mücadele etmek için kurulmuştur*”²⁴ demektedir.

Bozkurt ise, medreselerin kuruluş nedenine dair şunları söylemektedir: “*Selçuklular döneminde Cürcan, Rey, Hemedan, Yezd, Şiraz, Kirman, Merv ve Kaşan’da birçok medrese inşa edilmiştir. Bu sistemle ilmi seviyelerini yükselten Selçuklular, Şii Fatımilerin Kahire’de kurdukları Ezher ve Darü’l-Hikme vasıtasıyla yürüttükleri propaganda faaliyetlerine karşı koyabilmişlerdir.*”²⁵

Bir başka kaynak olan Özaydın ise, Şii Fatımilerin Abbasi ve Selçukluları yıpratmak için yaptıkları ilmi propagandaya karşı ehli sünnet akaidini güçlendirmek ve devletin ihtiyaç duyduğu görevlileri yetiştirmek amacıyla Nizamülmülk tarafından medreselerin kurulduğunu dile getirmektedir.²⁶

Medreselerin kurumsal tarihi noktasında herhangi bir mutabakata varılamamıştır. Bu ihtilafli konu tarihsel açıdan hicri 10. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. İlk medreselerin ne zamandan beri kurulduğu konusunda muhalif iddialar vardır. Kimi araştırmacılar Nizamiye Medreselerini başlangıç olarak esas alırken, kimi araştırmacılar ise Nizamiye Medreselerinden önce Gazneli ve Karahanlı medreselerinin varlığını kabul etmektedir. Berchem, medreselerin garip bir

²¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 M.S. 2010*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2010, s. 43.

²² Adem Arıkan, “Nizamülmülk’ün Eş’arilere Destekleri ve Diğer Sünnilerle İlişkileri”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 6, Cilt 6, Ankara 2011, s. 50.

²³ Zeki Salih Zengin, “Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, (ed. Nurullah Altaş, Mustafa Köylü) Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s.34.

²⁴ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslam’da Eğitim-Öğretim*, (çev. Sadık Cihan) Etüt Yayınları, Samsun 2000. s. 68

²⁵ Bozkurt, *Medrese*, XXIII, s. 324.

²⁶ Abdülkerim Özaydın, “Nizamiye Medresesi”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, XXXIII, s. 188-191.

şekilde Sünni mezhep merkezli olmasına rağmen Doğu İran'ın Şii nüfusu içinde doğduğuna dikkat çekmektedir.²⁷

Ğandur, “*medresenin bir ilim müessesesi*” olarak tanımlanmasının hicri dördüncü yüzyılın son çeyreğinde el-Makdîsi tarafından “Ahsenu't-Tekâsim” adlı eserinde geçtiğini belirtmektedir.²⁸

Medreselerin kökeni hususunda en eski atıflar Asr-ı saadete kadar geriye gitmektedir. Buna göre Medine’de Darülkurra adı verilen Mahreme b. Nevfel’in evi ilk örnektir.²⁹ Nitekim, Medinelilere İslamiyet’i öğretmek için gönderilen Musab b. Umeyr ile âma sahâbi Abdullah b. Ümmi Mektum bu evde kalmışlardır.³⁰ Bozkurt, Mescid-i Nebevi ve burada bulunan Suffe’nin ilk medrese modeli olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını belirtmektedir.³¹

Başka bir kaynağa göre, medreselerin ortaya çıkış tarihini, Hz Muhammed döneminde, Medine’deki Mescid-i Nebevi’nin gölgesinde yaşayan Suffa ashabına kadar uzatmak mümkündür.³² Gözütok, Suffe’de, erkekler ve kadınlar bölümü olmak üzere iki ayrı bölüm şeklinde eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğünü belirtir. İslam’ın kadın-erkek ayrımı yapmadan eğitim ve öğretime önem verdiğine dikkat çeker.³³ Hz. Muhammed’in erkeklerin eğitiminin yanı sıra kadınların eğitimiyle de ilgilendiğine dikkat çeken Sarıçam, kadınların, Hz. Muhammed’ten kendilerine eğitim ve öğretim için zaman ayırmasını istediklerini, O da bu doğrultuda, bir gün tayin ederek kadınların eğitim-öğretimi ile meşgul olduğunu ifade etmektedir.³⁴

²⁷ George Makdîsi, *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı*, (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu – Hasan Tuncay Başoğlu) Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 197.

²⁸ Muhammed Yusuf Ğandur, *Ortaçağ Cizre Tarihi (M.S. 815-1515)*, Beşir Ant Yayınları, (çev. Fadıl Bedirhanoğlu) Ankara 2008, s. 298.

²⁹ Nebi Bozkurt, “Darülkurra” DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, s. 543-545.

³⁰ Şakir Gözütok, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara 2002, s. 125.

³¹ Bozkurt, “*Medrese*”, XXVIII, s. 324

³² Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, s. 17

³³ Gözütok, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, s. 141.

³⁴ Sarıçam-Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 132.

Medreselerin inşasına kadar ilmi faaliyetler, öncelikle mescit ve camilerde yapılmıştır. Mescit ve camiler dışında küttab, saray, kitapçı dükkânları, ilim adamlarının evleri gibi mekânlarda eğitim-öğretimin yapıldığı yerlerdir.³⁵

Mescit ve camiler de, dini ilimler yanında müspet ilimler de tedris edilmiştir. Nitekim Mısır'da Tolunoğulları döneminde Ahmet b. Tolun Camii'nde dini ilimler yanında tıp ve astronomi, aynı şekilde el-Ezher Camii'nde de astronomi ve tıp dersi verildiği bilinmektedir.³⁶

Akgündüz, devlet eliyle kurulan ilk medreselerin, Maveraünnehir bölgesinde Hicri IV/Miladi X. asırda Karahanlılar tarafından inşa edildiğini belirtmektedir. Ayrıca Gazneli Mahmud (999-1030) Gazne'de ve kardeşi Nasır Sebüktekin Nişabur'da medreseler yaptırmış olduğuna dikkat çekmektedir.³⁷

Maruf'un çalışmalarına göre Nizamiye Medreseleri kurulmadan önce İslam dünyasında büyük âlimlerin yetiştiği 33 medrese kurulmuştur.³⁸ Bu medreseler, Nizamiye Medreselerinden 165 yıl önce, Horasan ve Maveraünnehir'de kurulmuş olup Maruf tarafından ilk medrese olarak kabul edilmektedir.³⁹ Araştırmacıların geneli ise Horasan ve Maveraünnehir'deki kurumların teşkilatlı olmadığını ve belli bir sisteme oturtulmadığını iddia ederek bunları medrese olarak kabul etmemektedirler.

Belli bir sistem dâhilindeki medreselerin -yani medresenin bütçesi, müstakil bina, müfredat, hoca ve öğrenci için gerekli materyaller- Bağdat'ta Nizamülmülk döneminde kurulduğunu dile getiren araştırmacılar, buraların toplumun dini ve ilmi ihtiyaçlarını karşılamanın yanında, Selçuklular tarafından siyaseten Şii Fatımîler ve Büveyhîler'in Şîa propagandasını kırmak amacıyla kullanıldığına değinirler.⁴⁰ Nizamülmülk'ün hayattayken on medrese yaptırdığı bilinmektedir ki bunlar: Bağdat,

³⁵ Ahmet Turan Yüksel, *İslam'da Bilim Tarihi*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2012, s. 49.

³⁶ Müfid Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, Sor Yayınları, Ankara 1993, s. 49.

³⁷ Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, s. 17; Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, s. 50.

³⁸ Naci Maruf, *Medarisu Kable'n Nizamiye*, Matbaatu'l-Mecmei'l-ilmî, Irak 1973, s. 3.

³⁹ Maruf, *Medarisu Kable'n Nizamiye*, s. 8.

⁴⁰ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 M.S. 2010*, s. 43.

Belh, Nişabur, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Amil Tarabistan, Musul ve Tus şehirlerinde bulunmaktadır.⁴¹

Araştırmacıların çoğunlukla Nizamiye Medreselerini “ilk medrese” olarak kabul etmesinin bir nedeni, bu medreselerin vakıflar yoluyla kendi maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, müderrislerin maaşı ve öğrencilerin günlük iâşelerinin bu şekilde karşılanmasıdır.⁴² Nizamülmülk eğitime yüksek bir bütçe ayırdığı için, Melikşah’ın haznedarı Taculmülk (ö.1092) tarafından sultana şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Melikşah, Nizamülmülk’ten izahat istemiş, Nizamülmülk ise, Melikşah’a durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Ey Âlemin Sultanı! Ben yaşlı bir insanım, şayet üzerimdekiler için bir çağrıda bulunulsa üç dinardan fazla kıymeti olmaz, Şayet sen de üzerindikileri çıkarsan otuz dinardan fazla etmez. Fakat Allah sana ve senin vasıtanla bana verdiği, kullarından hiç kimseye vermemiştir. O’nun dinini yüceltmek ve Kitabını korumak için üç yüz bin dinar harcamayalım mı? Sonra sen, her yıl savaşıyor orduya bunun birkaç katı harcamaya yaparsın. Kaldı ki onların kuvveti ve attıkları oklar, bir mili geçmez ve kılıçlarıyla da ancak yakınlarındakileri vurabilirler. Hâlbuki ben, bu mal ile sana öyle bir ordu hazırlıyorum ki, onların dua okları Allah ile aralarına hiçbir şeyin girmediği Arş’a ulaşır.”⁴³

Müfredat, bütçe, iâşe, müstakil bina, ve eğitimde uygulanan metodolojiyle kurumsallaşan medreseler, Sünni mezhebinin özellikle Şafîî fıkıh anlayışının korunmasına ve yayılmasına yardımcı olmuştur.⁴⁴ Bunun yanında devlet adamlarını yetiştirmek, yetiştirilen devlet adamlarının halk nezdinde itibara sahip olmasını sağlamak gibi amaçları da vardır.⁴⁵ Yetenekli ama yoksul olan kişileri yetiştirip devletin herhangi bir kademesinde çalıştırmak bir amaçtır. Diğer bir amaç ise burada eğitime alınan mühtedilerin İslamiyet’i kabulünden sonra eski dini inançlarına

⁴¹ Gözütok, *İslam’ın Altın Çağında İlim*, s. 212.

⁴² Sabahattin Bala, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Yöresi Örneği)” Diyarbakır 2012, s. 22. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁴³ Şakir Gözütok “Medreselerin Eğitim Açısından Tarihte Üstlendiği Fonksiyonlar” Medreseler ve Din Eğitimi Sempozyumu Tebliği (yayımlanmamıştır), Siirt 27 Ekim 2013.

⁴⁴ Gandur, *Ortaçağ Cizre Tarihi (M.S. 815-1515)* s. 299.

⁴⁵ Bala, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Yöresi Örneği)”, s. 24; Ali Öngül, “Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen Âlim Adamlarına Genel Bir Bakış”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, 1 (2), s. 70.

dönmelerinin engellenmesi ve müslümanlarca fethedilen yeni bölgelerin manen de fethedilmesidir.⁴⁶

Avrupa'daki benzer müesseselerin sonraki tarihlerde kurulduğu dikkate alınarak, dini ve müspet ilimlerin okutulduğu Bağdat Nizamiye Medresesi'nin dünyanın ilk üniversitesi olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁷ Derman, “*Avrupa'nın ortaçağ olarak adlandırdığı karanlık dönemde İslam dünyasını aydınlatan ilim ve irfan yayan merkezler konumundaydı*”⁴⁸ demek suretiyle buraların tarihsel süreçteki önemine atıfta bulunur.

1.3. Mir Medreseleri Öncesi

Medreselerin, Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı coğrafyada faaliyet göstermesi 11. yüzyıl sonlarına dayanır. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın veziri Nizamülmülk tarafından Bağdat'ta kurumsallaşan medreselerin Nizamiye Medreseleri olarak bilindiğine daha önce sıklıkla değinilmiştir.⁴⁹ İlk teşkilatlı medreselere örnek teşkil eden Nizamiye Medreseleri kısa bir zaman zarfında yakında bulunan bölgelere de yayılmıştır. Araştırmacılara göre Kürt coğrafyasında ilk olarak Cizre'de yapılan medrese, kurumsallaşmış ilk medrese örneğidir. er-Radeviyye adındaki medresenin Nizamülmülk tarafından yaptırıldığı söylenir.⁵⁰ Bu medresenin varlığı Kürt coğrafyasında medreselerin ortaya çıkış tarihi olarak alınabilir.

Eyyubiler döneminde tarihçi İbn Şeddâd'ın (ö. 1285), Amid'de (Diyarbakır) iki medrese bulunduğunu, bunlardan birinin Tâciye ismini, diğerinin Câmi-i Kebir ya da Amid Medresesi ismini taşıdığını aktaran Acar, Amid ya da Câmi-i Kebir olarak ismi geçen medresenin günümüzdeki Mesudiye Medresesi olabileceğine dikkat çekmektedir.⁵¹

Kendisi de medrese eğitimi almış bir başka araştırmacı olan Halil Çiçek “*Bizim yetiştiğimiz döneme kadar medreselerde okutulan Tasrîfa Kurmancı'nin H.*

⁴⁶ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 M.S. 2010*. s. 44.

⁴⁷ Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, s. 17.

⁴⁸ Hamit Derman, “Tarihimizin ilim irfan merkezleri Medreseler”, NurNet.org, E.T. 08.10.2015.

⁴⁹ Ğandur, *Ortaçağ Cizre Tarihi*, s. 298.

⁵⁰ M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009. s. 34.

⁵¹ Abdurrahman Acar, “Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisindeki Yerleri”, *Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara 2008, s. 125.

1000 yılında yazılmış olması, bölgedeki medrese tarihinin uzun bir geçmişe sahip olduğu gösteren diğer önemli bir kanıttır”⁵² diyerek söz konusu coğrafyada medrese tarihinin uzun ve köklü bir geçmişe sahip olduğuna dikkat çekmektedir.

Bruinessen, Kürtlerin ilim konusunda İslam âlemine fayda sağladığını belirtmektedir. O, Kürt ulemanın, Kürtçe’nin yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçe gibi dilleri bilmelerinden dolayı, Farsça yazan Hindistan Müslümanları ile Türkçe ve Arapça konuşan dünya arasında kültürel aracılık rolü üstlendiğine dikkat çeker. Kürt ulemasının tarihsel süreçte, sadece Kürtler arasında değil, aynı zamanda İslam coğrafyasının hemen her bölgesinde de etkili olduğunu şu cümlelerle ifade eder: “Kürt ulema geçmişteki altı yüzyıl boyunca,⁵³ Osmanlı sarayında etkili konumlarda yer almış, ünlü el-Ehzer Üniversitesinde ya da Arabistan’ın kutsal şehirlerinde hocalık etmiştir. (...) Mekke ve Medine’de ders veren Kürtler, Endonezya kadar uzaklarda bile kalıcı bir etki bıraktılar.”⁵⁴

Medreselerin kurumsallaşmasıyla birlikte söz konusu coğrafyada egemen olan Selçuklu ve Atabeyler’in, eğitimin yaygınlaşmasını teşvik edip destek verdiklerini, dini bir çerçevede eğitim metodolojisinin oluşmasını, fıkıh, hukuk ve diplomasi gibi alanlarda ilerlemenin sağlanabilmesi için mali kaynak ayırdıklarını belirten Ğandur, Cizre’deki medreselerin komşu medreseler gibi müfredat oluşturduğuna, Şafîî, Hanbelî, Hanefî ve Maliki mezheplerin tamamını kapsadığına, bu dört mezhepten Şafîî mezhebinin öncelikli olduğuna dikkat çeker.⁵⁵ Medreselerde verilen eğitimde, Şafîî mezhebinin öncelikli olması, Kürtlerin ekseriyetle Şafîî mezhebine tabii olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Söz konusu coğrafyada erken dönemde yapılmış medrese binalarını görmek halen mümkündür. Cizre’de, sur içinde dört, sur dışında bir medresenin varlığından

⁵² Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s. 34.

⁵³ Şerefname’ de geçen “İlk başlarda Bursa’da müderrislik yapan sonraları ise Orhan Bey’in sadrazamı olup Hayreddin Paşa adıyla meşhur olan Mevlana Taceddin el- Kürdî de Kürt’tü” ifadesi Bruinessen’i doğrulamaktadır. (Şerephan Bitlisi, *Şerefname cilt-1*, Nûbihar Yayınları, (çev. Abdullah Yeğin) İstanbul 2014, s. 65.)

⁵⁴ Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, (çev. Nevzat Kılıç, Bülent Peker, Leyla Keskiner vd.) İstanbul 2010, s. 29.

⁵⁵ Ğandur, *Ortaçağ Cizre Tarihi*, s. 299.

bahseden Ğandur, bu medreselerin Şafî mezhebine göre eğitim verdiğini ifade etmektedir.⁵⁶ Bu medreselerin isimleri Şu Şekildedir:

1. İbnu'l-Bızri Medresesi: Burada Şafî mezhebince tedarisat veriliyordu.
2. Atabeyler'den Zahiruddun Kaymaz adını taşıyan medrese: Bu medresede de Şafî mezhebince tedarisat yürütölmüştü.
3. er-Radeviyye Medresesi olarak bilinen medrese: Bu medrese Nizamölmölk tarafından yapılmış olup, büyüklüğü ve güzelliğiyle meŐhurdur.
4. Kadı Cemaluddin Abdurrahim Medresesi

Yukarıda belirtilen medreselerin sur içinde olduğunu vurgulayan Ğandur, “Şemsuddin Surtekin Medresesi” olarak bilinen medresenin Őehir dışında bulunduğunu kaydetmiştir.⁵⁷

Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı coğrafyalar dışında, Kürtlerin yönetiminde olan ancak Kürt nüfusunun etkisinin hissedilmediği coğrafyalarda da medreselerin varlığına tanık olunmaktadır. Eyyubi Devleti'nin kurucusu olan Selahaddin Eyyubi'nin Mısır'da ve başka coğrafyalarda medreseler inşa ettiğini belirten Muhammed Emin Zeki Beg, Nasiriye Medresesi'nin Mısır'daki ilk Sünni medresesi olduğunu ve Şafîlere tahsis edildiğini ifade etmektedir. Zeki Beg, Selahaddin Eyyubi'nin bu ilk Sünni medresesinin yakınında Kamhiye Medresesini inşa edip Malikilere, 1076 yılında ise Hanefiler için diğer bir medreseyi tesis ettiğini kaydetmektedir.⁵⁸ “*Selahaddin, Dar el-Maune denilen hapishaneyi yıkıp yerine Şafîiler için bir medrese inşa etti*” ve “*Dâr'ül-Adl adındaki adalet sarayını da Şafîiler için diğer bir medreseye çevirdi*” bilgisini İbnu'l Esir'den nakleden Zeki Beg, Selahaddin'in eğitime verdiği önemi vurgulamaktadır.⁵⁹ Kudüs'ün, Selahaddin-i Eyyubi tarafından fethedildikten sonra, Selahaddin'in yaklaşık bir ay burada

⁵⁶ Ğandur, *Ortaçağ Cizre Tarihi*, s. 300.

⁵⁷ Ğandur, *Ortaçağ Cizre Tarihi*, s. 300.

⁵⁸ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nübihar Yayınları, İstanbul 2014, s. 594.

⁵⁹ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, s. 552.

kaldığını, şehirde bazı düzenlemeler yaptığını dile getirip, burada yeni cami ve medreseler inşa ettiğini de belirtmektedir.⁶⁰

Selahaddin Eyyubi'nin kurduğu medreselerde eğitim dilinin Kürtçe olduğunu ifade eden Yılmaz,⁶¹ Kürt medreselerinde eğitim dilinin Kürtçe olmasının Selahattin Eyyubi dönemiyle başladığına dikkat çekmektedir. Yılmaz'a göre Selahattin Eyyubi, Kürtçe'nin eğitim dili olmasını ve sistemleşmesini istemiştir.⁶² Eğer bu bilgi doğru kabul edilirse günümüzde medreselerdeki Kürtçe kullanımının kökenine dair bir dayanak olarak görülebilir.

1.4. Mir Medreseleri Dönemi

Yavuz Sultan Selim ile Kürt Mirleri arasındaki Amasya Antlaşmasıyla (1514) başlayıp 1855 yılına kadarki zaman zarfında, eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren Kürdistan⁶³ coğrafyasındaki medreseler, "Mir Medreseleri" olarak adlandırılmaktadır.

⁶⁰ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, s. 575.

⁶¹ Burada belirtilmek istenen Kürtlerin yoğun yaşadığı coğrafyalardaki medreselerin eğitim dilinin Kürtçe olmasıdır.

⁶² Musa Kazım Yılmaz, "Kürdistan Medreselerinde Eğitim-Öğretim Kalitesi ve Bediüzzaman'ın Medreset-üz-Zehra Projesi", *Medreseler ve Din Eğitimi Sempozyumu Tebliği* (yayımlanmamıştır), Siirt Sempozyumu, 27-28 Ekim 2013.

⁶³ Kürdistan coğrafyası ve tarihi hakkında geniş bilgi için bkz: Cemal Ülke, *Kürdistan Eyaleti'nin İdarî Yapısı (1847-1867)*, Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, Mardin 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kürdistan teriminin ilk kez kullanılışı Büyük Selçuklular sultanı Sultan Sencer (öl. 1157) dönemine aittir. Sultan Sencer, Kürdistan ismini Zagroslar'ın doğu kısmında, Hemedan yakınlarında idarî bir bölge olarak kurmuş olduğu vilayet için kullanmıştır. (Thomas Bois, *Kürtler ve Yurtları: Kürdistan*, Doz Yayınları, İstanbul 2004, s. 11.)

1074'te Kaşgarlı Mahmut tarafından çizilen dünya haritasında Kürtlerin yoğun yaşadığı coğrafyaya "Erdu'l Ekrad" denilmiştir. (Bkz: Ek 1)

Kürdistan sınırları Şerefname'de şöyle anlatılmaktadır:

"*Kürdistan topraklarının sınırı Hint Okyanus'unun kenarında yer alan Hürmüz (Basra)kürfezinden başlar. Oradan doğrusal bir çizgi şeklinde Malatya ve Maraş ilerine kadar uzanıp burada son bulur. Bu doğrusal çizginin kuzeyinde Fars ili, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Ermenistan yer alır. Güneyinde ise Diyarbekir, Musul ve Irak-ı Arab yer alır. Ancak bu halkın kolları doğudan batıya birçok yere yayılmışlardır*" (Şerephan Bitlisi, *Şerefname Kürt Tarihi 1. Cilt*, Çev. Abdullah Yeğin, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2014, s. 63.)

Şemseddin Sâmî "Kâmus'ül Âlâm" adlı eserinde Kürtlerin dağınık bir şekilde ve içlerinde başka halkların da yaşamasından dolayı net bir Kürt sınırı çizmenin zor olduğuna dikkat çekmektedir. Kâmus'ül Âlâm'da Kürdistan şöyle anlatılmaktadır:

"*Coğrafik olarak da Kürdistan; Urmiye ve Van Göllerinin sevhilinden, Kerhe ve Diyale Nehirlerinin menabine ve Dicle'nin mecrasına dek mümted olup garb-ı şimaliye doğru hududu Dicle'nin mecrasını takible Fırat'ı terkib eden Karasu mecrasına ve oradan şimalde doğru Aras Havzası'nı Fırat ve Dicle Havzası'ndan ayıran taksim-i miyah hattına kadar vasıl olur. Bu itibarla Memalik-i Osmanîye'de Musul Vilâyeti'nin kısm-ı azamı, yani Dicle'nin solunda bulunan yerleri ve Van ve Bitlis vilayetleriyle Diyarbekir ve Ma'muratul-Aziz Vilayetlerinin birer parçası ve Dersim Sancağı Kürdistan'dan ma'dud olduğu gibi, İran'da dahi Kürdistan namıyla ma'ruf olan eyaletle*

Yaklaşık 350 yıllık bu süreçte, Kürdistan olarak bilinen coğrafyanın, ilim ve irfan ihtiyacını karşılayan bu medreseler, mirlerin desteğiyle bu coğrafyadaki ilim-irfanın zirve yapmasını sağlamıştır. Epözdemir, Mir Medreseleri ile Kürdistan coğrafyasında ilmi ve edebi bir yükselmenin başladığına, bu yükselmenin de yarı bağımsız Kürt Mirlerin etkisiyle oluştuğuna dikkat çekmektedir.⁶⁴

Söz konusu coğrafyada kurulan medreselerin, akademik özgürlük noktasında Osmanlı medreselerine göre daha özgür olduğuna dikkat çeken Yılmaz, bu özgürlüğü devlet denetiminin Osmanlı medreselerine nazaran daha az olmasından kaynaklandığını belirtir. Yılmaz, bürokratik engellerle karşılaşmadan daha hür ve daha özgür bir ortamda eğitim faaliyetlerini sürdüren bu medreselerin, herhangi bir baskı altında kalmadığını, dolayısıyla eğitim öğretim faaliyetlerini daha rahat bir şekilde yürütüldüğüne dikkat çekmektedir.⁶⁵

Mirler dönemindeki medreselerle ilgili, dönemin tarihçi ve seyyahları bilgi aktarmaktadır. Osmanlı Devletine bağlı Kürdistan Eyaletini gezen ve “Seyahatname” adlı eserinde buradaki medreselerden bahseden seyyah Evliya Çelebi, bu coğrafyanın eğitime verdiği önemi özellikle belirtir. Bitlis’teki medreselerden bahsederken bu yörenin insanının eğitime önem verdiğini ve çok zeki olduklarını vurgular. Şehirdeki medreselerin isimlerini sayar ve medreselerin doluluk oranının çok yüksek olduğunu ifade eder.⁶⁶ Mardin, Hamedan ve Nusaybin gibi yerleşkelerde medreselerin varlığından bahseder. Van medreselerinden söz ederken, Ulucami, Horhor, Hüsrev, Tebriz, Abbas Ağa ve Kayaçlı medreselerini kaydeder.⁶⁷ Hamedan’da dokuz medresenin varlığından söz eder.⁶⁸ İmadiye’de, Emir Han, Zibari, Murad Haniye, Memkan, Melik Ezdin, (İzeddin) ve Seyyid Han adlarında altı medrese ismini sayar.

Azerbaycan Eyaleti'nin nüfusu, yani cenub-i garbî kısmı Kürdistan'dır. Bu vecihle Kürdistan; şimal-ı şarkî cihetinden Azerbeycan, şarken Irak-ı Acemî, cenuben Loristan ve Irak-ı Arabî, Garb-ı Cenubi cihetinden Cezîre, garb-ı şimalî tarafından dahi Anadolu ile mahduttur. (Şemseddin Sâmî, Kâmûsu'l-A'lâm, Kaşgar Yayınları, Ankara 1996, s. 1802-1804.)

⁶⁴Şakir Epözdemir, *Kürt-Osmanlı İttifakının 500. Yılı*, Veng Yayınları, Diyarbakır 2014, s. 11.

⁶⁵Musa Kazım Yılmaz, *Kürtler (Toplum, Din)* (der: Adnan Demircan, Celil Abuzar, Metin Bozan), Nida Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 113.

⁶⁶Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu, (hzr: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman) İstanbul 2001, s. 65.

⁶⁷Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 121.

⁶⁸Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 209.

İmadiye medreselerinin giriş kapısından “Bismillah” diyerek girenin müfessir veya muhaddis olma ihtimalinin çok yüksek olduğuna dikkat çeker.⁶⁹

Evliya Çelebi, söz konusu coğrafyanın merkezlerinden biri olan Diyarbakır’ı anlatırken de birçok medrese ismini vermekte ve genellikle medreselerin cami yakınlarında olduğunu ifade etmektedir. Cami-i Kebir’de Mercaniyye⁷⁰ (Mesudiye) ve Şafî Medresesi adlarında iki medrese olduğunu, Mardin Kapı civarında Hüsreviyye Medresesinin olduğunu ve bu medresede kelim ilmiyle birlikte kıraat derslerinin verildiğini, Sarılızâde Medresesinde fıkıh ilminin öğretildiğini, Şeyh Rumi Medresesinde tasavvuf ve tevhid ilminin verildiğini, İpariyye Medresesinde ilm-i beyanın (edebiyat-belagat) öğretildiğini aktarmaktadır. Medrese-i Cami-i Peygamber adıyla bahsedilen medrese için “*Talebesi çokdur. Bunda bir kere ilme bed’ eden elbette ve elbette mahrum kalmamıştır*”⁷¹ ifadelerini kullanarak anlatan Çelebi, Diyarbakır’daki son ve adı okunamayan medreseyi “*Bunda ilm-i tefsürden tefsir-i Cerir-i Taberi ve tefsir-i İbn-i Mes’ud ve tefsir-i Ebussuud görülüp müfessir u müdakik ulema fuzala-yı musannifleri vardır*”⁷² şeklinde tanıtmaktadır.

Tarihi kaynaklardan, Kürdistan coğrafyasında, mirler dönemi olarak kabul edilen süreçte, eğitime ne kadar önem verildiğini anlamak mümkündür. Özellikle her medresenin farklı bir alanda uzmanlaşıp o yönde eğitim vermesi, eğitimin kurumsallaştığının bir göstergesidir. Kurumsallaşan medreseler yaklaşık 350 yıl halka hizmet vermiş, birçok âlimin, şairin, müfessirin ve diplomatın yetişmesine kaynaklık etmiştir. Bu dönemin görgü tanıklarında olan Evliya Çelebi, Diyarbakır için şunları söylemektedir: “*Bu diyar canib-i şark ve taraf-ı Acem olmak ile nice yüz fuşuheyı bulega şu’ârâ-yı kâmiller vardır. Ekseri Fuzuli ve Ruhi-yi Bağdadî tarzı kaşideemlahü’ş şuaralar vardır.*”⁷³

⁶⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 313.

⁷⁰ Medresede bulunan yazıt, medresenin dört Sünni mezhep için 1193 yılında inşaata başlandığını, 1199 yılında inşaatın bitirildiğini belgeler. (bkz: Mehmet Şimşek, *Amid’den Diyarbakır’e Eğitim Tarihi*, Kent Yayınları, İstanbul 2006, s. 43; Orhan Cezmi Tuncer, *Diyarbakır Camileri*, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 1996, s. 45.)

⁷¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 27.

⁷² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 27.

⁷³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 27.

Dönemin medreseleri ile ilgili olarak bilgi veren başka bir kaynak ise Şerefhan Bitlisî'nin “Şerefname” adlı kitabıdır. Şerefhan Bitlisî, Bitlis ülkesinden (şehirden) bahsederken bu ülkenin hükümdarlarının “*Birçok cami, medrese, han, misafirhane, hamam, köprü ve kemer gibi hayır kurumu kurmuşlardır*”⁷⁴ bilgisini aktarmakta ve bilginin devamında “*Bitlis’te Hatibiyye, Hacıbegiyye, Şükriye, İdrisiyye ve İhlasiyye adlarıyla bilinen beş medrese vardır*”⁷⁵ diyerek h. 999 (M. 1590-1591) yılında İdrisiyye Medresesini kendisi tarafından Şemsiyye Zaviyesi'nin yakınında yaptırıldığını belirtilmektedir. Şerefname'nin ileriki bölümlerinde, dönemin medreselerinde ağırlıklı olarak Şafî Fıkhnın yanında tefsir ve hadis alanlarında da eğitim verildiği anlaşılmaktadır. Dikkat çeken bir husus ise yine Şerefname'de geçen “*İhlasiyye Medresesi'nde Kürdistan bilginleri arasında yüksek himmetiyle tanınan ve tefsir, astronomi, mantık ve kelam bilimlerinde tam bir yetkinliğe sahip olan Şemseddin Mevlana Muhammed Şeranişi ders okutmaktadır*”⁷⁶ ifadede medreselerde sadece dini ilimler değil, astronomi gibi pozitif ilimlerin de okutulduğu dair bilgidir.

Van beldesinde ve Ahlat'ta da medreselerin varlığından da bahseden Şerefhan Bitlisî, Şah İsmail tarafından görevlendirilen Zülkadir Behram Bey ile Şeref Han Bey arasında çıkan anlaşmazlık neticesinde, Şeyh Emir Bilbasi komutasında Erciş'e gönderilen askeri birlik içinde 500 kadar öğrenci ve bilim adamının olduğunu aktarması dikkat çekicidir.⁷⁷

Şerefname'nin muhtelif bölümlerinde, medreselerin varlığına dair bilgiler bulunmaktadır. Pırlangan'da Muhammed Bin Gaybullah Bey tarafından bir medrese yapıldığına dair bilgiler verilmiştir.⁷⁸ Şerefname'nin başka bir bölümünde ise Hizan'da Davudiyye Medresesinin Emir Davud Bin Emir Malik tarafından inşa edildiği belirtilir. Bahsi geçen medrese için “*Ders alan öğrencilerle doludur*” ifadesinin kullanılması, medrese eğitime edilen rağbeti göstermesi açısından önemlidir.

⁷⁴ Şerefhan Bitlisî, *Şerefname Kürt Tarihi 1. Cilt*, (çev. Abdullah Yeğin) Nübîhar Yayınları, İstanbul 2014, s. 383.

⁷⁵ Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s. 383.

⁷⁶ Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s. 384.

⁷⁷ Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s. 381.

⁷⁸ Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s. 352.

Şerefhan Bitlisî, yukarıda detaylarıyla anlatılan dönemde, Bitlis'te yaşayan âlimlerin ismini vermektedir. Bunlar:

Mevlana Hızır Bibi: Şerefiyye Medresesinde, Şafîî Fıkhının usulü, hadis ve tefsir alanında eşsiz bir konuma sahip olduğunu ve bu âlimden ders alan herkesin kemal mertebesine çıktığı belirtilir.⁷⁹

Şemseddin Mevlana Muhammed Şeranişi: İhlasiyye Medresesinde, tefsir, astronomi, mantık ve kelim bilimlerinde uzman olduğunu ifade edilir.⁸⁰

Mevlana Sufi Muhammed Zırki: Fıkıh noktasında eşine az rastlanan bir âlim olduğu anlatılmaktadır.

Mevlana Abdullah: “Reşik” yani “Kara” olarak da bilinen Mevlana Abdullah'ın İdrisiyye Medresesinde ders verdiğini, bir şekilde Asitane'den berat aldığını ve kendi alanında en üstün hocalardan olduğu ifade edilmektedir.

Seyyid Hüseyin Ahlati: Dönemin en iyi hocalarından biri olduğuna dikkat çekilir ve Cifr-i Cami' ilminde uzman olduğunu belirtilir, bu ilmi sayesinde Cengiz Han'ın bu bölgeyi yıkıp yakacağını önceden bilmiş ve ailesiyle Mısır'a göç ettiği belirtilmiştir.⁸¹

Mevlana Muhyeddin Ahlati: Matematik ve astronomide uzmandır.⁸²

Mirler dönemindeki medreselerin, yüksek eğitiminden dolayı söz konusu coğrafyada edip, şair, âlim, diplomat, yönetim vb. alanlarda çok sayıda kişinin yetiştiği düşünülmektedir. Epözdemir, o zamanın çok yönlü eğitiminden bahsederken diplomat olarak Mevlana İdrisî Bidlisi'yi ve Mevlana Şex Hisamedin'i, idareci olarak Şerefhan Bitlisi'yi, Palu'lu Cemşid Bey'i ve Çemişgezek Bey'i Pir Hüseyin'i, şair olarak: Ehmed- Xani, Melayé Ciziri, Melayé Bate ve Feqiyé Teyran'ı örnek vermektedir.⁸³

⁷⁹ Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s. 383.

⁸⁰ Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s. 384.

⁸¹ Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s. 387.

⁸² Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s. 387.

⁸³ Epözdemir, *Medrese-yên Kürdistanê*, s. 23.

Bu dönemin bir örneği olarak, asıl adı Mir Muhammed olan Feqiye Teyran (1563-1641) dönemin medreselerinden olan Atik Medresesinde eğitim görmüş, Kürt şiirinde en önemli öncülerinden biri olmuştur. Feqiye Teyran bazı şiirlerinde Mir Mihé mahlasını kullanmıştır.⁸⁴ Medreselerde eğitim gören ve çok yüksek kalitede eser veren Feqiye Teyran ve dönemin diğer şairleri, medreselerin çok fonksiyonlu bir yapıda olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çok fonksiyonlu bir yapıya sahip olan Mir Dönemi medreseleri, Kürt dilinin gelişimine de katkı sağlamıştır. Mir dönemi medreselerinde eğitim görmüş ve daha sonra müderrislik yapmış olan Melayê Cizirî için, “*Mela Ahmed el-Botî el-Cizirî’nin, Kürtçe olarak yazmış olduğu divanında tasavvuf, usul, fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv, mantık, estetik, felsefe, belâgat, matematik, astronomi, kozmoloji, tarih, fizik, metafizik ve benzeri ilimler, tam bir maharet ve ehliyet ile yazılmıştır*”⁸⁵ ifadelerinin kullanılması, medreselerin birçok alanda etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Mirler dönemi medreseleri, özellikle Medresa Sor, Nakşibendî Medreseleri için prototip⁸⁶ görevini görmüş ve daha sonra Hâlidîliğin bölgeye gelmesiyle sistemleşecek olan tekke-medrese birlikteliğinin temellerini atmıştır. Medresa Sor’u anlamlı kılan birçok etkenle birlikte Melayê Cizirî’nin bu medresede varlığıdır. Mela, bu medresede müderrislik görevinde bulunurken aynı zamanda mutasavvıftır. Doru’ya göre Mela, “*tarikât ve medreseyi ya da aklî ve kalbî ilimleri birleştirmiş bir düşünürdür.*”⁸⁷ Bu cihetle, Mela’nın, tasavvuf ve ilim anlayışı, aşağıda değinileceği gibi Nakşibendî anlayışına benzemektedir.

1.5. Nakşibendî Medreseleri

1811 yılında Osmanlı Devleti’nin doğu sınırındaki coğrafyada Mevlana Hâlidî Bağdadî’nin tarikat anlayışı ile başlayan ve günümüze kadar varlığını devam ettiren medreselere “Nakşibendî Medreseleri” denilmektedir. Zeynelabidin Zinar,

⁸⁴ Hasan Çiçek, “Hizan’ın Kültürel Zenginliğinin Tarihsel Arkapları” *I. Uluslararası Düünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, (ed, M. Bilen, V. Gürhan, E. Gümüş) Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 670.

⁸⁵ Abdalbaki Turan, *Melayê Cizirî Divanı ve Şerhi*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2010, s. 12.

⁸⁶ M. Nesim Doru, *Meleyê Cizirî Hakikat ve Mecaz Arasında Bir Sufî’nin Portresi*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2016, s. 32.

⁸⁷ Doru, *Melayê Cizirî*, s. 15.

Nakşibendî (şeyh) medreselerini, şeyhlerin ders verdiği ya da ilmen yetersiz olan şeyhin başka mollalarla, kendi kurdukları medreselerde eğitim verdirtiği medreseler olarak tanımlamaktadır.⁸⁸

Nakşibendî Medreselerini daha önceki medreselerden farklı kılan bazı hususlar vardır. Bu hususların belki de en önemlisi, medrese seydası⁸⁹ olan kişinin, aynı zamanda şeyh olmasıdır. Seydaların aynı zamanda şeyh olduğu yeni tarikat anlayışına paralel olarak, Nakşibendî (Hâlidîyye) şeyhleri de daha önceki tarikatların başındaki şeyhlerden farklı olarak, Mevlana Hâlidî Bağdadî'nin zülcenaheyn anlayışı doğrultusunda, seyda kimliğini de taşımakla mükellef kılınmıştır. Böyle bir zorunluluk getirilerek, şeyhin hem ilim hem irfan noktasında karizmatik bir lider olması ve dolayısıyla halk üzerindeki tesirinin artması hedeflendiği düşünülmektedir. Şeyhler, seyda hüviyetlerini kazandıkları anda daha fazla etkiye sahip olabilmektedir. Bu prestiji sağlamak için şeyh ve şeyh çocukları okumuş olmak zorundadırlar. Hem âlim hem mutasavvıf olan tarikat liderleri, Bruinessen'e göre, aynı zamanda politik bir güce de sahiptir.⁹⁰

Yukarıda anlatılan anlayışın örneklerinden biri Norşin Medresesidir. Norşin Medresesi, Abdurrahman-ı Tahi tarafından kurulmuştur. Bu medrese "Mala Seyda" olarak bilinen aile tarafından idare edilmektedir. Norşin Medresesinin yanı sıra bölgede Nakşibendî Medrese geleneğini yansıtan ünlü medreseler şunlardır:

Norşin Medresesi

Ohin Medresesi

Zokeyd Medresesi

Tillo Medresesi

Hizan Medresesi⁹¹

⁸⁸ Zeynel Abidin Zinar, "Di Nava Medrese-yên Kurdî De Giringiya Medrese-yên Axtepeyê, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu 2. Cilt*, (29 Haziran 1 Temmuz 2013) (ed. İsmail Narin) Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. 112.

⁸⁹ Çalışmanın ikinci bölümünde "Seyda" başlık olarak ele alınacaktır.

⁹⁰ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 311.

⁹¹ İbrahim Baz, "Güneydoğuda Bir İrfan Merkezi: Serdahl Tekkesi ve Külliyesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2 yıl: 2 cilt: II sayı: 2, Şırnak 2011. s. 27.

1.5.1. Nakşibendî Medreselerinin Oluşum Süreci

Nakşibendîlik, tarih kaynaklarında Kürdistan olarak tanımlanan coğrafyada 17. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden aktarımla, Şeyh Mahmud'un bir Nakşî şeyhi olduğunu ifade eden Bruinessen, Şeyh Mahmud'un Osmanlı yönetimince bir tehdit olarak algılanması sebebiyle idam edildiğine dikkat çekmektedir.⁹² Şeyh Mahmud'un idam edilmesi, Osmanlı padişahı IV. Murat'ın şeyhin gücünden çekindiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu hadisenin yanında, dönemin tarihçeleri tarafından kaleme alınan ve gerçekliği tartışmalı hadiseler de vardır ki şeyhin halk üzerindeki etkisini yansıtması açısından kayda değerdir. “*Revan seferi sırasında sultanda gut hastalığının ilk emareleri ortaya çıktı. Şeyhin öldürüldüğü gün ise sultana felç indi.*”⁹³ Bu naklin gerçek olup olmadığı bir yana incelemeye konu edinilen geleneksel dünyanın düşünce biçimini resmetmesi açısından önemlidir.

Nakşibendî tarikatı 17. yüzyıldan itibaren söz konusu coğrafyada etkili olduğu kaydedilmektedir. Bu tarikat geleneğinin birikimi, 19. yüzyılda Hâlidîliğin kısa sürede yayılmasına zemin hazırladığı düşünülmektedir.

Mevlana Hâlidî Bağdadî 1779 yılında Süleymaniye şehrinin Karadağ kasabasında doğmuştur.⁹⁴ Hamid Algar, Mevlana Hâlid'in, 1805 yılında hac vazifesini yerine getirmek için gittiği Mekke'de, daha önce tanımadığı birinin Hindistan'a gitmesi için ona telkinde bulunduğunu, ama onun bu telkine olumlu cevap vermediğini aktarmaktadır. Hac vazifesini yerine getirdikten sonra Süleymaniye şehrindeki medresenin başına geçen Mevlana Hâlid'in, 1809 yılında Hindistan'dan gelen Mirza Rahîmullah Azîmâbâdî adındaki bir dervişin, “Şeyh Abdullah Dehlevî'ye intisab et!” tavsiyesine uyarak Hindistan'a gittiğini belirten Algar, Mevlana Hâlid'in kısa bir zaman zarfında icazet alarak Süleymaniye'ye döndüğünü ifade etmektedir.⁹⁵ Mevlana Hâlid, 1811 yılından itibaren Nakşibendî

⁹² Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s. 47.

⁹³ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s. 48.

⁹⁴ Hamid Algar, *Nakşibendîlik*, (çev. Cüneyd Köksal, Ethem Cebecioğlu, İsmail Taşpınar vd.) İnsan Yayınları, İstanbul 2013, s. 572.

⁹⁵ Algar, *Nakşibendîlik*, s. 575.

tarikatinin bir kolu sayilacak olan Hâlidîyye tarikatinı, bölgedeki ihtiyaca göre revize ederek yeni bir anlayışın meydana çıkmasını sağlamıştır.

Söz konusu coğrafyaya gelen yeni tarikatın, farklı bir anlayışa sahip olması dikkat çekicidir. Buna göre, diğer tarikat anlayışlarından farklı olarak, bu yapıda, ileride şeyh olacak halifelerin, medrese geleneğinden gelen âlimlerden seçilmiş olması şartı yer almaktadır. Böylece medrese ve tasavvufu bir arada yaşatma geleneği başlamıştır. Bu düzlemde oluşan yeni yapılanma, Nakşibendî (Hâlidî) medreselerinin meydana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Halkın öteden beri medrese âlimlerine çok değer vermesinin yanında, tarikatın manevi olarak toplum üzerinde etkili olması, kısa bir zamanda Nakşibendî Medreselerinin yayılmasına yol açmıştır.⁹⁶

Nakşibendî Medreselerinin kısa bir zamanda ve coğrafyanın her yanına yayılabilmesinin birkaç sebebi vardır. Bunlardan ilki, Mevlana Hâlid'in 116⁹⁷ halifesinin Mir Medreselerinde eğitim görmüş âlimlerden oluşmasıdır. Yüzden fazla âlimin aynı zamanda şeyh olması, halkın ilgisini çekmiş ve Hâlidîliğin kısa bir zaman içinde büyük topluluklara hitap etmesini sağlamıştır. Tahir Pekasil'e göre, Hâlidî tarikatında dikkat çeken bir husus da şeyh olacak kişide mâkuliyetin, liyakatin, meşruiyetin göz önünde bulundurulmasıdır. Yine, "Âlim olmayana şeyhlik verilmez" düsturu ile Şeyh olacak şahsın aynı zamanda âlim olması gerektiğine değinilmiştir.⁹⁸

19. yüzyıl ortalarında, Nakşibendî şeyhlerinin önem kazanmasının bir nedeni de bölgedeki Avrupalı misyonerlerin Hıristiyan azınlıklar arasındaki faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerden rahatsız olan ve kaygılanan bölge halkı, İslami duygularla tepkiler vermiştir. Bu tepkiler, İslami konumda söz sahibi olan şeyhlere bağlılık duygusunu artırmıştır.⁹⁹

⁹⁶ Şakir Epözdemir, *Medreseyên Kürdistanê*, s. 95.

⁹⁷ Algar, *Nakşibendîlik*, s. 355.

⁹⁸ Tahir Pekasil, "Kürtlerde Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre Örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler" *Kürtler (Toplum, Din) 2.cilt* (ed: A. Demircan, C. Abuzar, M. Bozan) Nida Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 143.

⁹⁹ Breinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s. 32.

Beylerin ve mirlerin tasfiyesi ile oluşan otorite boşluğunu şeyhler doldurmuştur. Osmanlı Devletinin, merkezi yönetimi güçlendirmek için beyleri ve mirleri tasfiyesi etmesi, bölgede huzur ortamının bozulmasına, aşiret kavgalarına ve daha birçok yan etkiye yol açmıştır. Osmanlı Devleti merkezi yönetimi, bu kargaşa sürecinde aşiret kavgalarının önüne geçememiş, bölgede barış ve huzur ortamını tesis edememiştir. Wadie, Bu hengâmede devletin, üstüne düşen görevi yerine getirememekle birlikte, siyasi içerikli isyanların baş göstermesiyle otoritenin daha da zayıfladığını belirtmektedir.¹⁰⁰ Bu süreçte, bölgede karizmatik bir siyasi liderin çıkmaması, halkın şeyhlere dolayısıyla tarikatlara aşırı derecede bağlılık duygusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda bölgede hâkim olan Nakşibendîliğin bir kolu olan Hâlidîyye tarikatı şeyhlerinin, aynı zamanda medrese âlimleri olması, tasavvuf (tarikat) ile medresenin bir çatı altında barınmasına vesile olmuştur. Bu iki kurumun bir araya gelmesiyle saygın, karizmatik liderler olarak şeyhlerin nüfuz kazandığı ve bölgede etkin olduğu düşünülmektedir.

Tarihi sürecin, özellikle Nakşibendî (Hâlidîyye) şeyhlerine yüklediği bir başka fonksiyon ise yönetimdeki rolleridir.¹⁰¹ Bölgede aşiret kavgalarına engel olabilecek, kan davalarını çözebilecek tek mercii durumuna gelen Hâlidîyye tarikatı şeyhleri, bu özellikleriyle araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bunlardan biri olan Bruinessen'e göre, Osmanlı Devleti, özellikle Mir Bedirhan Bey'in çöküşüyle başlayan ve 19. yüzyılın sonlarına kadar devam eden otorite boşluğunu tam manasıyla dolduramamıştır. Osmanlı hükümetinin merkezden atadığı yöneticiler bölge halkı tarafından kabul görülmemekteydi. Yeni türemiş birçok küçük aşiret, hâkimiyet için çatışyordu ve Osmanlı valileri bu çatışma ortamını sonlandırmak için yeteri kadar güce sahip değildi.¹⁰² Bu durumdaki aşiretler, devlet yetkilileri veya Hamidiye Paşaları aracılığıyla değil şeyhler vasıtasıyla barışabiliyordu.¹⁰³

Bey ve mirlerin tasfiyesiyle meydana gelen iktidar boşluğunu merkezi hükümet, Nakşibendî şeyhleri ile doldurmak istemiş ve şeyhleri desteklemiştir.

¹⁰⁰ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Kökenleri ve Gelişimi*, (çev. İsmail Çekem, Alper Duman) İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 143.

¹⁰¹ Pekasil, "Kürtlerde Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre Örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler", s.134.

¹⁰² Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 278.

¹⁰³ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 288.

Halkla birlikte devletin de desteğini alan Hâlidîler, medrese ve tekkelerini istedikleri yerde açabilme imkânına sahip olmuşlardır. Hem halkın hem de devletin desteğini alan Hâlidîler, hızlı bir şekilde güçlenerek teşkilatlanmışlar ve etkisi yıllarca sürecek olan medrese-tasavvuf bileşeninin öncüsü olmuşlardır.

Yukarıda bahsedilen sebeplerin yanında, Hâlidîlerin kısa bir zamanda yayılmasının bir sebebi de II. Mahmut'un Yeniçerilerle birlikte Bektaşîleri de ortadan kaldırarak, Bektaşî tekke ve zaviyelerinin büyük bir bölümünü Hâlidîlere devretmesidir.¹⁰⁴ Fiziki ve siyasi şartların Hâlidîler lehine olması, onların özellikle Kürt coğrafyasında köklü bir medrese-tasavvuf birlikteliğini sağlayarak yeni bir ekol oluşturmalarına yardımcı olmuştur.

1.5.2. Nakşibendî Medreselerine Eleştirel Yaklaşım

Üst başlıklarda tarihsel sürecine değinilen Nakşibendî Medreseleri, birçok eleştiriye konu edilmiştir.

Kendisi de medresede okumuş ve icazet almış olan Çiçek, mensubu olduğu medrese geleneğinin 300 yıllık müfredatını geliştirmedeği gibi aksine matematik, geometri, felsefe ve astronomi gibi derslerin müfredattan çıkartıldığına değinir. Anılan müfredatın kalanında ise tefsir, fıkıh ve hadis gibi İslami ilimlerin ikinci plana atılarak bunların yerine dil ilimlerinin yoğun olarak programa dâhil edildiğine dikkat çeker.¹⁰⁵

Epözdemir, Nakşibendî Medreselerinin, özellikle Kürtlere katkı sağladığını, şeyhlerin müritlerine Kürtçe vaaz verdiğini, irşat vazifelerinde Kürtçe konuştuklarını, seydaların ders verirken Kürtçeyi kullandıklarını belirtir. Bunların yanı sıra Nakşibendî şeyhlerinin, bölgenin hemen her yerinde medreseler açarak ve bu medreselerde Şafî mezhebine göre eğitim verilerek Şafiilerin asimilasyonunu bir ölçüde engellediğini vurgulamaktadır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Müfid Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, s. 54.

¹⁰⁵ Çiçek, *Şark Medreselerin Serencamı*, s. 168.

¹⁰⁶ Epözdemir, *Medreseyn Kürdistanê*, s. 99.

Epözdemir'e göre bu medreselerin bir eksikliği de, medreselerin pozitif ilimlerden yoksun olması ve Kürt tarihine hiç değinmemeleridir.¹⁰⁷ Yapılan saha araştırmalarında da bu eksiklikler gözlemlenmiştir. Norşin Medresesini idare eden Seyda Nureddin Mutlu'ya bu eleştiri iletildiğinde, “*Şerefname*’yi okudum, gördüm ki medresede Kürt tarihini anlatmak çok da doğru değil çünkü *Şerefname*’de kardeş katlinden başka çok da bir şeye değinilmiyor”¹⁰⁸ şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.¹⁰⁹ Seyda’nın bu değerlendirmeyi yapması, eleştirilerin yerinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu değerlendirmeyle birlikte Şeyh, “*Bizim tek ve asıl gayemiz ahirete çalışmak, dini öğretmek olduğundan müfredatımızda tarihe yer vermiyoruz*”¹¹⁰ şeklinde açıklama yapmıştır.

Nakşibendî şeyhlerine yöneltilen başka bir eleştiri ise şeyhlerin, müritlerini bir tesbih ve takke ile dünyevi işlerinden alıkoyarak kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları iddiasıdır. “*Piştâ wan dane dinyayê û bere wan dane xwe*”¹¹¹ yani “*sırtlarını dünyaya verdiler ve yüzlerini kendilerine çevirdiler*” düsturuyla hareket edildiği¹¹² gerekçesiyle eleştirilen şeyhler, bu iddiayı kabul etmemekte ve aksine bölge halkının tarikatlar vasıtasıyla barış içinde yaşadığını belirtmektedir. Yapılan saha çalışmalarında, müritlerin bir kısmı bu eleştiriye haklı görürken bir kısmı ise reddetmektedir. Dikkat çeken bir nokta var ki bu eleştiriye haklı gören müritlerin,

¹⁰⁷ Epözdemir, *Medreseyn Kürdistané*, s. 98.

¹⁰⁸ 31 Mart 2016 tarihinde Şeyh Nureddin Mutlu ile yüz yüze gerçekleştirilen mülakat.

¹⁰⁹ Bu bağlamda tarih öğrenmenin gerekliliği *Şerefname*’de 10 madde şeklinde ele alınmıştır. Burada bu maddelerden önemli görülen 4 maddesi yazılacaktır. Şerephan Bitlisi, Mirhond lakabıyla bilinen Muhammed bin Handşah bin Mahmut’un kitabından naklen tarih bilmenin faydalarını şu şekilde ele almaktadır:

1. “*Öğrenildikçe mutluluk verir*
2. *Muhtelif aktarımlarla ilgili bilgi sahibi olduğunda, bu aktarımların hangisinin gerçek hangisinin uydurma olduğu bilinir ve hak ile batılı birbirinden ayırmak mümkün olur*
3. *Düşünürler, genel tecrübenin insanoğlunun faziletlerinden olduğunu belirtmişler ve tecrübeyi on akıl arasında saymışlardır. İnsan, tarihi okumakla birçok tecrübeye vakıf olabilir.*
4. *Tarih bilgisinden haberdar olmak, düşünce gücünün artmasını sağlayarak sağlıklı ve dikkatli fikir yürütülmesine vesile olur.*” (Şerephan Bitlisi, *Şerefname*, s. 50-51.)

¹¹⁰ 31 Mart 2016 tarihinde Şeyh Nureddin Mutlu ile yüz yüze yapılan mülakat.

¹¹¹ Epözdemir, *Medreseyn Kürdistané*, s. 98.

¹¹² Bu bağlamda Bruinessen, “*Her bölgede bir ya da daha çok şeyh de vardır. Yoksul ve muhtaç köylüler bunların müritleri olurlar. Onlar, gelirlerini (köylülerin) boğazlarından keserek alırlar; (köylüler) kendilerini tamamen şeyhlerine teslim eder ve onlarsız hiçbir şey yapamazlar. Şeyhler geniş konaklarda ve saraylarda yaşarlar. (...) şeyh için hiçbir ücret almaksızın çalışırlar. Ahiret için umutlarını genellikle şeyhe bağlarlar*” ifadelerini kullanmaktadır. (Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s. 17)

kendi şeyhlerinin değil başka şeyhlerin kendi müritlerini bu şekilde yönlendirdiği iddiasıdır. Yani müritlerin büyük bir çoğunluğu kendi şeyhlerine bu yakıştırmayı kabul etmezken başka şeyhler için, söz konusu iddianın gerçek olduğunu ileri sürmektedirler.

Bruinessen, gençliğinde medrese eğitimi almış olan Kürt aydın Cigerxwun'un da, hırslı şeyh ve mollalara eleştiriler yönelttiğini, dindar ama cahil Müslüman Kürtlerin, şeyhler ve mollalar tarafından sömürüldüğünü belirttiğini ifade etmektedir.¹¹³ Bruinessen, bu sömürülme ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirilmenin sebebini “*mollanın sözlerinin Allah'ın ve Peygamber'in sözleri olduğu*”¹¹⁴ inancına bağlamaktadır.¹¹⁵

1.5.3. Nakşibendî Medreselerinin Ekonomik Kaynakları

Osmanlı Medreseleri ve Mir Medreselerinden farklı olarak Nakşibendî Medreselerinde vakıf sistemi yoktur. Vakıf sisteminin olmayışı, medrese ihtiyaçlarının halk tarafından karşılanmasına yol açmıştır. Çiçek, bazen medresenin bulunduğu köy halkının yardım etmesi, bazen de zengin olan bir şahsın veya ailenin medrese ihtiyaçlarını kendi üzerlerine alarak medrese giderlerinin karşılandığını ifade etmektedir. O, ilim tahsiline yardımcı olmanın büyük bir fazilet olduğu bilincinin Müslüman coğrafyasının neredeyse her yerine yayıldığını belirtmektedir. Bu bilinç dolayısı ile bölgedeki insanların, elden geldiğince medrese talebelerine yardımcı olduğuna, hem medresenin yapılış aşamasında hem de medresenin eğitim sürecinde medreseden desteğini esirgemediğine, devletin hiçbir desteği olmadan medreselerin işlevlerini yerine getirmesine yardımcı olduğuna dikkat çekmektedir.¹¹⁶

Halk zekât, fitre, sadaka gibi yardımlarla medresenin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

¹¹³ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s. 18.

¹¹⁴ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s. 18.

¹¹⁵ Bu düşüncenin, Kürtlerin tamamını kapsamadığını belirtmekte fayda var. Aynı şekilde bütün şeyh ve mollaları zan altında bırakmak doğru olmasa gerektir. Cigerxwun ve Martin Van'ın özellikle “hırslı molla” tabirini kullandığına dikkat etmek konuya bakış açısını genişletecektir.

¹¹⁶ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s. 118.

Medrese kaynaklarından en önemli kaynaklardan biri zekâttır. Bölge halkı koyun, keçi vs. hayvanlarının veya tahıl ürünlerinin zekâtının bir kısmını medrese talebelerine vermektedir. Zira Said Nursi'nin medrese hayatını da içine alan "Said Nursi Tarihçe-i Hayatı" adlı eserde:

*"Şarkî Anadolu'da medrese teşkilatındaki hususiyetlerden birisi şudur ki: İcazet almış bir âlim, istediği köyde hasbetenillah bir medrese açar, medrese talebelerinin ihtiyacı, iktidarı olursa medrese sahibi tarafından, iktidarı yoksa halk tarafından temin edilir. Hoca meccanen ders verir, talebelerin iâşe ve levazımâtını da halk deruhte ederdi. Bunların içinde yalnız Molla Said, hiçbir suretle zekât almıyordu"*¹¹⁷ ifadesi geçmektedir.

Said Nursi ve birçok medrese ehlinin de belirttiği gibi zekât medresenin en önemli kaynaklarındandı. Yine Norşin Medresesinde eğitim görmüş biri olan Sadreddin Öztoprak, halkın medreseye maddi olarak yardım ettiğini şöyle anlatmaktadır:

*"Norşin medreselerinde, medreselerin hemen tamamında olduğu gibi, Ramazan aylarında derslere ara verilir. Öğrenciler grup halinde civar köylere dağılır, müteyyin halktan genelde oğlak toplanırdı. Halk da bu uygulamaya alıştığı için Ramazan ayı başladı mı, ekonomik durumu iyi olan köylüler faki (fakih) denilen talebelere verecekleri oğlakları ayırırlardı."*¹¹⁸

Öğrenciler diğer ihtiyaçlarını ailelerinin yardımıyla karşılanmaktadır. Kitap, giyecek gibi ihtiyaçlar öğrencinin ailesi tarafından karşılanır. Bazen de bölgedeki zengin bir hayırsever tarafından fakir öğrenciler giyecek-kitap temini için yardım edilmektedir.

¹¹⁷ Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, Zehra Yayınları, İstanbul, s. 31.

¹¹⁸ Sadreddin Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003, s. 51.

1.6. Tayin (Ratıp)

“Eğitim ve öğretimde önemli bir yer işgal eden “Tayin”, Arapça bir mastar olup “Kararlaştırma, atama ve belirleme” manasındadır. Fakat zamanla maaş dışında kişiye verilen erzaka da “tayin” denilmiştir.”¹¹⁹ Nakşibendî Medreselerinde öğrencilerin sabah-akşam evlerden aldıkları günlük yiyeceğe “Tayin” denir. Tayin, medreselerde sembolik değeri olan ve eğitim-öğretim içinde yer alan önemli bir faaliyettir.

İcazet aldıktan sonra yeni bir medrese açacağını ilan eden bir seyda, tayin vermeleri için köylülere ricada bulunur. Durumu müsait olan ve ilme ilgi duyan köylüler, sabah-akşam bir öğrenciye tayin vereceklerini taahhüt ederler. Bu düşünce ile bölge halkının “bana ne” düşüncesine kapılmadan ve sorumluluk alarak medrese eğitimine katkıda bulunmasını sağlamıştır.¹²⁰ Seydanın medreseye kabul edeceği talebe sayısı, doğrudan doğruya bina imkânı ve tayin sayısı ile sınırlıdır. Talebelere tayin vermeyi kabul edenler arasında durumu oldukça fakir olanlar da vardı. Ancak seyda hiç kimseyi tayin vermekten alıkoymamaya dikkat eder. Seyda, herkesin bu sevaptan faydalanmasını ister. Kim ki bir öğrenci okutursa, o öğrencinin ilerde edeceği hizmet ve sevaba manevi olarak ortak olacağını düşünürdü. Her talebe, sabah akşam olmak üzere günde iki defa eline tabağını alır ve tayin alacağı evin önüne gider. Ev sahibi, talebenin tabağına yemek doldururdu.¹²¹

1.6.Tarihsel Süreçte Sözlü (Tekke) Gelenek İle Kitabi (Medrese) Gelenek Çatışması

Osmanlı Devleti’nde medrese-tekke ilişkilerine bakıldığında devletin kuruluşundan yükselme döneminin sonlarına kadar tekke ve medreselerin uyum içerisinde olduklarını söylenebilir. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisinin hiyerarşik anlamda en üst konumda bulunan şeyhin aynı zamanda müderris olmasından kaynaklandığını ifade edilebilir. Zira gerek tekkede gerek medresede

¹¹⁹Musa Kazım Yılmaz, “Kürdistan Medreselerinde Eğitim-Öğretim Kalitesi ve Bediüzzaman’ın Medreset-üz -Zehra Projesi” Medreseler ve Din Eğitimi Sempozyumu Tebliği (yayımlanmamıştır), Siirt Sempozyumu, 27-28 Ekim 2013.

¹²⁰ Said Ramazan el- Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî*, Kent Yayınları İstanbul (yayımlı yılı yok) s. 17.

¹²¹ Mela Resul Üçdağ, Diyarbakır Sur ilçesi Kervanpınar Mahallesi imamı hatibi.

karar verici konumunda bulunan şeyh aynı zamanda müderristir. Bu durum beraberinde olası bir çatışma durumunun ortaya çıkmasına engel olmuştur.

Bu husus ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 16. yüzyıl sonlarına kadar ki süreçte medrese ve tekkenin bir uyum içinde olduğunu ifade eden Karagöz, bunun sebebini birçok tekke şeyhinin aynı zamanda müderris olmasına bağlamaktadır.¹²² 17. yüzyıl ile birlikte bu iki geleneğin başta fikri anlamda olmak üzere birçok konuda tartışmaya girdikleri ifade edilir. Bu tartışmaların cami kürsülerinden padişah meclislerine kadar yaygınlık gösterdiğini ve bu tartışmalarda ellerindeki müderrislik geleneğini bir avantaja çeviren medrese geleneğindeki Kadızade'lerin daha baskın çıktıkları ve hatta padişahın verdiği kararlar üzerinde etkili oldukları değerlendirilmektedir. Ağustos 1633'te İstanbul Cibali'de çıkan büyük yangın sonrasında Kadızade'lerin telkiniyle IV. Murad'ın İstanbul'daki bütün kahvehaneleri yıktırıldığını belirten Semiramis, Kadızade'lerin padişah kararlarında bile etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Kadızade'ler açısından birer bozulma ve bidat yeri olarak görülen kahvehanelerin yıktırılmasından sonra bir başka istekleri olan tütün ve kahve içilmesinin yasaklanması isteğinin de padişah IV. Murad tarafından yerine getirildiği ifade edilmektedir.¹²³ Tekke ve medrese arasındaki bu tartışmalar 17. yüzyıl boyunca sürmüştür.

Kadızedeler asıl amaçlarının İslam dinine sonradan girmiş bid'atların dinden arındırılması olduğunu vurgularlar. Ancak İslam dininin savunulması amacını güden bu söylemin zamanla makam ve mevkilere gelebilmek için kullandıkları bir argüman haline geldiği ifade edilmektedir. Kadızadeler 17. yüzyılda sosyal, kültürel ve dinî alanlarda etkin konumlar elde ederek devlet otoritesini sarsabilecek bir güce ulaşmışlardır. Kadızadeler, 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal ve ekonomik duraklamalarından faydalanarak daha fazla güçlenme imkânı bulmuştur. Devlet ricalinin birbirleriyle olan çekişmeleri, tahta geçen padişahların donanımsız

¹²² Mehmet Karagöz, "Osmanlı Fikir Hayatında Kadızadeler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.143.

¹²³ Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızedeler" İSAM, s.101.

olmaları, Avrupa ve İran'da devam eden savaşlar, Kadızâdelerin devlet bürokrasisinde etkin bir rol oynamasına zemin hazırlamıştır.¹²⁴

Tekke-medrese ilişkisi hususunda genellikle vaiz, müderris ve kadılardan taraftar bulan Kadızadeler, mutasavvıfları hedef alarak onlara ağır eleştirilerde bulunmuştur. Tekke geleneğindeki Halveti şeyhlerinden Abdulmecîd Sivasî, Ömer Fânî Efendi ve Mevlevî şeyhlerinden İsmail Dede başta olmak üzere Kadızadelerin ağır eleştirilerine sert bir şekilde karşılık vermeleri, medrese-tekke kavgasının başlamasına yol açmıştır. Kadızade Mehmet Efendi'nin unvanı olan "Kadızade" ve Abdülmecit Sivasî'nin "Sivaslı" olmasından mülhem "Sivasî" ünvanı, çatışan bu iki gruba "Kadızadeler ve Sivasîler" denmesine yol açmıştır.¹²⁵

Tekke-medrese kavgası diyebileceğimiz bu çatışmada medrese tarafında Kadızadelerden Mehmet Birgivî yer alırken tekke tarafında Şemseddin Sivasî ve Abdülmecid Sivasî bulunmaktadır. Mehmet Birgivî'nin fikir babasının 13. yüzyılda yaşamış olan İbn-i Teymiyye olduğuna dikkat çeken Bilkan, Kadızadelerin, Anadolu'daki düşüncesini tam olarak şekillendiren kişinin ise Balıkesir'de mütevazı bir hayat yaşayan İmam Birgivî olduğunu ifade eder.¹²⁶

Bu husus ile ilgili olarak daha kategorik açıklamalarda bulunan Ocak iki gelenek arasındaki çatışma sebeplerini çeşitli maddeler halinde aktarmaktadır:

1. *"Akli ilimlerin tahsilinin meşru olup olmadığı,*
2. *Hızır'ın hayatta olup olmadığı,*
3. *Sema ve deveranın caiz görülüp görülmediği,*
4. *Tütün, kahve ve keyif verici maddelerin haram sayılıp sayılmayacağı,*
5. *Rüşvet alıp vermenin haram olup olmadığı,*
6. *Yezid'e lanet edilip edilmeyeceği,*

¹²⁴Ali Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.63.

¹²⁵Ferzende İdiz, "Katip Çelebi'nin Mizanü'l Hakk Adlı Eseri Bağlamında Kadızadeler-Sivasîler Mücadelesi", *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C. 8, sayı 39, Ağustos 2015, s. 1053.

¹²⁶Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası*, s. 62.

7. Hz. Muhammed'in annesi ve babasının imanla ölüp ölmediği"dir.¹²⁷

Kadızzade ve Sivasîlerin tartışmasını anlamsız ve yanlış bulanlar da vardır. Kâtip Çelebi, bu iki güruhun kavgalarından haber vermiş ve eserinde bu durumu ağır bir şekilde eleştirmiştir:

*"Bazı kimseler, kurnazca vesvese veren şeytanın azdırılmasıyla burhan yolunu bırakmakta, cehalet ve ahmaklıktan, zevk ve vehim kabilinden olan şeylere istinaden burhana karşı koymak istemekte, birkaç meselede bâtil taassup ve çekişme hastalığına müptela olmaktadır. Eskiden vukuu gelen taassup cenkleri gibi bu aptalların manasız cedelleşmelerinin de savaşa dönüşmesine az kalmıştır."*¹²⁸

Kâtip Çelebi'nin "eskiden beri vukuu gelen taassup cenkleri gibi" ifadesini kullanması, bu iki hareketin yeni bir tartışmanın içerisinde olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Kâtip Çelebi, "Bu iş taassuptan doğma bir kuru kavgadır. Muhammed ümmetiyiz, din kardeşiyiz. Ne Sivasî'den berâtımız ne de Kadızzâde'den hüccetimiz vardır. Onlar iki bilgili ve dubarcı şeyh idi. Birbirlerine karşı ün yapıp padişahın malumu oldular. Ve bu bahane ile iş görüp dünyadan murad aldılar."¹²⁹

Dönemin bir başka vakanüvisi olan Naima'nın da bu konu hakkındaki düşünceleri Kâtip Çelebi'nin düşünceleri ile paralellik arz etmektedir. Naima bu husus hakkında "Erbâb-ı tarik ile ulemâ-i zahir arasındaki kavga ve çatışmanın çok eski olduğu, dört raşid halife döneminden beri devam ettiği" ifadelerini kullanmaktadır. Naima bunun sebebini de şu şekilde açıklamıştır:

*"Her asırda bazı kimseler tahsil-i şöhret ve şan için emr-i ma'ruf ve nehy'i ani'l münker suretiyle zuhur edip bazı mesai'li muhtelif ve bida'yı meşhureye yapışp eski kavgaları tahrik edegelmişlerdir"*¹³⁰

Tekke ve medrese çatışması hususunda Katip Çelebi ve Naima'ya katılan Ocak, bu çatışmaların temelinde belirli mevkilere ulaşmak için toplumun hassasiyetlerini kullanan kişilerin düşüncelerinin yattığını ifade etmektedir.¹³¹

¹²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Yeni Çağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 225.

¹²⁸ Katip Çelebi, *Mizanü'l Hakk Fi İhtiyâri'l-Ahakk*, Kabalcı Yayınları, (çev. Süleyman Uludağ) İstanbul 2008, s. 145.

¹²⁹ Katip Çelebi, *Mizanü'l Hakk Fi İhtiyâri'l-Ahakk*, s.109.

¹³⁰ Naimâ Mustafa Efendi, *Naima Tarihi C.6*,(çev: Zuhuri Danışman) Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1969, s. 2716.

Kadızedelerin fikri menbâlarına bakılırsa, söylemleri haklı bir tepki olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen Kadızedelerin kullandıkları dil ve hasımlarına verdikleri tepkilerin orantısız olduğu düşünülmektedir. Bu sebeplerden kuvvetle muhtemeldir ki tasavvufla hemhal olduğu düşünülen Osmanlı toplumunda bu düşünce(Kadızedeler hareketi) revaç bulamamıştır. Hatta Kadızedeler hareketine olumsuz tepkiler verilmiştir. Özellikle karşıtları için kullandıkları tekfir iddiası yani “dinden çıktın” damgası toplumun tepkisini çekmiş olmalıdır. Ayrıca Kadızedelerin şiddete varan davranışlarda bulunduğu da kaydedilmiştir. Kadızedeler özellikle Mevlevî ve Halvetîleri hedefe oturtmak suretiyle bütün tasavvuf düşüncesini/geleneğini ağır bir şekilde suçlamışlardır. Dolayısıyla Kadızedelerin toplumun hassasiyetlerini dikkate almadığı kaydedilmiştir.¹³²Bu noktaya kadar bahsedilen sebeplerdendir ki Kadızedeler hareketi toplum nazarında istediği hedeflere ulaşamamış ve sekteye uğramıştır.

Yukarıdaki düşünceyi desteklemek üzere Birgivi'nin bir dönem, tasavvuf yoluyla dine karışan bid'at ve hurafelerin toplum tarafından terk edilmeyeceğini düşünmesi üzerine ümitsizliğe kapılıp inzivaya çekildiğini belirten Akpınar, Birgivi'nin “*Öyle ki, insanların o bid'atları terk ederek benim sözlerimi kabul etmelerine ihtimal yoktur. Zira beni, ölçüsüz konuşanlardan hatta başkanlık sevdasında olan riyakârlardan, yapageldikleri şeylerin câiz ve sünnet olduğuna dair fetva verenleri olgun âlimlerden sayıyorlar. Artık onların benim sözlerimi anlamaları nasıl düşünülebilir?*”¹³³ dediğini belirtmektedir.

Önceki paragraflarda bahsedilenlerden farklı olarak vurgulamak gerekir ki Kadızedelerin en etkili olduğu dönem Üstüvânî Mehmed Efendi dönemidir. Bu dönemde sözlü sataşmaların yanında fiziksel saldırılar da olmuştur. Üstüvânî'nin, “*şirk bulaşan toprakların ancak denize dökülerek temizlenebileceği düşüncesiyle*” tekkelerin yıkılmasıyla ilgili fermanların çıkarılmasına yönelik faaliyetlerde bulunduğunu ifade eden Akpınar, Naima'nın aktarımlarından yola çıkarak Selefi akımının bu dönemde sözden/teorik düzlemde çıkarak pratiğe dönüştüğünü

¹³¹ Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri*, s. 226.

¹³² Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası*, s. 66.

¹³³ Muhammed Reşit Akpınar, “Osmanlı Toplumunda Selefi Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızedeler”, *İlahiyat Akademi Dergisi* c. 1. S. 1-2, 2015, s. 304.

vurgular. Üstüvanî'nin bazen bizatihi kendisinin bu yıkımlarda fiili olarak rol aldığı da rivayet edilmektedir.¹³⁴

Konu başlığından hareketle ele alınan çatışmalı durumun Hâlidî geleneğe bağlı Kürt medreseleri bağlamında ele alınan Norşin örneğiyle çeliştiği düşünülmektedir. Bu anlamıyla araştırma konusu edinilen durumun izahına aşağıda ilgili bölümde ayrıntılarıyla girilecektir.

¹³⁴ Akpınar, “Osmanlı Toplumunda Selefi Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeler”, s. 306.

II. BÖLÜM: TASAVVUF VE İLMİ BİRLEŞTİREN BİR GELENEK: NORŞİN MEDRESESİ

2.1. Norşin Coğrafyası ve Önemi

Norşin, günümüzde Bitlis iline bağlı bir ilçedir. Türkçe ismi Güroymak'tır. Norşin ilçesi 1926 yılında "Çukur" adını almışsa da 1960 yılında İçişleri Bakanlığı bu ismi uygun görmeyip "Güroymak" olarak değiştirmiştir.¹³⁵ Bitlis-Muş yolları üzerindedir. Kavşak noktası olmasından dolayı stratejik bir öneme sahiptir. Yukarı Murat havzasının doğusunda, Van Gölü'nün batısında ve Muş ovasının doğu ucundan batısına doğru uzanan, iki dağ sırasının arasındaki ovanın içinde bulunmaktadır. İlçenin doğusunda Nemrut Dağı ve krater gölü bulunur. İlçenin güney kesiminde ise Doğu Torosların devamı olan Kilhar Dağı bulunur. Burada sert karasal iklim hâkimdir.¹³⁶ Kışları uzun ve sert, yazları kısa, sıcak ve kuru geçer. Nemrut Dağının yüksekliği, Van Gölü'nün buraya etkisini engellemektedir.¹³⁷

Norşin yayla ve yeşil alanlarıyla adeta medrese ehlinin özel olarak seçtiği bir yerdir. Abdurrahman-i Tahî'nin akarsu kenarlarında, çiçek bahçelerinde veya yüksek tepelerde öğrencileriyle gezdiğini ve bazen de buralarda derslerin okutulduğu bilinmektedir.¹³⁸ Abdurrahman-i Tahî'nin Tağ medresesinde ders okuyan Said Nursî de bu özelliğiyle dikkat çekmektedir. Risale-i Nur'un birçok kısmı dağ başlarında, çiçek bahçelerinde ve yeşil alanlarda yazıldığı kaydedilmektedir.¹³⁹

¹³⁵ Wikipedia.org/wiki/G%C3%BCroymak, E.T. 07. 12. 2015

¹³⁶ Norşin coğrafyasını tanıtmadaki temel maksat "yeryüzünün ve iklimin insan ruh ve bedeni üzerinde etki eder" inancıdır. Saha çalışmaları boyunca müşahede edilen bir konu da medrese ehlinin çalışma ortamlarıdır. Çalışma boyunca, imkânlar dâhilinde medrese ehlinin çiçek bahçelerinde veya yüksek yerlerde ders işlemek ve tefekkür etmek için bahçeleri veya yüksek yerleri kullandıkları gözlemlenmiştir. Bazen bir seyda veya talebe eline aldığı bir çiçek veya gülü saatlerce izleyerek, inceleyerek tefekkür eder. Medrese ehlinin ekseri bu tür gözlemler ve incelemelerin ruhun incelenmesine ve insan psikolojisinin daha iyi olacağına inanır. Dolayısı ile medreseler belli aralıklarla bu tür gezintilere çıkarlar. Norşin Medresesi Seydası Şeyh Nurettin, bu geleneği periyodik olarak uygulamaya çalışmaktadır.

¹³⁷ Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, s. 130.

¹³⁸ Hasan Çiçek, Hizan'ın Kültürel Zenginliğinin Tarihsel Arkapları, *I. Uluslararası Düünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, (ed. M. Bilen, V. Gürhan, E. Gümüş) Beyan Yayınları, İstanbul 2008. s. 667.

¹³⁹ "Yirmi sekizinci söz olan Cennet bahsi bir veya iki saatte, Süleyman'ın dere bahçesinde te'lif edildi" Said Nursî, *Mektubat*, Zehra Yayınları, İstanbul 2012, s. 479.

Sultan II. Abdülhamit döneminde kaleme alınan Bitlis Vilayeti Salnamelerinde Norşin ve çevresinin, geniş ormanlarla kaplı bir yöre olarak tanıtıldığı kaydedilmiştir.¹⁴⁰

Daha öncede belirtildiği gibi Norşin stratejik olarak çok önemli bir konumdadır. Müfid Yüksel'e göre Bitlis Emirliği döneminde, Muş'a açılan bir pencere gibidir. Bununla birlikte Kürt ve Ermeniler arasında bir ulaşım yolu işlevini görmüştür.

Norşin, emirlikler döneminde ne kadar önemli bir konumda ise Nakşibendiliğin bölgeye yayılmasıyla da o derecede önemini korumuştur. Nakşibendî egemenliğinin ve aristokrasisinin oluşmasında büyük rol oynamıştır.¹⁴¹

2.2. Norşin Medresesinin Kuruluşu

Norşin medresesi, günümüzde Bitlis iline bağlı Güroymak ilçesinde bulunur. Bitlis'ten Güroymak'a giderken Güroymak girişinde sola dönen yoldan 2 km içeridedir. Yüksek bir alanda yer alır ve bütün Güroymak ilçesine tepeden bakar. Medrese'nin güneyinde Abdurrahman-ı Tahi, Şeyh Diyaeddin, Şeyh Ma'sum'un kabirlerini de içinde barındıran mezarlık vardır. Medrese kurucusu ve diğer seydaların kabri bu mezarlıkta bulunuyor olması medresede ilim tahsil eden talebe ve seydalar üzerinde psikolojik bir destek hissetmelerini sağlamaktadır. Mezarlık ve medrese arasında –vakit namazlarının cemaatle kılındığı- camii, ve hemen aşağısında tekke bulunmaktadır. Günümüzde eğitim faaliyetlerine devam eden medrese “Şeyh Masum Medresesi” olarak isimlendirilmiştir.

Norşin Medresesini anlamlı ve farklı kılan en önemli özelliği tasavvuf ve medresenin bir çatı altında barındırma anlayışıdır. Mevlana Halid ile hemen her medresede bu anlayış sağlanmışken zamanla söz konusu anlayışın birçok medresede bozulduğu görülmektedir. Tasavvuf ve medrese ehlinin birbirlerini zaman zaman

¹⁴⁰Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, s. 132.

¹⁴¹Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, s. 133.

tekfir etmekle suçlarken¹⁴² Norşin Medresesinin bu iki geleneği bir arada tutmaya devam etmesi dikkat çekicidir. Mevlana Halid ile başlayan tasavvuf-medrese birlikteliği zamanla birçok medresede işlerliğini kaybetmesine rağmen Norşin Medresesinin bu anlayıştan hiç ödün vermemesi dikkat çekicidir.

Norşin Medresesinde hem ilmi hem tasavvufi eğitim-öğretimin olması, sadece maddi bilgilerle değil aynı zamanda manevi bir terbiyeyle “ideal Müslüman” olunabileceği düşüncesinin hâkim olduğunu düşündürmektedir. Zira konuyla ilgili şunlar aktarılmaktadır: *“Tarikatla ilişkisi olan medreselerin öğrencileri daha mazbut, daha disiplinli ve daha terbiyeli oluyorlardı. Tarikatla ilişkisi olan hocalarda genelde daha takvalı ve yaşayış açısından daha mazbut oluyorlardı. Dolayısıyla tarikatın medrese üzerinde son derece olumlu bir etkisi gözlemleniyordu.”*¹⁴³

Norşin Medresesinde hâkim düşünce şu cümleyle ifade edilebilir: *“Şeriat tarikatın kapısı, tarikat hakikatin bahçesidir.”*¹⁴⁴ Norşin Medresesinin bu düşünce biçimi, tasavvufa olan gerekliliği ortaya çıkarmaktadır. İbadet, taat, takva ve nefis muhasebesine önem vererek bu konularda kemal mertebesine ulaşmayı hedefleyen tasavvufi gelenek¹⁴⁵ ile İslam hukukunun öğretilmesini gaye edinen medrese geleneğinin birleşiminden, Mevlana Hâlid’in Zülcenaheyn anlayışı, Norşin Medresesinde neşv ü nema bulmaktadır. Bu iki geleneğin, tarihsel süreçte de bir arada olması gerekliliğinin âlimler tarafından dile getirildiğini aktaran Kara, İmam Malik’in şu cümlesini nakleder, *“Fıkıh okumadan tasavvufa yönelen zındık, tasavvufu bilmeden fıkhı dalan ise fâsık olur. İkisinin birleşmesinden ise hakikat doğar”*.¹⁴⁶ Norşin Medresesi bu düşünce perspektifiyle tarikat ve şeriatın (İslam Hukuku) bir arada olması gerektiğine kanidir. Dolayısıyla bu birlikteliğe önem vermektedir.

¹⁴² Tekfir etme daha çok 16. ve 17. yüzyıllarda olmuştur ancak 19. ve 20. yüzyıllarda tekke-medresenin birbirlerine eleştiriler yöneltmeye devam ettiği dikkat çekicidir.

¹⁴³ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s. 157.

¹⁴⁴ Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, s. 75.

¹⁴⁵ İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâu’s Sâil*, (hzr, Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 39.

¹⁴⁶ Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, s. 64.

Norşin Medresesinde okuyanlar ile sadece ilim tahsil edilen ama tasavvufa mesafeli olan medreselerde okuyanlar arasında anlayış farkı bulunmaktadır. Norşin Medresesinde okuyanlar, tasavvufun batını bir ilim olduğunu dolayısıyla tasavvufun gereklilik arz ettiğini düşünürken; medresede sadece ilim tahsilinde bulunanlar ise tasavvufun birçok bidat barındırdığı gerekçesiyle tasavvufun dine ve Müslümanlara zarar verdiğini düşünmektedir. Günümüzde de bu iki gelenek arasında sözlü sataşmalar söz konusudur.¹⁴⁷

Temelleri Abdurrahman-ı Tahi döneminde atılan ve öğrenci yetiştirmeye başlanan, Muhammed Diyaüddin (Hazret¹⁴⁸) döneminde kurumsallaşan Norşin Medresesi, günümüzde Şeyh Nurettin tarafından idare edilmektedir.

Açıldığı dönemden bu yana, başta bölgedeki medreseler olmak üzere birçok coğrafyaya örnek teşkil eden Norşin Medresesi, her dönemde İslami ilimleri öğrenmek isteyenlerin rağbet gördüğü bir yer olmuştur. Öyle ki Norşin Medresesinde okumuş olan Sadreddin Öztoprak, bu medreseyi, “*Yaş 13, İstikamet Norşin (Güroymak-Bitlis). “Büyük balıklar büyük denizlerde yaşarlar”... Doğuda ilim-irfan merkezi olarak bilinen Norşin’e gitmeliyim*”¹⁴⁹ diyerek medresenin bölgede iyi bir üne sahip olduğunu anlatmaktadır. Medresenin kalitesinin yanında öğrenci sayısının da yüksek olduğu da anlatılır, “*Norşin, hem kemiyet hem keyfiyet bakımından yüksek seviyede bir öğretim ve eğitim yuvasıydı.*”¹⁵⁰ “*Doğunun en köklü medresesi*” ve “*muhteşem medrese*” tabirlerini Norşin Medresesi için kullanan Günenç ise hizmet noktasında bu medresenin hudutsuz olduğuna dikkat çeker. Binlerce talebenin burada okuduğunu ve birçok ilim adamının buradan mezun olduğunu belirtir.¹⁵¹

Norşin Medresesinde okuyan ünlü isimlerden biri de Said Nursi’dir. Risale-i Nur’un muhtelif yerlerinde bu medrese ve seydalarını övmesinin yanında, Nursi, hususi mektuplarda da Norşin Medresesine dualarda bulunmuş ve seydalarından övgüyle bahsetmiştir. Öyle ki Risale-i Nur külliyyatının bu medresenin mahsulü

¹⁴⁷ Taşraya atanan imamların bir kısmı medresede sadece ilim tahsil etmesi ve tasavvufa mesafeli olması tarikatlara bağlı olan taşra halkı ile sıkıntı yaşamalarına sebep olabilmektedir.

¹⁴⁸ Yapılan incelemelerde birçok kişinin söz konusu şeyhin gerçek ismini değil bir saygı ifadesi olarak “Hazret” lakabı kullandığı görülmüştür.

¹⁴⁹ Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, s. 49.

¹⁵⁰ Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür* s. 49.

¹⁵¹ Nezir Demircan, *Halil Günenç Hoca Hayatı ve Hatıratı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 61.

olduğunu belirten Nursi, bir mektubunda Norşin Medresesinin kendisi için özel bir anlam ifade ettiğini belirtmektedir,

“...Ben o mübarek medresenin talebesiyim, Hazreti Seyda son nefesini vereceği anda talebe-i ulumun ruhunu kabzederek meleğin istemesi ve aynen Risale-i Nur’un mesleğinin bir nevinde hareket etmesi yönüyle acib bir temayüzü vardır. Bugün hem Anadolu’da hem âlem-i İslam’da çok geniş bir dairede envar-ı imaniyeyi neşreden ve talebe-i ulûmun kıymetini ilan eden ve Kur’an hakikatlerini ders veren Risale-i Nur... O medresesinde mahsulu olması cihetiyle umum alem-i İslam’daki bu büyük hayr-ı azimden ve neşr-i hakikat-i imaniyeden büyük hisseleri vardır. Şeref onlarıdır. Ben her sabah o medresenin üstadlarını, talebelerini, Şeyh Masum’u ve Sadreddin’i dualarıma ve manevi kazançlarımda hissedar ediyorum...”¹⁵²

Norşin Medresesine yöneltilen övgüler yanında olumsuz eleştiriler de vardır. Norşin Medresesi seydalarından olan Sadrettin Yüksel’in oğlu Edip Yüksel söz konusu medreseyi şu şekilde anlatmaktadır:

“Babamı eğiten medresenin, ne yazık ki, Kuran’ın öngördüğü sistemle uzaktan yakından ilgisi yoktu. Öğrenciler, eleştirel düşünebilen bireyler olarak değil, geleneğin kör takipçileri olarak yetiştirilirdi. Elbette, gelenek, bilginin korunması ve uygarlık inşası için gereklidir, ancak sağlıklı bir dozda şüphesizlik olmadan, gelenek, kolaylıkla toplumdaki yaratıcılığı ve ilerlemeyi önleyen bir paravanaya dönüşür.”¹⁵³

Norşin Medresesine yöneltilen bu eleştirilerin yerinde olduğu gözlemlenmiştir. Medrese talebesi seydanın verdiği her bilgiyi ezberler ve seydanın kesinlikle yanlış bilgi vermeyeceğinden emindir. Talebe, aktarılan bilgiye şüphe ile yaklaşmaz, yaklaştığı anda itikat noktasında sıkıntıya düşeceğine inanır. Talebeler soru sormaktan çekinmezler ancak dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki bu sorular genel olarak meselenin daha net anlaşılması içindir. Yani önemli olan bilginin yanlış veya doğru olması (İslam’da olup olmaması, bidat olması, saydanın görüşü) değil anlaşılır olmasıdır.

¹⁵² Şeyh Nureddin Mutlu’nun özel arşivinden alınmıştır.

¹⁵³ Edip Yüksel, *Norşin’den Arizona’ya*, Ozan Yayıncılık, (ç. Özgür Mandal) İstanbul 2017, s. 71.

Norşin Medresesi tarihsel süreçte birçok badireler atlatmıştır. Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarında hem savaş bölgesinde olması hem de müderris ve talebeleriyle savaşa katılmaları medresenin duraklamasına sebep olmuştur.

Şeyh Muhammed Diyaüddin Birinci Dünya Savaşına bizzat katılmış, kendisi yaralanmış, iki kardeşi ve birçok talebesi şehit düşmüştür.¹⁵⁴ Yine bu savaşta Şeyh Ma'sum milis yüzbaşı olarak görev yapmış Sultan Reşad tarafından Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası ile taltif edilmiştir. Anlatılan bu sıkıntılara rağmen Norşin Medresesinin dağılmamış olması kayda değerdir. Şeyh Diyaüddin savaş sonrasında yaşanan psikolojik ve ekonomik sıkıntılara rağmen medreseyi tekrar dizayn etmiş ve kısa bir zamanda talebe yetiştirmeye devam etmiştir.

II.3. Norşin Medresesinde Eğitim-Öğretim ve Bireyselleştirilmiş Eğitim

Medrese eğitiminde Kürtler başta olmak üzere Arap olmayan diğer milletler “alet ilimleri” dedikleri sarf, nahiv, belagat, mantık, vaz’ gibi ilimlere özellikle öncelik vermektedir.¹⁵⁵ Bir konunun çalışılmasından önce dil kurallarının bilinmesinin olmazsa olmazı kabul edilen gramer ve dil bilgisi kuraları “alet ilimleri öğrenme evresinde” öğretilmektedir. Seydalar, alet ilimlerinin konuları anlamak için bir anahtar rol oynadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla alet ilimleri öğrenilmeden medreselerde asıl konular olan, fıkıh, kelam, şeriat, tefsir gibi ilimleri öğrenme aşamasına geçilmemektedir. Bu geleneksel eğitim metodu Norşin Medresesi için de geçerlidir.

Şeyh Abdurrahman-ı Tahi'den başlayarak günümüze kadar eğitim faaliyetlerine aralıksız devam eden medrese şuanda 47 öğrenciyle eğitimini sürdürmektedir. Öğrenciler medresede okumanın yanında açık öğretim lisesi veya açık öğretim sistemiyle üniversite öğrenimine devam etmektedir.

Medreselerde, verilen dersler, belli bir sürede değil anlama-kavrama kapasitesine göre verilmektedir. Çiçek, konuyla ilgili şunları söylemektedir:

¹⁵⁴ Abdulaziz Kardaş, “Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Bitlis ve Çevresinde İz Bırakanlar”, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 116.

¹⁵⁵ El Bûtî, *Babam*, s. 19.

“Medrese derslerinde hem hoca için hem de öğrenci için önemli olan verilen derslerin azlığı veya çokluğu değil, verilenin anlaşılması ve iyice kavranmasıdır. Çünkü onlar için belli bir zaman diliminde belli bir müfredatı bitirmek gibi bir problem yoktu.”¹⁵⁶

Yukarıda anlatılan eğitim metodu, Norşin Medresesinde de geçerlidir. Yapılan saha araştırmalarında yedi yıllık bir ilim tahsili süreci olduğu bilgisi edinilmiştir. Kişinin kabiliyetine göre mezuniyet süresi değişebilmektedir. En az 6 yılda medrese eğitimi tamamlanabilmektedir.

Şeyh Nureddin'in verdiği bilgilere göre Norşin Medresesi hiçbir zaman öğrenci yetiştirmeye ara vermemiştir. Medreselerde dini eğitim vermenin yasak olduğu dönemlerde, seydaların medrese dışında herhangi bir yerde eğitimlerine devam ettiklerini belirten Şeyh, bazen yaylalarda bazen ahır görünümündeki yerlerde ilim tahsilinin sürdürüldüğünü ifade etmektedir.

Yasalardan dolayı medrese dışında eğitim faaliyetlerini sürdürmek sadece Norşin Medresesinde değil, dönemin neredeyse tüm medreselerinde söz konusudur. Zira bu konuda Abdülvahit Yıkılmaz şu bilgileri aktarmaktadır:

“...Bunun üzerine bir köylü kiler olarak kullandığı bir odayı boşaltır ve ders orada devam eder. Molla Muhammed Said de bu kilerde medrese talebelerinden Kur'an dersini almıştır...”¹⁵⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Yine *“...Burada da camide okuma imkânı kalmaz. Bunun üzerine köyün aşağısında bulunan dereye toprağı kazıp üzerini çalularla kapatırlar. Seyda ve öğrenciler orada derse devam ederler...”¹⁵⁸*

Şeyh Nureddin, özellikle Şeyh Ma'sum'un öğrenci yetiştirmeyi “gaye-i hayal” edindiğini, ne olursa olsun öğrenci yetiştirmekten, medrese kurumunun devamı için her türlü fedakârlıktan kaçınmadığını belirtmektedir.

¹⁵⁶ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.80.

¹⁵⁷ Abdülvahit Yıkılmaz, “Molla Muhammed Said El-Amedî (Yıkılmaz) Hayatı, İlmi Ve Tasavvufi Yönü”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: IV, Kasım 2010, s. 143.

¹⁵⁸ Yıkılmaz,, “Molla Muhammed Said El-Amedî (Yıkılmaz) Hayatı, İlmi Ve Tasavvufi Yönü” s. 143.

Şeyh Ma'sum'un çok sayıda öğrenci yetiştirdiğini, başarılı ve azimli olanları civar köylere gönderip "hücre" tarzındaki medreselerde ders verdiğini anlatan Şeyh Nureddin, köylerdeki medreselerin bir nevi Şeyh Masum'a bağlı şubeler olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁵⁹ Şubelerde aynı kitap ve dersler okutulurken tek farkın "tayin" in köylüler tarafından verilmesidir.

Başarılı ve iyi öğrencilerin yetişmesi için Said Nursi, "*Vicdanın ziyası, ulûm-u diniyedir. Aklın nuru, fûnun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder...*"¹⁶⁰ tespitinde bulunmaktadır. Nursi'nin bu tespiti doğrultusunda düşündüğümüzde, Norşin Medresesi dini ilimlerin yanında öğrencilerini açık öğretimde okuma zorunluluğu getirmesi bu yolda atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.

Denilebilir ki, günümüzde modern eğitimin hayali sayılan eğitimin bireyselleştirilmesi metodu Norşin Medresesinde mevcuttur. Bu uygulama Nakşibendî Medreselerinin genelinde vardır. Medresede ders veren seyda, her talebeyle tek tek ilgilenmektedir. Daha açık bir ifadeyle seyda, yirmi öğrenciye birden hitap ederek onların kafasına aynı şeyleri zerk etmek yerine, her öğrenciye ayrı ayrı ders vererek öğrencilerin zekâ seviyelerini, öğrenme kabiliyetlerini ve araştırmacı yanlarını keşfedip ona göre ders verme imkânı oluşturmaktadır. Seydanın birebir ders vermesi sayesinde öğrenci alacağı dersi daha rahat anlamakta ve idrak etmektedir.

2.4. Norşin Medresesinde İlmî Kaynaklar

Norşin Medresesinde okutulan kitaplar diğer Nakşibendî Medreselerinde okutulan kitaplarla aynıdır. Klasikleşmiş ders müfredatı ve okutulan kitapların hiç değiştirilmemesi, seydaların müfredat ve kitapları değiştirmekten çekindiğini göstermektedir. Bölge medreselerinin birbirinden bağımsız olması ve bir zümre adı altında bir araya gelmemeleri bu sorunun devam etmesine sebep olmaktadır. Görüşülen birçok seyda, bu sıkıntının farkında olduklarını ancak bunu değiştirecek güce ve yetkiye sahip olmadıklarını söylemektedirler.

¹⁵⁹ Bahsedilen şubeler genellikle Norşin'e yakın çevre köylerde açılır. Hücre tarzındaki medreselerde başarılı ve zeki öğrencilerin olması durumunda merkez olan Norşin medresesine yönlendirilir.

¹⁶⁰ Said Nursi, *Münazarat*, Zehra Yayınları, İstanbul 2004, s. 86.

Nakşibendî Medreselerinde, dil ilimleri, şer’i ilimler ve felsefe ilimleri, Hat ve Münazara olmak üzere beş ana kategoride dersler verilmektedir. Norşin Medresesinde de bu beş kategoride dersler verilmektedir.

Dil İlimleri: Sarf, Nahiv, Vazı’, İştikak, Meânî, Beyân, Bedi’, Şiir ve Lügat.

Felsefe İlimleri: Mantık ve Felsefe.

Şer’i İlimler: Kelâm, Ahlâk, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, İslam Tarihi, Hadis ve Tefsir.

Münazara: Tartışma ve usul adabı.

Hat: sanatlı yazı yazma.¹⁶¹

Okutulan kitaplar: Mevlit (Kürtçe, Mele Hüseyin-i Batei), Akide-i İman (Ahmed-i Hani), Nûbihar (Ahmed-i Hani, Arapça-Kürtçe sözlük), Nehcu’l Enam (Siirtli Molla Halil’in Kürtçe yazdığı, ahlak içerikli şiirsel kitap), Emsile, Bina, Maksut, İzzi, ‘Awamil, Terkip, Zurûf, Sa’dullah’us-Sağır, Şerhu’l-Muğni, Sutûr, Sadini, Şerhu’l-kıtır, Hellul Meakit, Suyutti, Camii, Qewli Ahmet, Fenari, Cewheruttewhit, Usam İstiare, Muğnit-tulap, Muğnil-lebib ve Cem’ulcewâmîa¹⁶² kitaplarıdır.

2.5. Norşin Medresesinde Eğitim Dili

Norşin Medresesinin eğitim dili Kürtçe’dir. Medresede okuyan öğrencilerin ekseriyetle bu dili konuşması ve Kürt medreselerinde geleneksel olarak eğitim dilinin Kürtçe olmasından dolayı, günümüz Kürt medreselerinde de Kürtçe eğitim dili olarak kullanılmaktadır. Kürt medreselerinde eğitim dilinin Kürtçe olması Selahaddin Eyyubi döneminden başlamaktadır.¹⁶³

Yüzyıllardır medreselerde Kürtçe dilinde eğitim verilmesi, bu dilin ağırlıklı olarak medrese literatürüne göre şekillenmesine yol açmıştır. “ez gülam

¹⁶¹ Davut Işıkoğan, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53:2 (2012), s. 56; Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s. 46.

¹⁶² 1 Nisan 2016 tarihinde Norşin’de Seyda Abdulgani ile yapılan mülakat.

¹⁶³ Yılmaz, Kürdistan Medreselerinde Eğitim-Öğretim Kalitesi ve Bediüzzaman’ın Medreset-üz - Zehra Projesi, (26-27-28 Ekim 2013 Siirt) yayımlanmamış tebliğ metni,

(kolenizim)”, “bele seyda (evet seydam)”, “keremke seyda (buyur seydam)”, “afuwke seyda (affedin seydam)” gibi sözlerin medresede okuyan tüm öğrencilerin dilinden eksik olmadığı gözlemlenmiş, bu tür sözlerin gelenekselleştiği seydalar tarafından da teyit edilmiştir. Seydalar bu literatürün eskiden beri var olduğuna ve bu sözleri kullanan birinin muhtemelen medrese eğitiminden geçtiğine dikkat çekmektedir.

Tarihten bu yana Kürt dilinin devlet desteğinden yoksun olması Kürtçe'nin gelişimini olumsuz etkilemiş olsa da medreselerdeki bu uygulamayla belki de dilin yitip gitmesine engel olmuştur. Medreselerin eğitim dili olarak Kürtçe'yi kullanmaları bu negatif etkiyi önemli ölçüde azaltmış ve dilin muhafazasını büyük oranda sağlamıştır. Şeyh Nureddin, Norşin Medresesinde her zaman Kürtçe'ye sahip çıkıldığını ve medreselerde “Allah'ın Kürtlere emaneti olan Kürtçe'nin muhafazasını sağlamaya çalıştıklarını” belirtmektedir.

Norşin Medresesinde Kürtçe yazılmış bir kitap da bulunmaktadır. Şeyh Fethullah Verkanisi tarafından yazılan kitap günümüzde medresede ders kitabı olarak okutulmaktadır.

2.6. Medrese Üslubunun Halka Yansımaları

Norşin'de, medrese üslubunun günlük hayattaki konuşmalara etki ettiğini görmek mümkündür. Selamlaşma, uğurlama, kutlama, isimlendirme, bayramlaşma, dua etme ve karşılıklı konuşmada medrese üslubu hâkimdir. Genelde İslami terimler kullanılmaktadır. “Günaydın, tünaydın, iyi geceler” gibi kelimeler yerine dua hükmüne geçebilen kelimeler veya cümleler kullanılmaktadır. Günlük konuşmalarda Kürtçe olarak “ Xwedê ji te razî be (Allah razı olsun), Xwedê xêra te qebul ke (Allah hayrını kabul etsin), Xwedê şîfa ê bide (Allah şifa versin), Xwedê bimbarek ke (Allah mübarek etsin), Xwedê emre te direj ke (Allah uzun ömürler versin)” gibi dua hükmündeki ifadeler kullanılmaktadır. Saha çalışmalarında, medrese üslubunun etkisi dikkat çekmektedir. Şeyh Nureddin “Xweda hafize te be”¹⁶⁴ cümlesini çok kullanmaktadır. Norşin halkı ile sohbet edildiğinde “Xweda hafize te be” cümlesinin dillerden eksik olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte “me ji duayê xwe bê par

¹⁶⁴ “Allah seni korusun”

nehile (bizi dualarınızdan eksik etmeyin)” dua isteğine cevaben “duaye qenca (iyilerin duası)”¹⁶⁵ denildiği gözlemlenmiştir. Bu tür İslami üslubun halkın arasında yaygın olması, medresenin halka üslup açıdan yansımaları olarak düşünülmektedir.

2.7. Norşin Medresesinde Bir Gün

Yapılan araştırmalara göre “medresede bir gün” medresenin açılmasından bu yana rutin aşağıda anlatıldığı gibidir.

Medresede imsak vaktinde müderrislerin öğrencileri uyandırmasıyla başlar. Öğrenciler 15-20 dakika içinde abdest alıp medreseden sadece yirmi metre uzak olan camide cemaatle namaz kılar. Namaz kılınıp tesbihat yapıldıktan sonra her öğrenci kendi başına Kur’an okur. Kur’an okunduktan sonra öğrenciler odalarına gidip bir önceki derslerini tekrar ederek öğrendiklerini pekiştirirler. Genelde saat 07.30 gibi kahvaltıya oturulur ve yarım saatlik kahvaltıdan sonra öğrenciler tek tek müderrislerin yanına oturarak yeni öğrenecekleri dersleri alır. Bazen iki-üç kişi aynı seviyede olduğu için aynı anda ders alırlar. Bu şekilde ders alanlara “heval-ders”¹⁶⁶ denir. Öğrenciler genellikle diz üstüne oturarak büyük bir dikkatle ders dinlerken müderrislere karşı çok hürmetkâr bir dil ile soru sormakta veya anlamadıklarını ifade edebilmektedirler.

Ders alan öğrenciler, odalarında ya da koridorda derslerini ezberlemeye çalışır. Bazen birkaç öğrenci bir araya gelerek öğrendiklerini müzakere ederler. Dersini tam anlamayan ve müderrise sormaktan çekinenler, kendinden daha üst seviyede olan öğrencilere anlamadıkları noktaları sorarlar. Öğle namazı için tekrar öğrenciler abdest alıp camide cemaatle namaz kıldıktan sonra öğle yemeği yenir. Öğle yemeğinden sonra sabah aldıkları dersleri tekrarlar veya müzakere ederler. Bazı öğrenciler ise yeni ders almak için müderrislerin yanına giderler. İkinde ezanıyla birlikte tekrar camiye gidilir ve namaz kılınır. Namazdan sonra “hatme”¹⁶⁷ denilen

¹⁶⁵ Kürtçe’de “iyilerin duası” anlamına gelir. Bu tabir, tarikatın ehlinin medrese ehline kazandırdığı bir jargondur.

¹⁶⁶ Kürtçede “ders arkadaşı” demektir.

¹⁶⁷ Hatme: Norşin medresesinin en belirgin ayırt edici özelliği olan tekke-medrese bileşeninin bir yansımasıdır. Hz. Muhammet’ten başlayarak tarikat silsilesinin son halkasına kadar dua etmektir. Norşin medresesinde son halka olarak Şeyh Maşuk görülmektedir. Bu zikir her gün yapılmayabilir. Bu zikir edilirken herkes gözlerini kapatır ve yabancı biri içeri alınmaz.

zikir yapılır. İkinci ve akşam vakitleri arasında metinler ezberlenir. Akşam namazından sonra akşam yemeği yenir ve saat 22.30'a kadar öğrenilen dersler tekrar edilir veya yarınki derse hazırlık yapılır.

2.8. Norşin Medresesinin Ekonomik Kaynakları

Her dönemde minimum otuz öğrencisi olan medresenin ekonomik kaynakları Şeyh Nureddin'e sorulduğunda *“Bizden önceki Seydalar da hiçbir zaman öğrencilerden para talep etmedi. Abdurrahman-i Tahi'den bu yana “mala seyda/mala hezret” olarak bilinen ailemiz öğrenci yetiştirme prensibine sahiptir. Bizden önceki dönemlerde bu aile öğrencilerin ihtiyacını karşılayabilecek kadar iyi bir maddi duruma sahipti. Arazi ve hayvanları vardı. Bunların bir kısmını öğrencilerin ihtiyacı için kullanılıyormuş”* bilgisini vermektedir. Bunlarla beraber Şeyh, medresede okuyan öğrencilerin aileleri veya medreseyi ziyaret edenlerin getirdikleri gıdaları kabul ettiklerini ve bu gıdaların öğrenciler için kullandıklarını da belirtmektedir.

2.9. Norşin Medresesinde Tatil

Öğrencilerin yoğun bir çalışma programını takip ederek eğitim faaliyetlerine devam etmesinin ardından, dinlenmeleri için Perşembe günü öğle namazından sonra tatil başlar, cuma günü akşam yemeği sonrasına kadar devam eder. Bir buçuk günlük haftalık tatilde öğrenciler önce odalarını temizler, daha sonra şahsi ihtiyaçlarını karşılarlar. Temizlik ve şahsi ihtiyaçların bitiminden sonra öğrencilerin bazıları futbol¹⁶⁸ oynar bazıları ise “birre” denilen oyunu oynar. Tatil boyunca öğrenciler stres atmakta, dinlenmekte ve muhabbet etmektedirler.

Öğrencilerin tatil günlerinde öteden beri devam edegelen yaylaya çıkma gelenekleri de vardır. Bazen ayda bir bazen on beş günde bir, havanın iyi olduğu günlerde seyda, müderrisler ve öğrenciler yaylaya çıkıp piknik yapmaktadırlar. Bu faaliyetin öğrenci-öğretici ilişkilerini daha da pekiştirdiği, öğrencilerin medreseye bağlılıklarını arttırdığı düşünülmektedir.

¹⁶⁸ Müderrislerden biri ve aynı zamanda Şeyh Nureddin'in oğlu olan Seyda Abdulgani Mutlu (55) yeni nesil öğrencilerin futbol oynadığını, kendi dönemindeki öğrencilerin futbol yerine “birre” denilen ve bir strateji oyunu oynadıklarını belirtti.

Yıllık izinler genelde Ramazan ayında öğrencilerin ailelerini ziyarete gönderilmesi için verilir. Ramazan ayı boyunca kimi öğrenci ailesinin yanına gider kimi öğrenci kendi ihtiyaçlarını karşılamak için civar köylerde zekât toplar.

2.10. Norşin Medresesinin Bölge Barışına Katkısı

Medreselerin sadece ilmi noktada değil sosyal alanlarda da çok etkili olduğunu görmekteyiz. Tarih kaynaklarında medreseler, bölge halkı için bir barış mekanizması olarak görülmektedir. Aynı durumun günümüzde de geçerli olduğu görülmektedir.

Norşin Medresesinin günümüzdeki seydası Şeyh Nureddin Mutlu ile yapılan mülakatta: “*Abdurrahman-i Tahi döneminde Mutki aşiretlerinden Ezdo ve Şefkat aşiretleri arasında çıkan kavgada 64¹⁶⁹ insan ölmüştür. Abdurrahman-i Tahi iki aşireti barıştırmıştır ve kan davası son bulmuştur*”¹⁷⁰ ifadelerini kullanmaktadır. Yine Mela Abdulgani (55) babasının (Şeyh Nureddin) bölgede çok büyük bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Kız kaçırma olayları, kan davaları, arazi anlaşmazlığı gibi meselelerde bölgede ilk başvurulana mercinin Şeyh Nureddin olduğuna dikkat çeken Abdulgani, şeyhin Mutki ve Subaşı Aşiretlerini, Elmani ve Hüyit (xüyt) aşiretleri arasında yaklaşık otuz kişinin öldüğü ve devam ettiği kan davasını sonlandırmaya çalıştığını belirtmektedir.

1 Nisan 2016 tarihinde medreseyi inceleme maksadıyla gidildiğinde şöyle bir durumla karşılaşılmıştır: Cuma günü öğle namazından sonra Şeyh Nureddin ile tarihi tekkesinde sohbet ederken üç kişi edeple içeri girdi. Şeyh onların kim olduğunu ve hallerini sorduktan sonra ziyaretteki maksatlarını öğrenmek istedi. İçlerinden biri “*Seyda bu arkadaş benden davacıdır*” diyerek durumu anlattı. Şeyh bunun üzerine davacı olan kişinin ifadesini vermesini istedi. Davacı durumu anlattıktan sonra davalının da ifade vermesini isteyen şeyh ifadelerin tamamlanmasıyla kararını açıkladı. Kararın açıklanmasıyla davalı ve davacı ayağa kalkarak “*kararınız başımız üstünedir*” diyerek memnun bir şekilde tekkeden ayrıldılar.¹⁷¹Bu olayın bölge

¹⁶⁹ Bu sayı abartılı olabilir ancak bu kan davasının uzun yıllar boyunca sürdüğü düşünülmelidir.

¹⁷⁰ 31 Mart 2016 tarihlerinde yüz yüze gerçekleştirdiğimiz mülakat (video kaydı)

¹⁷¹ 1 Nisan 2016 tarihinde yapılan mülakat. (video kaydı)

halkının bir kısmının sulh için resmi mahkemelerin yanında medreseye başvurduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bölge halkının resmi mahkemelerle birlikte medreseye başvurmasının nedeni irdelendiğinde birkaç neden tespit edilmiştir:

- 1) Medresede bürokrasinin olmayışı
- 2) Bölge halkının anadili olan Kürtçe ile kendini daha rahat ifade etmesi
- 3) Mahkeme harcı, avukat parası ve dosya masrafı gibi maddi külfet gerektiren ekstra bir işlemin olmayışı
- 4) Resmi mahkemelerin genellikle geç karar vermesi
- 5) Bölge halkına coğrafi olarak medresenin daha yakın olması
- 6) Şeyhi hem ziyaret etmek hem de şeyhin kesinlikle doğru karar vereceği inancı
- 7) Yöre halkının dini bir temsiliyet taşıyan medreselere ve mutasavvıflara itibar etmesi

Yukarıda değinilen hassasiyetler göz önünde bulundurulduğunda “Norşin Medresesi bölge halkı için sadece bir eğitim kurumu değil aynı zamanda adli bir kurumdur” şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

2.11. Norşin Medresesinin Bina Yapısı

Norşin Medresesi Abdurrahman-i Tahi döneminde çok küçük bir odadan ibaretti. Bu dönemdeki medrese, günümüzde mevcut olup Divan'ın (tekke) alt katındadır.¹⁷²

¹⁷²(bkz, ek 3). İran'lı bir hattat burada hat yazılarını yazmakta, medrese öğrencileri boş zamanlarında bu hattattan hat sanatını öğrenmektedir. Şeyh Nureddin, hat dersini müfredata dâhil etmeyi düşündüğünü ancak şu an bu imkâna sahip olmadığını dile getirmektedir.

Şeyh Nureddin, medresenin küçük ve elverişsiz olmasından dolayı yeni bir medrese binası inşa etmiştir. Bu yeni medrese binasında modern bir medresede bulunması gereken her türlü imkân bulunmaktadır. Medrese, 16x31 metre ebatlarındadır. Her odada dört adet tekli yatak bulunmakta ve odalar uzun bir koridor vasıtasıyla birbirine bağlanmaktadır. Koridorun uzun olması metin ezberleyen öğrenciler için bir ders çalışma mekânı oluşturmaktadır. Öğrencilerin geneli ayakta yürürken ezber işleminin daha kolay olduğunu düşünmektedir. Binanın modern olmasından dolayı ısınma problemi bulunmamaktadır. Şeyh Nureddin'in aktarımlarına göre eski medrese binasında banyo, tuvalet ve mutfak yoktu. Öğrenciler çok zor şartlar altında eğitim faaliyetini sürdürmekteydi. Yine şeyhin aktarımlarına göre eski (1950-1980) yıllarda öğrenci sayısının çok fazla ve maddi imkânların elverişsiz olmasından dolayı mutfak ihtiyaçları karşılanamamaktaydı. Bazen iki öğrencinin bir kaşığı ortak kullanarak yemek yediğini, ders çalışma yeri, yatma yeri ve yemek yeme yerinin ortak bir mekân olduğuna dikkat çekmekte ve ders çalışmak ve yemek yemek için yer yataklarının toplandığını bu sayede bir odanın birçok işleve sahip olduğunu belirtmektedir.¹⁷³

Günümüzdeki medrese üç katlıdır. Bodrum katı, abdest alma yeri ve yemekhane olarak kullanılmaktadır. (Bkz. Ek-4) Zemin ve birinci katta her zaman öğrenciler bulunmakta, yaz aylarında okulların tatil edilmesiyle artan öğrenci sayısı ile beraber ikinci kata da öğrenciler yerleşmektedir. İkinci katın bir bölümünde ise Şeyh için ayrılmış dinlenme ve misafir ağırlama yeri vardır. Şeyh genellikle ikinci namazından sonra buraya gelip tefekkür etmekte veya misafirleriyle sohbet etmektedir. Medresenin üçüncü katı ise büyük bir oda şeklinde düzenlenmiş olup genellikle barış merasimlerinde kullanılmaktadır. Medrese, Norşin'e hâkim bir yükseltinin üzerinde kurulmuştur. Medrese'nin kuzey ve batı taraflarına bakan

¹⁷³ Bu kötü şartlar altında eğitim-öğretim faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğü ve öğrencilerin nasıl okuma hevesini kaybetmediği sorulduğunda şeyh, "zaten eskiden herkes fakirdi, medreseye gelen öğrencilerin birçoğu kendi evlerinde de bu kötü şartlar altında yaşamaktaydı. Dolayısıyla çok büyük sıkıntılar çekilmezdi. Ayrıca medreseye gelme bir zorunluluk değil gönüllülük esasına dayandığı için medreseye gelen kişiler her şeyi göze alarak gelirdi. İlim öğrenme aşkı vardı ve öğrenciler arasında tatlı bir rekabet bulunmaktaydı. Bu gibi durumlar öğrencilerin şevkinin kırılmaması için bir sebep iken; bu durumdan rahatsız olup medrese eğitimine son veren öğrenciler de bulunmaktaydı" açıklamasında bulunmuştur.

pencerelerden bakınca Norşin bütünüyle görünmektedir. Kışları genelde karla kaplı yazları ise ağaçların çok olmasından dolayı yeşil bir manzara izlenebilmektedir.

2.12. Faqî/Öğrenciler

Medresede okuyan öğrenciler “fakî” (feqî) veya “fakka” olarak adlandırılırlar. Yaşları genellikle 13 ile 19 yaş arasındadır. Genellikle maddi durumu düşük olan aile çocuklarının medreselerde eğitim aldıkları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte maddi durumu iyi olan aile çocuklarının da okuduğu vakidir, ancak dikkatli bir şekilde incelendiğinde bu tür öğrencilerin ailesinden birileri medrese çıkışlıdır veya medresede müderris ya da Seyda’dır.

Medrese öğrencileri okudukları kitapları ezberler ve unutmamak için periyodik olarak tekrarlamaya çalışırlar. Okunan kitaplar harfi harfine itina ile okunduğundan birçok medrese öğrencisi kitaplara bakmadan hangi konunun kaçınıcı sayfada geçtiğini bilmektedir. Zira konuya ilgili olarak Şeyh Seyyid Abdulkaki, “*Eğer Şafî Mezhebi’nin kitapları ortadan kalkarsa Molla İbrahim yeniden hepsini yazar*” ifadelerini kullanarak bu doğrultuda görüş bildirmektedir.¹⁷⁴

2.2.1. Seyda

“Sey” Kürtçede ders anlamı taşımakta, “da” ise “vermek” anlamındadır. Bu iki kelimenin bir araya gelmesiyle “ders veren” anlamında “seyda” kelimesi türemiştir.¹⁷⁵

Seyda, medresenin her konuda birinci derecede sorumlusudur. Gelir-gideri denkleştirir ve diğer bütün ihtiyaçları sağlar. Seydaların en dikkat çeken özelliği, toplum üzerindeki etkileridir. Toplum, seydalar çok değer vermekte ve sözlerinin kesinlikle doğru olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir anlaşmazlık sırasında seydanın düşüncesine başvurulur ve genellikle seydanın uygun gördüğü karara uyulur.

¹⁷⁴ Mehmet Saki Çakır, “Seyda Molla İbrahim Kelhokî’nin Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Yönü Ve Eğitim Öğretim Metodu”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: X s. 83, Kasım 2013.

¹⁷⁵Zinar, “Di Nava Medrese-yên Kurdî De Giringiya Medrese-yên Axtapeyê, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu 2. Cilt*, (29 Haziran 1 Temmuz 2013) (ed. İsmail Narin) Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. 112.

Bölgedeki anlaşmazlıkların (özellikle kırsal alanlarda) birinci derecede başvurulan mercii seydalardır. Resmi mahkemelerin uzun sürmesi, bölge halkının Türkçeyi iyi bilmemesi, dolayısıyla kendini yeterince ifade edememesi, bazı köylerin şehre uzak olması, ulaşımın yeterince gelişmemesi gibi sebeplerden ötürü barış ve anlaşma konularında seydalar arabulucu rolü oynamaktadırlar. Seydalar, anlaşmazlıkları Şer’i hukuka göre karara bağlamaktadırlar.¹⁷⁶

Seydalar resmi imam veya fahri imamlar gibi hareket etmezler. Onlar bir cami imamından çok bir akademisyene benzerler. Sürekli olarak öğrencilerle iç içe olup en önemli iş olarak medresedeki öğrencilerin eğitimiyle ilgilenirler. Cami de namaz kıldırmak ve köylülerle sohbet etmek onlar için ikinci derecede bir görevdir. Zira bu konuyla ilgili olarak Molla Muhammed Zıvıngi’nin Heste/Koçtepe köyünde köylülere “*Ben bu köyünüze camide namaz kıldırmak için gelmedim, öğrenci yetiştirip tedrisat için geldim*”¹⁷⁷ demesi bunun bir örneğidir.

Mele Burhan-ı Tarani, İsmail Beşikçi’den naklen “*Medrese hocaları, Kürtlerin ilk aydınlarıdır*”¹⁷⁸ bilgisini kaydetmiştir.

Seydalar, kitap telif etmeyip eski kitaplarla yetindikleri için eleştirilmektedirler. Bu eleştiriye Çiçek şu şekilde cevap vermektedir. “*Hocaların zamanlarının çoğu öğrenciye ders vermekle geçtiği için, bazı medreselerde tedrisat sabah namazından neredeyse aralıksız şekilde akşama kadar sürüyordu. Böyle olunca hocaların araştırmaya, telif ve tasnife zamanı kalmıyordu. İlmi araştırma ve tetkikler yapılmadığı için de yalnızca öncekilerin yazdıklarıyla yetiniliyordu.*”¹⁷⁹ Bu sebepten başka, seydaların maddi olarak geçimlerini sağlamak için ticaret, hayvancılık veya tarımla uğraşmalarından ötürü kitap yazmaya zaman bulamadıkları düşünülmektedir. Zira Seyda Molla Muhammed Zıvıngi’ye “Neden telif

¹⁷⁶ Abdulhadi Timurtaş, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngi*, Kent Yayınları, İstanbul 2008, s. 35.

¹⁷⁷ Timurtaş, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngi*, s. 32.

¹⁷⁸ Mela Birhane Tarani, *Ji Her Aliyi Ve Medreseyen Me*, Şin Yayınları, Ankara 2011, s. 11.

¹⁷⁹ M. Halil Çiçek, “Yakın dönemde Cizre Yöresi Medreseleri”, *Hız. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, Cizre Kaymakamlığı, 1999, s. 132;

yazmıyorsun?”¹⁸⁰ diye sorulduğunda cevaben “Geçimimi kim sağlayacaktır”¹⁸¹ demiştir.

Seydalar, ilimle o kadar iç içedirler ki bilgi ve beceri noktasında uzmanlaşmışlardır. Zira bu konuda Norşin Medresesinde bir dönem ders gören ve daha sonra aynı medresede seydalık yapan Halil Günenç için şunlar ifade edilmektedir. “Bugün islamî fıkıh kitapları yansa, veya kaybolup yok olsa, Halil Hoca, onların hepsini yeniden yazıp tekrar ihya edecek bilgi ve beceriye sahiptir. Onun bu konuda zorlanmayacak kadar iyi bir üstad olduğunu kabul ediyorum”¹⁸²

2.2.2. Norşin Medresesi Seydaları

Norşin Medresesi incelendiğinde, seydaların sadece müderrislik yapmadığı, gerektiğinde savaşlarda komutan olarak savaştığı, gerektiğinde ise yerel bir yönetici gibi halka hizmet ettiği sonucuna varılmaktadır. Şeyh Abdurrahman-i Tahi Murat nehri üzerinde halkın faydalandığı bir köprü inşa etmişken, Şeyh Diyaüddin ve Şeyh Ma’sum gibi seydalar 1. Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşlarında savaşmışlardır. Savaşlarda iki kardeşini şehit veren Şeyh Diyaüddin sağ koluna gelen bir şarapnel parçasıyla kolunu kaybetmiştir.

Norşin Medresesi seydaları aynı zamanda şeyhtirler. Kara, şeyhin tanımını şu ifadelerle tanımlamaktadır: “Şeyh, şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kâmil olan insan ve şeriat ve hakikat ilimlerinde tekmil derecesine vasil olan zattır.”¹⁸³

Şeyh, ihtiyaç olması halinde müritlerinden talip olanları ve uygun olduklarına inandıklarını tasavvufi terbiyeden geçirerek halifelik (şeyhlik) verir. Norşin şeyhleri halife seçerken kişinin ilmi noktada en az molla seviyesinde olmasına özen gösterir. Seçilen kişi dünya işlerinden elini eteğini çekerek, sadece ibadetle meşgul olup, az yemek yiyerek, nefsinin terbiye etmek için kırk gün halvete¹⁸⁴ girerek Şeyhlik makamını elde eder.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Timurtaş, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngi*, s. 33.

¹⁸¹ Timurtaş, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngi*, s. 33.

¹⁸² Demircan, *Halil Hoca Hayatı*, s. 166.

¹⁸³ Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, s. 65.

¹⁸⁴ Halvet: Yalnız kalma manasına gelen halvet, tasavvuf literatüründe ise “müridin Şeyhin emriyle insanlardan uzaklaşarak, tekkelerin çilehane veya halvethane denilen özel bölümünde inziva hayatı

2.2.3. Abdurrahman-i Tahi (Taği/Seyda) (1831-1886)

Abdurrahman-ı Tahi, “*Tahi, Taği, Nurşini, Seyda veya Üstad-ı Azam olarak da bilinir.*”¹⁸⁶ Seyda, Hizan kazasının İspahirt nahiyesinin Tah (Tağ) köyünde 1831 yılında doğmuş, 1886 yılında Bitlis’in Norşin (Güroymak) ilçesinde vefat etmiştir. Kabri Norşin’dedir. Seyda’nın babasının adı Molla Mahmut, annesinin adı ise Meyasin’dır.¹⁸⁷ Seyda’nın altı erkek altı kız olmak üzere on iki çocuğu vardır. Bunlar: Hazret (Muhammed Diyaüddin), Abdurrahim, Tayyibe, Muhammed Raşid, Hatice, Aynulhayat, Zeynep, Muhammed Eşref, Muhammed Said, Habibe, Züleyha ve Derviş Muhammed.

Seyda, “*Şirvan’ın Beroj nahiyesi ve çevre köylerinde yaşayan Heseman kabilesine nisbet edilirler.*”¹⁸⁸ Halk tarafından bu şekilde tanınmakla birlikte Seyda’nın bu bilgileri yalanladığını ifade eden Şefik Korkusuz, üç delil ile kendilerinin bu yöreden olmadığını iddia ettiğini belirtmektedir. Bunlar:

- 1- Bu kabile içinde ancak üç ev haricinde başka akrabaları bulunmamaktadır.
- 2- Bu kabilenin bütünü son derece savaşçı ve kavgacı oldukları halde, kendi aileleri ise tamamıyla taat ve ibadetleri ile tanınıp şöhret bulmuşlar.
- 3- Kendi aileleri yörece meşhur Şeyh Muhammed Kerzevili’ye nisbet edilmesidir ki, bu zat da salâhat ve kerametleri ile tanınmış.¹⁸⁹

Halk tarafından “Mala Seyda” olarak adlandırılan bu ailenin temiz ve asil olması ön plana çıkmaktadır. Aile olarak asil olması, Abdurrahman-ı Tahi’nin karizmatik kişiliğine pozitif katkı sağlamaktadır.

yaşaması, kendini hakka vermesidir”. (H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 195.); Konur, halvetin bir nefis terbisi unsuru olarak Hz. Muhammed’e dayandığını ifade etmektedir. Hz. Muhammed’in Ramazan ayında Hira mağarasında yalnız başına ibadet ederken vahiy aldığı dile getiren Konur, bunun halvetin ta kendisi olduğuna vurgu yapmaktadır. (Himmet Konur, *İbrahim Gülşeni Hayatı, Eserleri, Tarikatu, İnsan Yayınları*, İstanbul 2000, s. 25.)

¹⁸⁵ Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 364.

¹⁸⁶ *Doğu Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 79.

¹⁸⁷ M. Şefik Korkusuz, *Nehri’den Hazne’ye Meşayihî Nakşibend*, Kilim Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 77.

¹⁸⁸ Korkusuz, *Nehri’den Hazne’ye Meşayihî Nakşibendi*, s. 75.

¹⁸⁹ Korkusuz, *Nehri’den Hazne’ye Meşayihî Nakşibendi*, s. 75.

Seyda'nın ilmi ve dini hizmetlerinin yanında sosyal hizmetleri de vardır. Bu dönemde Murat nehri üzerinde herhangi bir köprünün olmaması yöre halkının sıkıntı çekmesine sebep olmuştur. Seyda'nın bu durum karşısında duyarlılığı kaydedilmiştir. Tahî, Murat nehri üzerinde bir köprünün yapımı için maddi olarak yardım eder ve köprünün yapımında köprübaşından ayrılmaz. Köprü tamamlanır ve kış boyunca yöre halkı köprüyü kullanır ancak ilkbaharda karların erimesiyle sular yükselir ve köprü yıkılır.¹⁹⁰ Aradan bir yıl geçmeden yine Tahî öncülüğünde ikinci defa köprü yapımına başlanır. Bu yönüyle Seyda'nın topluma sadece manevi değil maddi olarak da liderlik yaptığını gösterir.¹⁹¹

Seyda'nın bu duyarlılığı halkın ilgisini çekmekle birlikte, yönetimin de dikkatini çekmiş ve takdir kazanmıştır. Zira arşivlerde konuyla ilgili şu belgeler bulunmuştur:

Fi 12 Mart Sene 1300 Tarih ve Otuzdokuz (39) Numaralı Muş Meclis-i İdâre Mazbata Sûretidir.

Üstadiye gibi masârifâtı tarafından tesviye ve teşvikât-ı lâzime ile Bulanık kazâsında kâin Kara Ağıl ve Bitlu karyeleri arasında Murad Nehri üzerinde üç gözü şâmil kâgir olarak metin bir köprü hulefâ-yı Nakşibendîyyeden Şeyh Abdurrahman Efendi tarafından ahâli yardımıyla Mücceddedeninşa edilmiş ve ikibin (2000) kuruş masarîfvukû'utahmînen anlaşılmıştır. Maâmafih, köprü-yimezkur vilâyet-i celîleleriyle bura ve Erzurum vilâyetinin kervanıyla ebnâ-yı sebil-i memerrgâhındavâki olmakla cümlelerin menâfi'ını mucib bir âsâr-ı hayriyyedenma'dûdolubhazîneye dokunmaksızın şeyh-i mumailayhin külliyyetli sarfîyyâtlanezâreti tahtında olarak şu suretle inşâ ve itmamına himmetleri muvaffakiyet-i aliyye-i cenâb-ı vilayetpenâhîleri eser-i feyz-i bâhiresi semeresi bulunmağla 'arz-ı teşekküre ve şeyh-i mumailayhin bu bâbtakisa'yi ve ihtimâmîşâyeste-i nazar-ı 'âtîfet bulunduğunun 'arz ve ifadesine cür'et olunur. Ol bâbta ve her hâlde emr u fermân hazret-i men lehu'l-Emrindir.¹⁹²

¹⁹⁰ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibend*, s. 95-96.

¹⁹¹ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibend*, s. 96.

¹⁹² Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 118.

2.2.3.1. Abdurrahman-ı Tahi'nin İlim Tahsili Ve Hocaları

Abdurrahman-ı Tahi henüz on yaşındayken annesini kaybeder. O, ilköğrenimini babasından alır. Arapça gramer ilminde Hakaiku'd-Dekâik kitabına kadar babasından ders almaya devam eder. Daha sonra Molla Abdüssamed-i İroni'den ders alır ve bu hocasının vefatından sonra Molla Diyâuddin'in yanında Molla Câmi'ye kadar öğrenimine devam eder. Şerh-i Usam'i Mevlana Abdurrahman en Numeyri el-Hizani'den ders alırken buradaki öğrencilerin hocalarına karşı yeteri kadar saygılı olmamasına binaen hocasından izin alarak kendisi birkaç arkadaşıyla bu kitabı okur. Molla Abdurrahman el Hizani et Tili el Melekendi'ye giderek Şerh-i Risaletu'ş-Şemsiye'yi ders alır. Bu süreçte ilahi aşk ile maneviyat âlemine ağırlık verir ve mümkün mertebe salih ve takvalı kişilerle görüşür.¹⁹³

2.2.3.2. Abdurrahman-ı Tahi'nin Kariyer Süreci

Seyda, ilk olarak Hizan'a 36 km uzakta, Bahçesaray yolu üzerindeki Tağ medresesinde tanınmıştır. Buradaki medresenin yapılış tarihi net olarak bilinmemektedir. Abdi Bey'in iki eşinden bir eşinin çocukları olmadığı, dolayısıyla bu kadının bir medrese inşa ederek burada okuyan öğrencileri kendi çocuklarıymış gibi kabul edip hizmete açtığını belirten Hasan Çiçek, medresenin yanında bulunan Abdi Bey'in ve iki hanımının mezar taşlarındaki ölüm tarihlerinden yola çıkarak medresenin yapılış tarihinin 1800 olduğunu aktarmaktadır. Medresenin güneydoğusunda minberin de içinde olduğu sağlam bir duvarı olan camii bulunmaktadır. Sekiz bölümden oluştuğu anlaşılan medresenin günümüzde sadece kalıntıları kalmıştır.¹⁹⁴

Said Nursi, Emirdağ Lahikası adli eserinde Abdurrahman-i Tahi'nin yöre insanı üzerindeki etkiyi şu şekilde anlatmaktadır.

“Hem o nahiyemiz olan Hizan Kazası'na tâbi' İspahirta'de, birdenbire meşhur Seyda namında Şeyh Abdurrahman-ı Tagî himmetiyle o kadar çok talebeler ve hocalar ve âlimler çıktılar ki, bütün Kürdistan onlar ile iftihar eder bir şekil aldığı zaman, içlerinde münazara-i ilmiye ve pek büyük bir

¹⁹³ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 79.

¹⁹⁴ Çiçek, “Hizan'ın Kültürel Zenginliğinin Tarihsel Arkaplanı”, s. 665.

himmitle ve pek geniş bir daire-i ilim ve tarikat içinde öyle bir vaziyet hissediyordum ki, güya rûy-i zemini fethedecek bu hocalardır... ”¹⁹⁵

Tağ köyündeki medresede eğitim veren seyda, zamanla Norşin’e gelip burada Norşin Medresesini kurar ve öğrenci yetiştirir.

Norşin Medreselerinin günümüze kadar eğitim hayatına devam ettirme şansına sahip olmasının en önemli etkenlerinden biri de bu medresenin ilk seydası olan Abdurrahman-ı Tahi’dir. Tahi’nin etkili olmasının bir sebebi de karizmatik bir kimliğe sahip olmasıdır. Abdurrahman-ı Tahi’nin karizmatik bir lider olmasında birkaç etken vardır. Bu etkenlerden ilki medrese âlimi yani seyda olmasıdır. Bölge halkının eğitilmiş kişilere ayrıcalıklı bir hürmet göstermesi tarih boyunca süregelen bir durumdur. Günümüzde hala özel bir hürmet duyulmakla birlikte seydaların toplum nezdinde ayrı bir değeri vardır. Seydalar toplumun sıkıntılarını gidermede başvurulacak ilk merciidir. Seydaların toplumdaki etkisini “Seyda” başlığı adı altında detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Seyda olması hasebiyle birçok öğrenciye ders vermiş ve bunların birer müderris olmasını sağlamıştır. Norşin Medreselerinde okuyanlardan ünlü isimlerden biri de Said Nursidir. “Bediüzzaman’ın Hayatı” adlı eserde Said Nursi’yle ilgili: “...ağabeyi ile beraber Norşin Köyüne gelir. Mevsim yaz olduğu için Norşin Köyü sakinleri talebelerle beraber yaylaya çıkarlar. Yayladayken bir gün biraderi Molla Abdullah ile dövüşür. Taği medresesi müderrisi Molla Mehmet Emin Efendi de: “Biraderinin emrinden niye çıkıyorsun” diye karışınca, buldukları medresenin Seyda lakabıyla meşhur, Şeyh Abdurrahman Hazretlerine ait olduğunu bildiği için hocasına şu yolla cevap verir... ”¹⁹⁶ geçen ifadeler Nursi’nin de burada eğitim gördüğünün göstergesidir. Tahi’nin, daha çocukken Said Nursi’ye “Allah, bu çocuğu zahiri eğitimin basamaklarını geçmesini sağladığı gibi, aynı şekilde manevi konularda da hızlı bir ilerleme nasip edecek ve Kürt halkının gurur kaynağı olacaktır”¹⁹⁷ dediğini dile getiren Abdulkadir Badıllı, Tahi’nin öngörüsüne ve Said Nursi’nin küçüklüğünden beri zekâ ve manevi yönüne dikkat çekmektedir.

¹⁹⁵ Said Nursi, *Emirdağ Lahikası*, Zehra Yayınları, İstanbul 2004, s. 54.

¹⁹⁶ Abdurrahman Nursi, *Bediüzzaman’ın Hayatı*, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul 2010, s. 14.

¹⁹⁷ Abdulkadir Badıllı, *Bediüzzaman Said Nursi, Mufassal Tarihçe-i Hayat*, Timaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 75.

İlerleyen bölümlerde Norşin Medreselerinden ilim tahsil eden diğer âlimlere de değinilecektir.

Abdurrahman-ı Tahi'yi toplum nezdinde değerli kılan bir başka etmen ise tarikat lideri yani şeyh olmasıdır. Yine bölgede özellikle Kürt Mir ve Beylerin tasfiyesinden sonra güçlü karizmatik bir liderin olmayışı, halkın şeyh ve seydalara bağlılık duygusunu tetiklemiştir¹⁹⁸. Bu süreçte bölgede otoritenin olmayışı, aşiret kavgalarına, güçlünün zayıfı ezmesine sebep olurken, bu durumu düzeltecek herhangi bir devlet merciinin olmayışı ya da yeterli olamaması şeyh ve seydaların etkin birer otorite olmasının önünü açmıştır. Şeyhler, bu otorite boşluğunu iyi bir şekilde doldurmuş ve halkın huzursuz ortamdan kurtulmasını sağlamıştır.¹⁹⁹ Abdurrahman-ı Tahi de huzurlu ve yüksek şahsiyetleri yetiştirecek bir ortam oluşturmuştur ki Said Nursi'nin *"Eğer istersen hayalinle Nurşin karyesindeki Seyda'nın meclisine git bak: Orada fakara kıyafetinde melikler, padişahlar ve insan elbisesinde melaikeleri bir sohbet-i kudsiyede göreceksin..."*²⁰⁰ bu ifadesinde övülmüştür.

2.2.3.3. Abdurrahman-ı Tahi'nin Tarikata İntisabı

Abdurrahman-ı Tahi'nin tarikatla tanışmadan önceki hayatında da günahlardan kaçındığını, ilimle meşgul olduğunu ve sürekli ibadet etmeye çalıştığını kaydedilmektedir. Tahi'nin, bir şeyhe bağlı olmadan ve disiplinli bir şekilde usul ve kaidesi olmayan bir ibadet ve zikir hayatı, onun manevi olarak tatmin ettirmediğini gösterir. Dolayısıyla Seyda, ilk tarikat girişimini Rufai tarikatı meşayihinden, Şeyh Abdurrahman-ı Talabani'nin halifesi, Hacı Emin-i Şirvani'nin yanında tövbe edip tarikattın gereği olan zikirlerine başladı. Bir süre sonra Hacı Emin-i Şirvani, Şeyh Abdurrahman-ı Talabani tarafından tarikattan men edilince Abdurrahman-ı Tahi yeni bir şeyh aramaya başladı. O dönemin tanınmış şeyhlerinden olan Şeyh Hasan et Tillovi'den teberriken hilafet aldı ama kısa bir süre sonra, meşaiyihin, o dönemin gavs'ı olarak kabul edilen Seyyid Nureddin-i Bırıfkâni'nin halifesi Şeyh Abdulbari-i

¹⁹⁸Pekasil, "Kürtlerde Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre Örneğinde Şeyh, Molla, ve Seyyidler" s. 134.

¹⁹⁹Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2015, s. 126.

²⁰⁰Said Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, Zehra Yayınları, İstanbul 2004, s. 263.

Çerçağı'nın yanında tarikat terbiyesini aldı. Buradaki tarikat kadiri idi. Şeyhinin emriyle, Seyda az yemek yiyip az uyumuş ve bir süre sonra dünyevi olan her şeyden zevk alamaz hâle gelmiştir. Seyyid Nureddin-i Bırıkânî'nin isteğiyle Şeyh Abdulbari, Seyda'ya hilafet verir ve bu süreçten sonra Seyda burada mürit edinir.²⁰¹

Şeyh Abdurrahman-ı Tahi, Ğavs-i Hizani olarak bilinen Seyyid Sıbğatullah-i Arvasi'yi iyi tanımamakla birlikte çoğu zaman aleyhinde konuşur. İnsanları ona karşı kötü düşünmesi ve zarar vermelerini teşvik eder. Ğavs-i Hizani'nin müridi olan Süleyman Erbusi'ye "*Topal şeyhin nasıldır, ne yapıyor*" gibi sorular sorarak, şeyhi küçük düşürmeye çalışır. Mürit, "*Eğer falan nehri geçersen, üstadımın nasıl biri ve neler yapabildiğini gözünle görürsün*" diyerek Abdurrahman-ı Tahi'nin Ğavs'a karşı merakını uyandırır. Bir süre sonra bu cevap Abdurrahman-ı Tahi'yi, Ğavs'ı görmek için yerinde duramaz durumuna getirmiştir ve Tahi, Ğavs'ı görmeye karar verir. Süleyman Erbusi'nin aracılığıyla Seyda, Ğavs'ı görür ve şimdiye kadar hiç olmadığı kadar etkilenir.²⁰²

Abdurrahman-ı Tahi, Ğavs'ın yanından ayrıldıktan sonra Şeyh Abdulbari-i Çerçağı'nın yanına giderek durumu anlatır. Çerçağı, rüyasında Ğavs-ı Geylani'yi ile Seyyid Nuriddin Bırıkânî'yi gördüğünü ve kendilerini inkâr etmemek şartıyla, hiç korkmadan Ğavs'ın yanına gidebileceğini söyler. Abdurrahman-ı Tahi, eski şeyhinden izin alıp dokuz sene boyunca Ğavs'a hizmet eder. Nefsini kötü düşüncelerden arındırır. Dokuz sene sonra hilafet alır ve irşat faaliyetlerine başlar. Şeyh Abdurrahman-ı Tahi, Şeyhan Mezrası, Arbo Köyü, Abiri Köyü, Veysel Karani'yi, Nok Köyü ve Karamış köylerinin yanı sıra bölgede birçok köy gezer ve irşat faaliyetlerine devam eder. Gezdiği her yerde çok sayıda mürit edinir.²⁰³

Özellikle Muş ovasında faaliyet gösteren Seyda, Muş beyleri tarafından kabul görmez ve herhangi bir yere yerleşmesine müsaade edilmez. Muş'un beylerinden olan Subaşılar, Seyda'nın Norşin'e yerleşmesini isteyerek evini Norşin'e taşınmasında yardımcı olurlar.²⁰⁴

²⁰¹ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibend*, s. 79-81.

²⁰² Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibend*, s. 83.

²⁰³ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibend*, s. 86-87.

²⁰⁴ Epözdemir, *Medrese-yên Kürdistanê Dî Dewra Miran û Nekşibendiyan De*, s. 122.

Şeyh Abdurrahman-ı Tahi en son Norşin'e yerleştikten sonra ilk iş olarak bir tekke bir de medrese inşa eder. Norşin çevresindeki bölgeyi gezer, halk tarafından çok sevilir ve kimi medresede ders almak için kimi de ders vermek için Norşin'e gelir. Bu dönemden sonra Norşin'in çehresi değişir ve bölgede ilim ve irfan yuvası haline gelir.²⁰⁵

2.2.3.4. Abdurrahman-ı Tahi'nin Halifeleri

Abdurrahman-ı Tahi'yi bu kadar ünlü yapan en önemli etken, yetiştirdiği halife sayısının yüksek olmasıdır. Sayıca çok olmalarından ziyade, halifelerin hem âlim olmaları hem de bölgede etkin bir kişiliğe sahip olmalarıdır. Yani halifelerinin hemen hepsi karizmatik bir karaktere sahip olması, tarikatın kısa sürede yöreye nüfuz etmesini kolaylaştırmıştır. O, yetiştirdiği halifelerin hem ilmi hem de tasavvufi özellikler barındırmasına dikkat etmiştir. Sayda, halifelerini devamlı bir şekilde kontrol altında tutmuş ve gerekli gördüğü zamanlarda halifelerini mektuplarla uyarıda ve tavsiyelerde bulunmuştur. Seydanın bilinen on sekiz önemli halifesi var. Bunlar:

- 1- Şeyh Muhammed Sami el-Erzincani
- 2- Şeyh İbrahim el-Çokreşi
- 3- Şeyh Halil el-Çokreşi
- 4- Halife Mustafa el-Bitlisi
- 5- Hacı Süleyman el-Bitlisi
- 6- Hacı Yusuf el-Bitlisi
- 7-Şeyh Fethullah el-Varkanisi
- 8-Şeyh Abdulhadi el İspaharti Çarçani
- 9- Şeyh İbrahim en-Neyniki (Bulanık)
- 10- Seyyid Tahir el-Abri

²⁰⁵ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihi Nakşibend*, s. 90.

11- Molla Ahmeded-Dimli Taşkesani (Erzurum)

12- Molla Abdullah el-Hizani Horosi

13- Şeyh Abdullah es-Subaşi Nurşini

14-Molla Reşid es-Subaşi

15-Seyyid İbrahim es-Siirdi

16- Şeyh Abdulkahhar es-Siirdi

17- Şeyh Abdulkadir el-Melakendi

18-Hacı Yusuf el-Koşki (Hunus)²⁰⁶

Seyda'nın vefatından sonra onun yerini dolduracak olan oğlu Muhammed Diyaüddin'dir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki Muhammed Diyaüddin'in, babası Abdurrahman-ı Tahi'nin değil, Şeyh Fethullah el-Varkanisi'nin halifesi olmasıdır.²⁰⁷ Tahi'nin kendi oğluna hilafet vermemesi onun liyakate önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir.

2.2.4. Şeyh Muhammed Diyaüddin (Hazret)

Muhammed Diyaüddin, Miladi: 14 Ocak 1856 yılında Bitlis'in Hizan kazasının Usb köyünde doğmuştur. 23 Şubat 1924 yılında Norşin'de vefat etmiştir. Babası Abdurrahman-ı Tahi, annesinin adı Fatma Hanımdır. Seyda-ı Tahi'nin en büyük oğludur. Kabri Norşin'dedir. Bazı tarihi kaynaklarda Ziyâeddin (Ziyaettin) olarak geçmektedir. Hazret olarak da bilinir. Bu lakabı üstadı Şeyh Fethullah tarafından verilmiştir. Şeyh Fethullah, Norşin'de irşat faaliyetlerinin başlaması için Hazret'i görevlendirmiştir.²⁰⁸

²⁰⁶ Mehmet Ardıç, "Bitlis Ve Çevresinde Yetişen Mutasavvıflar ve Tasavvuf Kültürünün Oluşması", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2009, s. 20.

²⁰⁷ Ardıç, "Bitlis Ve Çevresinde Yetişen Mutasavvıflar ve Tasavvuf Kültürünün Oluşması", s. 115.

²⁰⁸ *Doğu (Kuzey-Güney) Anadolu Evliyaları*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 2004, S. 122-125; Korkusuz, s. 225.

Hazret, din adamı, medrese âlimi, kanaat önderi, tarikat lideri olmanın yanında askeri bir kimliğe de sahiptir. Birinci Dünya Savaşında ailesi, müritleri ve öğrencileriyle beraber savaşa katılmış, kendisi bizzat cephede savaşmış ve Milis Komutanı olarak görev yapmıştır. Bu savaşta Muhammed Eşref ve Muhammed Said adında iki kardeşi şehit olmuş, kendisi de koluna isabet eden bir şarapnel parçasıyla yaralanmıştır. Hastaneye kaldırıldığında kongren olmasını önlemek için kolu kesilmiştir.²⁰⁹

Hazret, dönemin devlet adamları ve ulema tarafından takdir kazanmış, övgülerini almıştır. Zira dönemin en ünlü ulemalarından Said Nursi, Şeyh Muhammed Diyaüddin'i (Ziyaüddin) şöyle anlatmaktadır: "...ben o zât-ı mübareki, senin gibi pek ciddî severim, takdir ederim. Çünkü sünnet-i seniye dairesinde, hakikat mesleğinde, ehl-i imana hâlis ve tesirli ve ehemmiyetli bir rehberdir..."²¹⁰ Bruinessen, bölgede en etkili ve en güçlü şeyhlerden bahsederken Şeyh Sait ve Şeyh Ziyaettin (Şeyh Diyaüddin) isimlerini vermektedir.²¹¹

2.2.4.1.Şeyh Muhammed Diyaüddin'in Birinci Dünya Savaşına Katılması

Şeyh Muhammed Diyaüddin, Norşin'de irşat ile meşgul olup açtığı tekkede çok sayıda talebe yetiştirir ancak bu sırada Birinci Dünya Savaşı başlar. Kısa bir sürede Norşin'i ilim yuvasına çeviren Şeyh, Rusların Doğu Anadolu bölgesini işgal etmesiyle tekkesindeki talebeleri de askeri bir disiplin içinde örgütler.²¹²

Söz konusu dönemde belli bir miktar para karşılığında askerlik vazifesinden muaf olma durumu vardı. Şeyh Diyaüddin, talebeleri için bu parayı ödemiş ve 1916 yılında iklimin çok sert geçmesinden dolayı kıtlığın baş göstermesiyle öğrencilerini bir süreliğine evlerine göndermiştir. Rusların, Bitlis'e çok yaklaşımları ve Bitlis'in işgal edileceği öngörüsüyle, talebelerinin askerlik bedelini vermesine rağmen,

²⁰⁹Abdülaziz Kardaş, "Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Bitlis ve Çevresinde İz Bırakanlar", Ankara 2004, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 116.

²¹⁰ Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, Zehra Yayınları, İstanbul 2004, s. 284.

²¹¹ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s. 137.

²¹²Kardaş, "Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Bitlis ve Çevresinde İz Bırakanlar" s. 115.

talebelerini toplar ve savaş için hazırlanır. Talebeleri ve gönüllüler ile meydana gelen askerlerden bir milis alayı kurar.²¹³

Ruslarla ilk mücadelesi Bulanık'ta başlar. Belican mevzilerinde, Mutki Aşiret Reisi Hacı Musa Bey ile beraber Ruslara ağır kayıplar vermelerine rağmen, düşmanın ilerlemesine engel olamamışlardır. Karaağalı Köyünde, Rus-Ermenilerle çatışırken sol kolunu kaybetmiştir. Bu savaşta kardeşi Muhammed Said ve Muhammed Eşref şehit olmuştur.²¹⁴

Mustafa Kemal, Hazrete gönderdiği bir mektupta, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Ordusuna yardım ettiği için teşekkür etmekte ve kendisine hürmet ettiğini belirtmektedir. Mustafa Kemal ayrıca Sivas'ta düzenlenecek olan kongreye Şeyh Muhammed Ziyâettin'i (Muhammed Diyaüddin) davet etmektedir. Mustafa Kemal'in gönderdiği mektup şu şekildedir:

Nurşin'li Meşâyih-i İzamdan Şeyh Ziyâüddin

Efendi Hazretlerine

Faziletli Efendim:

Zat-ı fâzilânelerinizin Harb-i Umûmî'nin imtadınca Osmanlı Ordusu'na ifâ eylemiş olduğunuz hıdemât-ı bergüzidelerine ve Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Saltanat'a göstermiş olduğunuz revâbıt-ı kalbiyelerine yakından muttali bulunuyorum. Bu sebeple zât-ı âlinize kalben pek büyük hürmetim vardır.

Bugün Makam-ı Hilâfet'in, Saltanat-ı Osmaniye'nin ve vatan-ı mukaddesemizin düşmanlarımız tarafından nasıl rencide edilmekte ve vilayet-i şarkiyyemizin Ermeniler'e hediye edilmesinde ısrar olunmakta olduğunu mâlum-i ârifâneleridir. Millete istinad etmeyen İstanbul'daki Hükümet-i Merkeziye bütün bu düşman taaddileri karşısında âciz ve nâçiz kalarak hukuk-ı millet ve memleketi müdafaa edememekte olduğu tahakkuk etmiştir. Bu sebeple milletimizin

²¹³Kardaş, Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Bitlis ve Çevresinde İz Bırakanlar” s. 116.

²¹⁴Kardaş, “Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Bitlis ve Çevresinde İz Bırakanlar” s. 116.

mevcudiyetini ve vahdetini bütûn cihana göstermek ve hukukumuzun indî ve şahsi kararlar imhasına müsaade edemeyeceğimizi anlatmak maksadıyla senâverleri resmî makam ve sıfatından tecerrüd ederek Millet'in içinde ve Milletle beraber çalışmaktan başka çâre görmedim ve derhal askerlikten istifa ettim.

Vekâyi-i elîme tesiriyle her tarafta teşekkül eden milli ve vatani cemiyetlerin murahaslarından mürekkebe olmak üzere Erzurum'da in'ikad eden bir kongre ile "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" teşekkül etti. Ve vahdet-i milliyemizi dâhil ve hârice karşı temsil eylemek üzere bir "Hey'et-i Temsiliye" kabul edildi. Bu hususa dair beyannamenizâmnâmelerden zat-ı âlinize takdim ediyorum. Zât-ı fazilâneleri cemiyetimizin en muhterem âzâsından bulunduğumuz cihetle istihsal-i maksad-ı mukaddes için cümleye müsellemler olan hamîyyet ve gayretlerinin teşkilâtımızın izâlesine masruf olacağına mutmainim. Birkaç güne kadar Garbî Anadolu ve Rumeli'nin bilcümle vilayetlerinden gelmekte olan murahaslarla da umumi bir kongre Sivas'ta akdolunacaktır. Cenab-ı Hakk'ın avn ve inâyeti ve Peygamber-i zîşânımızın feyz ve şefaati ile umum Milletimizin bir noktada müttehid olduğunu ve hukukunu muhâfaza ve müdafaya kâdir bulunduğunu cihana göstereceğiz.

Kariben Meclis-i Meb'usan'ımızın açtırmak ve Millet'emüstenid kuvvetli bir hükümeti mevki-i iktidara geçirerek selâmet-i vatani te'min eylemek müyesser olacaktır.

Muhabbet ve hürmetlerimin kabulünü rica ve o havalideki bilcümle vatandaşlarıma selâmlar ithaf eylerim. Efendim Hazretleri.

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi

Mustafa Kemal²¹⁵

²¹⁵ Mustafa Kemal, *Nutuk (Cilt III Vesikalar)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969. s. 943.

Şeyh Diyâüddin, sol kolunu kaybetmesi üzerine İstanbul'dan hükümet tarafından kendisine “takma kol” gönderilmekle birlikte, Sultan Reşad tarafından bir madalya ile taltif edilmiştir.²¹⁶

2.2.4.2. Şeyh Diyaüddin'in Hilafet Alışı

Şeyh Diyaüddin, Abdurrahman-i Tahi'nin oğlu olduğundan tarikatla çok erken yaşlarda tanışmış ve ilk tövbesini babasından almıştır. Şeyh Abdurrahman-i Tahi'nin vefatına yakın bir zamanda, Hazret, babasına ağlayarak “*Efendim bir insanın babası çok zengin olur da vefatından sonra evladına herhangi bir miras bırakmazsa, o evlat ağlamaz da ne yapar*” der. Bunun üzerine Şeyh Abdurrahman-ı Tahi “*Evladım ben senin baban olduğum için başkalarından herhangi bir ayırım yapamadım, ancak benden sonra Şeyh Fethullah (Verkanisi) benden çok daha iyi ve güzel bir şekilde seni gözetip eğitecektir, merak etme*”²¹⁷ diyerek Hazret'in Şeyh Fethullah'ın gözetiminde daha iyi eğitim göreceğini belirtir.

Hazret, babasının vefatından sonra diğer müritler gibi Şeyh Fethullah'tan tövbe alır. Dört yıl boyunca Şeyhinin dediğinden başka bir şeyle meşgul olmaz. 1889 yılında halifelik ile görevlendirilir. Hazret, şeyhinin de Norşin'de ikamet etmesinden dolayı rahatça irşat vazifesini yerine getiremez. Tarikattaki terbiyesi buna müsaade etmez. Şeyh Ahmet Taşkesen, bu sıkıntının farkında olduğu için Şeyh Fethullah'ı uyarır. Bunun üzerine şeyhi, onun daha rahat ve daha serbest hizmet etmesi için Norşin'den taşınır. Hazret, 10 yıl şeyhinin yaşadığı dönemde, 24 yılda şeyhinin vefatından sonra irşat faaliyetlerini sürdürür. 34 yıllık irşat süresince çok sayıda mürit ve talebe yetiştirir.²¹⁸

2.2.4.3. Şeyh Diyaüddin'in Halifeleri

Şeyh Diyaüddin'in bilindiği kadarıyla on altı halifesi vardır. Aşağıda verilecek halifelerin hepsi ilim sahibi olmaları noktasında kayda değerdir. Dönemin en prestijli medreselerinde okumakla birlikte tasavvufla da uzun süre iştigal etmiş ve

²¹⁶ Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, Sebil Yayınları, İstanbul 2014, s. 339.

²¹⁷ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih Nakşibend*, s. 227.

²¹⁸ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih Nakşibend*, s. 227-229.

nihayetinde Hazretin halifesi olmuşlardır. Hazretten aldıkları icazetle kendileri de çok sayıda halife yetiştirmekle birlikte medreselerde ders vermişlerdir.²¹⁹ Bunlar:

- 1- Muhammed Emin el Kursinci (Melaye Mezin)
- 2- Molla Abdülkerim el Sipahirti
- 3- Molla Mustafa ez Zoki
- 4- Şeyh Şehabeddin et Tili
- 5- Molla Abdullah et Tili
- 6- Şeyh İbrahim-ı Abiri
- 7- Molla Yusuf et Tekmani
- 8- Molla Abbas es Suşari
- 9- Molla Halil et Tili
- 10- Molla Halil et Poğavi
- 11- Şeyh Alaaddin-i Ohin-i
- 12- Şeyh Selim-i Hizani
- 13- Şeyh Ahmed el Haznevi
- 14- Şeyh Mahmud-i Karaköyi
- 15- Şeyh Mahmud-i Zokaydi
- 16- Şeyh Abdurrahman el Çokreşi²²⁰

2.2.5. Şeyh Ahmed El Haznevi

Şeyh Ahmed Haznevi Norşin Medreselerinde eğitim görmemesine rağmen burada anlatılması gerekli görülmüştür. Şeyh Ahmed'in burada anlatılmasının sebebi

²¹⁹ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih Nakşibend*, s. 254-307.

²²⁰ Mehmet Ildırar, *İşaretler*, s. 192.

Norşin Medresesi şeyhi ve seydası olan Şeyh Muhammed Diyaüddin'nin halifesi olması ve yetiştirdiği halifelerden biri olan Seyyid Abdülhakim el Hüseyini'nin vasıtasıyla, günümüzde birçok müridi bulunan Menzil Tarikatı'dır. Bu sebeplerin yanı sıra aşağıda da değinileceği gibi Suriye'de çok sayıda mürit ve medrese öğrencisi yetiştirmesidir.

Şeyh Ahmed, 1887 yılında Suriye'nin Kamışlı ilçesine bağlı Hazne'de doğmuş, 1950 yılında Tilma'ruf'da vefat etmiştir. Kabri burada olup müritleri tarafından ziyaret edilmektedir. Babasının adı Molla Murad olup, Molla Murad'ın dedesi aslen Mardin'e bağlı Dargeçit İlçesinin Banıhé Köyündendir. Annesinin adı Amine'dir. Küçük yaşta annesini kaybetmiş, üvey annesi olan Fatma Hanım tarafından büyütülmüştür.²²¹

Şeyh Ahmed Haznevi'yi önemli kılan birçok etken vardır. Bunların başında döneminde fedakârca yetiştirdiği öğrenci ve müritler gelmektedir. Bu etkenin yanı sıra Şeyh Ahmed Haznevi'nin yetiştirdiği halifelerdir. Tenik, Suriye'de muhaliflerinin, şeyhin yaşadığı köye "Vatikan" demesini, O'nun tesirinin, gücünün ve ihtişamının bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir.²²² Yetiştirdiği halifelerden özellikle Seyyid Abdülhakim el Hüseyini gibi halifeler çok etkili olmuştur. Günümüzde Türkiye'nin en büyük ve en etkili tarikatlarından biri olan Menzil Tarikatının kurucusu Seyyid Abdülhakim el Hüseyini'dir.

2.2.5.1. Şeyh Ahmed el Haznevi'nin Eğitim Hayatı

Şeyh Ahmed ilköğrenimini babası Molla Murad'dan alır. Nusaybin'in Şa'baniye Köyünde, Şeyh Abdülhadi'den, Midyat'ta Molla Hüseyin-i Ca'feri'den, Berdevil köyünde Molla Said-i Hamidi'den ders alır. Buradan Molla Ahmed-i Tizyani'nin medresesine gider, sonra Molla Zahid, Muhammed Ubeydullah-i Şevki, Molla Halil-i Girke'den dersler alır. Ahmed Haznevi, eğitim hayatının en verimli devresini Molla Hüseyin-i Küçük'ten alır. Molla Hüseyin-i Küçük'ten icazetname olarak dokuz senelik eğitimden sonra yirmi yaşında eğitim sürecini tamamlar. Eğitim

²²¹ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih Nakşibend*, s. 310.

²²² Tenik, *Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 27.

hayatını tamamladıktan sonra memleketine gider ve Şam Muhaddisi olan Şeyh Bedreddin'den Hadis ve Tefsir icazetini alır.²²³

2.2.5.2. Şeyh Ahmed Haznevi'nin Hizmetleri

Şeyh Ahmed, eğitimini tamamladıktan sonra memleketinde eğitim faaliyetine başlar. Yörede öyle bir hizmet eder ki kısa bir sürede adı duyulur ve yöre insanı medrese eğitimini almak için Hazne'ye akın eder. Türkiye, Mısır, Irak, Lübnan gibi ülkelerden gelen öğrenciler medresenin çok kültürlü, çok renkli olmasını sağlar. Hatta Avrupa'nın bazı ülkelerinden bile öğrencilerin gelip eğitim aldığı ifade edilir. Çok sayıda öğrencinin bütün masraflarını Şeyhin kendisi karşılamakta ve bizzat talebeler ile ilgilenmektedir.²²⁴

Şeyh Ahmed, Tılma'ruf'ta bir yetimhane yaptırır ve 100 kadar yetimin bütün ihtiyaçlarını karşılar. Burada ilkokul, lise ve yüksek seviyede bir medrese yaptırmıştır. Buradan sorumlu olanlar Şeyh Ahmed'in oğulları, Şeyh Masum ve Şeyh Alaaddin'dir. Öğrencilerle bizzat ilgilenmişlerdir. Hazne ve Tılma'ruf dışında da şeyhin medreseleri vardı.²²⁵

Suriye de 1927 yılında çıkan bir kanunla Şeyh'in elindeki arazilerin büyük bir kısmı elinden alınır. Bu süreçten sonra Şeyhin maddi olarak gücü azalır, Hazne ve Tılma'ruf dışındaki medreseleri kapatmak zorunda kalır. Şeyh buna rağmen beş yüz öğrenciye eğitim vermeye devam etmiştir.²²⁶

2.2.5.3. Ahmed Haznevi'nin Tasavuf ile Tanışması

Ahmed Haznevi, talebelik yıllarında hocası Molla Hüseyin Küçük ile beraber Lice'nin Hezan Köyüne gider ve Şeyh Abdulkadir-i Hezani'nin yanında tövbe eder. İlk olarak tarikatla burada tanışır ve medrese-tasavvuf birlikteliğine burada başlar. Şeyh Abdulkadir, Şeyh Abdurrahman-ı Tahi'nin halifesidir. Şeyh Abdülkadir'in vefatıyla, Şeyh Ahmed, Hazret'in halifesi olan Melâyé Mezin lakaplı Molla Muhammed Emin'e, ne yapması gerektiğini sorar. Melâyé Mezin, ona tövbe etmesini

²²³M. Şerif Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arabkendi (Muhammed Şerif Arabkendi)*, Kent Yayınları, İstanbul 2004, s. 109; Korkusuz, s. 312.

²²⁴Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibend*, s. 313.

²²⁵Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibend*, s. 313.

²²⁶Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibend*, s. 315.

tavsiye eder ve tövbe etmesi için Hazret'i önerir. Şeyh Ahmed hiç vakit kaybetmeden Norşin'e gider ve Hazret'ten tarikat terbiyesi alır. Tarikat aldıktan sonra memleketine döner ve yılda iki defa olmak üzere şeyhi olan Hazreti ziyarete gelir.²²⁷

Ahmed Haznevi, 5 yıl tarikatta kalıp şeyhin emirleri doğrultusunda amel eder. Hazret, (Şeyh Muhammed Diyaüddin) Ahmed Haznevi'nin henüz çok genç olmasına aldıriş etmeden halifelik verir. Ahmed Haznevi halifelik aldığında yirmi beş yaşındadır. Bu süreçten itibaren Şah-i Hazne olarak nam salar. Şah-i Hazne memleketine giderek irşat faaliyetlerine başlar ve halife olmadan önceki âdeti olan yılda iki defa şeyhini ziyaret etme âdetini on üç yıl, yani Hazret'in vefatına kadar devam ettirir.²²⁸

2.2.5.4. Şeyh Ahmed Haznevi'nin Halifeleri

Şah-i Hazne, birçok mürit ve talebe yetiştirmekle birlikte on üç halife de yetiştirmiştir. Ahmed Haznevi vefat ettikten sonra onun yerine oğlu Şeyh Ma'sum irşat faaliyetlerine başlamıştır. Şeyh Ma'sum'da babası gibi çok hizmet etmiş ve Suriye dışında, Türkiye'nin Güneydoğusunda, özellikle Şanlıurfa, Mardin ve Batman'da çok sayıda mürit edinmiştir.²²⁹ Şeyh Ahmed Haznevi'nin halifeleri şunlardır:

- 1- Şeyh İbrahim Gresuver
- 2- Şeyh Ahmed el Hüseyini b. Abdurrahman
- 3- Şeyh Cüneyd el Motki
- 4- Şeyh Muhammed Molla Reşid
- 5- Şeyh Salih Kermi
- 6- Seyyid Musa el Becirmani
- 7- Şeyh Muhammed Abdullatif el Aynkafi

²²⁷ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih Nakşibend*, s. 317-322.

²²⁸ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih Nakşibend*, s. 323.

²²⁹ Eroğlu, *Bütün yönleriyle Arapkendi*, s. 109.

- 8- Şeyh Hüseyin el Kımki
- 9- Seyyid Abdülhakim el Hüseyini
- 10- Şeyh Abdurrezak el Halili
- 11- Şeyh Muhammed Ma'suk en Norşini
- 12- Şeyh Muhammed Ma'sum el Haznevi
- 13- Şeyh Sıddiyk el Subaşı (Tatvani)

2.2.6. Şeyh Ma'sum (1884-1971)

Norşin'de doğan Şeyh Ma'sum, Molla Abdurrahim'in oğlu, Abdurrahman-i Tahi'nin torunudur. Molla Abdurrahim, Şeyh Diyaüddin'in kardeşidir. Molla Abdürrahim de ailenin diğer fertleri gibi âlim ve salih bir zattır.²³⁰

Şeyh Masum ilim tahsilini Norşin Medresesinde amcası olan Şeyh Diyâyeddin'den almıştır. Şeyh Ma'sum'un özellikle şeriat ve fıkıh noktasında uzmanlaştığına dikkat çeken Muhammed Emin Er, bunun bölgedeki davaların, anlaşmazlıkların Şeyhin divanında muhakeme edilmesine bağlamaktadır.²³¹ Şeyh Ma'sum Norşin Medresesinin idaresini amcası ve aynı zamanda seydası olan Şeyh Muhammed Diyâüddin'den almıştır.

Şeyh Ma'sum amcalarıyla birlikte Rus işgaline karşı savaşmış, iki amcasını bu savaşta kaybetmiş, rütbe olarak milis yüzbaşılığa kadar yükselmiştir. Savaş sonrasında Sultan Reşad tarafından kendisine Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası verilmiştir.

1925 yılında çıkan Şeyh Sait ayaklanmasında herhangi bir ilişkisi olmadığı halde bölgedeki diğer âlim ve şeyhler gibi Şeyh Ma'sum da sürgüne gönderilmiştir. İki yıl İzmir'de sürgün kalan Şeyh daha sonra Norşin'e gelerek medrese eğitimine tüm baskılara rağmen devam eder. 1930 yılında Ağrı-Zilan olaylarında Şeyh Ma'sum yakalanarak Gaziantep cezaevine gönderilir. Cezaevinden çıktığında tekrar tedrisat

²³⁰ İbrahim Halil Er (hzr), *Muhammed Emin Er- Hatıralarım*, Mgv Yayınları, Ankara 2016, s. 108.

²³¹ Er, *Muhammed Emin Er- Hatıralarım*, s. 108.

faaliyetlerine devam eder. Akciğer kanserine yakalanan Şeyh Ma'sum 1971 yılında vefat eder²³². Kabri Norşin'de aile kabristanındadır.

Şeyh Ma'sum halife yetiştirmemiştir. *“Malını ve canını Allah yoluna bağışlamış olan büyüğümüz”*²³³ olarak anlatılan Şeyh Ma'sum'un neden halife yetiştirmedeği torunu Seyda Abdugani'ye (53, Şeyh Nureddin Mutlu'nun oğlu) sorulduğunda *“Şeyh Ma'sum ömrünü sadece talebe yetiştirmekle ve ulemaya hizmet ederek geçirdi. Şeyh, tasavvuftan çok ilme önem verirdi”* ifadelerini kullanmaktadır.

2.2.7. Şeyh Muhammed Ma'suk (1906-1975)

Şeyh Muhammed Ma'suk 1906 yılında Norşin'de doğmuştur. Şeyh Ma'suk'un annesi Fatıma Hanım, babası Şeyh Ma'sum'dur. Küçük yaştan beri İslami ilimlere ve tasavvufa ilgi göstermiş kısa zamanda ilim tahsil etmiştir. Yörenin ünlü ailelerinden olan Subaşı ailesine mensup Seyda Abdalbaki'den dersler almış, Oxinli Şeyh Alaaddin Efendi'den ilmi icazet almıştır.²³⁴ Ardından Muhammed Ma'suk medresede talebe yetiştirmeye başlamış ve birçok kimseye ilim icazeti vermiştir.

Suriye-Hazne'daki Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin (Vefatı: 1369/1950) yanında Nakşibendî-Hâlidî usulü üzere tarikat terbiyesi almış ve nihayetinde Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin halifesi olmuştur. Günenç, *“Şeyh Ma'suk Efendi, bütün ömrünü ders vermekle ve nakşi şeyhi olarak ibadetle geçirirdi. Onun halkasından yüzlerce insan yararlanmış ve birçok ilim adamı yetişmiştir”*²³⁵ ifadelerini kullanmaktadır.

Şeyh Muhammed Ma'suk Efendi, Norşin'de, Şeyh Taha, Şeyh Takiyuddin, Molla Bakî ve Şeyh Nasır'ın yanı sıra Nakşibendî yolunu sürdürmüştür. Birçok kimseye tarikat dersi verdiği gibi, yerine birçok halife de bırakmıştır. Bilinen halifeleri şunlardır:

1) Molla Muhyiddin el-Hawilî (Garzan- Vefatı: 1988)

2) Molla Hasan el-Karânaşî (Koçeril Alicanî- 1910-1989)

²³² Er, *Muhammed Emin Er- Hatıralarım*, s. 110.

²³³ Demircan, *Halil Günenç Hoca Hayatı*, s. 47.

²³⁴ Demircan, *Halil Günenç Hoca Hayatı*, s. 61.

²³⁵ Demircan, *Halil Günenç Hoca Hayatı*, s. 61.

- 3) Molla Hasan (Karçikanlı, Vefatı. 1997 Van)
- 4) Molla Hüseyin-i Mirahura el-Butî (Diyarbakır)
- 5) Molla Burhan (Tillolu)
- 6) Molla Fethullah Peçarî (Vefatı: Kasım 2004, Diyarbakır)
- 7) Molla Said-i Tahikî (Diyarbakır)²³⁶

Şeyh Muhammed Ma'şuk, ikinci kez Hac görevini yerine getirdiği sırada, Aralık 1975'te Mekke'de vefat etmiştir. Cenazesi, Mekke'de Cennetu'l-Mualla mezarlığındadır.²³⁷

2.2.8. Şeyh Nureddin Mutlu (1933-...)

Şeyh Nureddin 1933 yılında Norşin'de doğdu. Babası Şeyh Ma'sum annesi Fatıma Hanımdır. İki kız olmak üzere dokuz çocuk sahibidir. Şeyh Nureddin medrese eğitimini Molla Hüseyin, Sadrettin Yüksel ve Şeyh Ma'şuk'tan, tasavvufi terbiyesini ise ağabeyi Şeyh Ma'şuk'tan almıştır.²³⁸ Bölge halkı tarafından "Seyda" olarak anılır ve bölge halkının anlaşmazlık halinde başvuracağı merciidir. Şeyh Nureddin, Norşin Medresesinin "idari ve ilmi amiridir."²³⁹ İlk medresenin yetersiz ve yeterince modern olmaması üzerine yeni bir medrese inşa ettirmiş ve Norşin Medresesinin adını Şeyh Ma'sum Medresesi olarak değiştirmiştir. Sağlık problemleri ve yaşının ilerlemesinden dolayı kendisi medresede öğrencilere bizzat ders verememektedir. Medrese eğitimi müderrisler vasıtasıyla verilmektedir.²⁴⁰ Vakit namazlarının tümünü öğrencilerle cemaatle kılar öğrencilerle yakından ilgilenir.

Şeyh Nureddin bölge halkı nezdinde sadece bir din âlimi değil aynı zamanda bir yargıçtır. Günlük problemlerini seydanın huzurunda edeple dillendirdikten sonra vereceği kararı büyük bir teslimiyetle kabul etmektedirler.

Şeyh Nureddin de ağabeyi Şeyh Ma'şuk gibi halife yetiştirmemiştir.

²³⁶ Müfid Yüksel'in özel arşivi

²³⁷ Demircan, *Halil Hoca Hayatı*, s. 61.

²³⁸ 1. Nisan 2016 tarihinde Norşin'de Abdulgani Mutlu ile yapılan mülakat. (video kaydı)

²³⁹ Bu ifade Şeyh Nurettin'e aittir.

²⁴⁰ Bu müderrisler; Şeyhin oğlu Seyda Abdulgani, cami imam hatibi Seyyit Ahmet Sayın ve Mela Abdurrahman'dır.

SONUÇ

Medreselerin kuruluşu İslam'ın ilk dönemlerine kadar dayansa da sistemleşmiş medreselerin ilk örneği olarak Nizamiye Medreseleri kabul edilmektedir. Nizamülmülk'ün Cizre'de kurduğu er-Radeviyye Medresesi bölgenin kurumsallaşmış ilk medresesi sayılmaktadır. Bu süreçten sonra medrese kurumu Kürt nüfusunun yoğun yaşadığı coğrafyada yaygınlaşmıştır. Evliya Çelebi'nin aktardıklarından yola çıkılarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürdistan Eyaleti'nde mirlerin etkisiyle gelişen medreselerin her birinin, kendi alanlarında ihtisaslaştığı düşünülmektedir. Zira Evliya Çelebi, Diyarbakır'daki medreseleri naklederken her medresenin bir alanda uzmanlaştığını vurgulamaktadır.

19. yüzyılda tasfiye edilen Kürt emirliklerinin oluşturduğu otorite boşluğu Osmanlı Devleti'nin tüm girişimlerine rağmen kapatılamamıştır. Birçok defa Kürdistan'a seferler düzenlenmiş ancak istenilen sonuç alınamamıştır.

Otorite boşluğunun baş gösterdiği bu dönemde Mevlana Hâlid-i Bağdadî, Nakşibendî şeyhlerinden olan Abdullah Dehlevi'den icazet alarak Kürdistan'da Nakşibendîliğin bir kolu olan Hâlidîyye tarikatını kurmuştur. Mevlana Hâlid, Kadirî tarikatı başta olmak üzere bölgede var olan diğer tarikatların da aksine, babadan oğula geçen bir silsile ile değil, liyakat ve mâkûliyeti göz önüne alarak çok sayıda halife atamıştır. Seçilen bu halifelerin asgari düzeyde ilmi olarak molla olmasına özen gösterilmiştir. “Âlim olmayana şeyhlik verilmez” düsturu ile hareket edilmiş, bu şekilde tarikatın içine Kur'an, sünnet ve tasavvufa aykırı hallerin girmesine engel olunmaya çalışılmıştır. Kısa bir zamanda Osmanlı Devleti'nin hemen her bölgesinde yaygınlık göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin gözde tarikatlarından biri olmayı başaran Hâlidîyye tarikatı, devletten maddi manevi destek görmüş ve karizmatik liderlerin varlığıyla da “lider tarikat” olmuştur.

Zeminin Hâlidîyye tarikatına uygun olmasının yanında bölgedeki sıkıntılar, halkın tarikata olan ihtiyacını tetiklemiştir. Özellikle Avrupalı misyonerlerin Hıristiyanlar üzerindeki faaliyetleri, Müslüman olan halkın bir çatı altında toplanması gerekliliğini doğurmuştur. Bu çatı Hâlidîyye tarikatı olmuştur.

Hâlidîyye tarikatının öncü halifelerinden olan Seyyid Sebğetullah Arvasi, özellikle Bitlis ve Muş çevresinde o kadar tutulmuştur ki halk arasında “Ğavs” olarak isimlendirilmiştir. Ğavs’ın yanında tarikat terbiyesi alan Şeyh Abdurrahman-ı Tahi, halife olarak atanır. Halife olarak atanan Tahi, ilk başlarda Muş’un yerel beyleri tarafından kabul görülmesi de halkın talebiyle Norşin’e yerleşir. Norşin’e yerleştiği andan itibaren bir medrese kurar ve talebe yetiştirmeye başlar. Aynı zamanda Norşin ve Norşin’in birçok köyünde mürit edinir. Zaman geçtikçe etki alanı genişleyen Tahi’nin komşu il ve ilçelerde de mürit sayısı artar. Kısa bir zaman zarfında etki alanını genişleten şeyh, halifeler tayin ederek tarikat nüfuzunu artırır.

Abdurrahman-ı Tahi’de, Hâlidîyye tarikatı lideri Mevlana Hâlid gibi “âlim olmayana şeyhlik verilmez” düsturu ile halife seçiminde liyakat ve mâkûliyyete özen gösterir.

Abdurrahman-ı Tahi vefat ettikten sonra yerine kısa bir zamanda olsa Şeyh Fethullah Verkanisi geçer. Şeyh Fethullah, Abdurrahman-ı Tahi’nin oğlu olan Muhammed Diyâüddin’i tarikat terbiyesinden geçirerek halife olarak atar. Yeni halife Şeyh Muhammed Diyâüddin, babası olan Tahi’nin divanında tarikat yönetiminin başına geçer. Norşin Medresesi bu dönemde kurumsallaşır ve bölgenin birçok yerinden medreseye öğrenci, tekkeye ise mürit edinir.

Norşin Medresesi, Birinci Dünya Savaşında da aktif rol alıp Osmanlı Devletine lojistik ve askeri destek vermiştir. Seyda, talebeleriyle savaşa katılmıştır. Milis yüzbaşı rütbesine kadar yükselen Şeyh Diyâüddin savaşta iki kardeşini ve birçok talebesini şehit vermekle birlikte koluna isabet eden bir şarapnel parçasıyla yaralanmıştır. Bu yönüyle medresenin bölgede güvenliği sağlama görevini de üstlendiği görülmektedir.

Norşin Medresesinde okuyan öğrencilere ilmi derslerin yanında tasavvufi dersler de verilir. Söz konusu medresede, çağdaş eğitim modeli olarak da kabul edilen birebir ders talimi ile öğrencinin seviyesi ve kabiliyetine göre ders verilir. Hem ilmi hem tasavvufi ders alan öğrenciler, Mevlana Hâlid’in tasvir ettiği kişiliğin meydana çıkmasını sağlar.

Norşin Medresesi, tekke ve medreseyi bir çatı altına alarak “*velayet bir hüccet-i risalettir, tarikat bir bürhan-ı şeriattır*” anlayışını benimser. Seydaların değişmesi, Norşin Medresesinin misyonunu değiştirmemiştir. Abdurrahman-ı Tahi'nin Mevlana Hâlid'ten aldığı misyonu, Norşin Medresesi başına geçen her seydanın devam ettirdiği düşünülmektedir.

Norşin Medresesi her dönemde birçok öğrenci yetiştirmiştir. Said Nursi gibi tanınmış kişilerde Norşin Medresesinde okumuştur. Öyle ki Nursi, Risale-i Nur'un muhtelif yerlerinde Norşin Medresesinden övgüyle bahseder.

Norşin Medresesi, bölge halkı için sadece medrese veya tekke değil aynı zamanda bir adli kurumdur. Kan davaları, kız kaçırma olayları ve arazi anlaşmazlığı gibi sıkıntıların birçoğu medrese seydalarının arabulucu olmasıyla çözümlenir. Bu yönüyle de halka hizmet veren bu kurum, bölge halkı nezdinde adaletin bir sembolüdür. Halk tarafından adaletin sembolü olarak görülmesinden dolayı medreseyi yöneten aileye “Mala Hezret- Mala Seyda” denilmektedir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman-ı Tahi, *Mektubat-ı Seyda-i Tahi*, (çev, Ahmet Şahin) Semerkand Yayınları, İstanbul 2013.

ACAR, Abdurrahman, “Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisindeki Yerleri”, *Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara 2008.

AKGÜNDÜZ, Murat, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.

AKPINAR, Muhammed Reşit, “Osmanlı Toplumunda Selefi Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeler”, *İlahiyat Akademi Dergisi* c. 1. S. 1-2, 2015.

AKTO, Akif, “Osmanlıda Medrese İktidar İlişkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, sayı: 27, Yaz 2013.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.ö. 1000 M.S. 2010*, Pegem Akademi Yayınları, 16. Baskı, Ankara 2010.

ALGAR, Hamid, *Nakşibendilik*, (çev: Cüneyd Köksal, Ethem Cebecioğlu, İsmail Taşpınar, Kemal Kahraman, Nebi Mehdiyev, Nurullah Koltaş, Zeynep Özbek) İnsan Yayınları, İstanbul 2013.

ARABACI, Caner, *1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri*, S.Ü. SBE, Konya 1996(Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ARDIÇ, Mehmet, *Bitlis ve Çevresinde Yetişen Mutasavvıflar ve Tasavvuf Kültürünün Oluşması*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2009)

ARIKAN, Adem, “Nizamülmülk’ün Eş’arilere Destekleri ve Diğer Sünnilerle İlişkileri” *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 6,Cilt 6, Sayı 2, Ankara 2011.

ARSLAN, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2009.

BADILLI, Abdulkadir, *Bediüzzaman Said Nursi, Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, Timaş Yayınları, İstanbul 1990.

BAKKAL, Ali, “Medrese Tarihinde Fen Bilimleri Öğretimi ve Medresetüzzehra”, *Said Nursi'nin Eğitim Felsefesi Medresetüzzehra Sempozyumu*, 12-14 Ekim, Van 2012.

BALA, Sabahattin, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Yöresi Örneği)*, Diyarbakır 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

BALTACI, Cahit, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.

BAZ, İbrahim, “Güneydoğuda Bir İrfan Merkezi: Serdahl Tekkesi ve Külliyesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2 yıl: 2 cilt: II sayı: 2, Şırnak 2011.

BEG, Muhammed Emin Zeki, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nûbîhar Yayınları, İstanbul 2014.

BOİS, Thomas, *Kürtler ve Yurtları: Kürdistan*, Doz Yayınları, İstanbul 2004.

BOZKURT, Nebi, *Medrese*, DİA, TDV Yayınları, Ankara 2003.

BRUİNESSEN, Martin Van, *Şeyh, Ağa, Devlet*, İletişim Yayınları (çev, Banu Yalkut), İstanbul 2013.

_____, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, (çev, N Kırac, B Peker, L Keskiner, vd) İstanbul 2010.

BRUİNESSEN, Martin Van, BOESCHOTEN, Hendrik, *Evliya Çelebi Diyarbekir'de*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ÇAKAR, Mehmet Saki, “Seyda Molla İbrahim Kelhokî'nin Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Yönü Ve Eğitim Öğretim Metodu”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* - www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı:X 2013.

ÇELEBİ, Ahmet, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Ankara 2013.

ÇİÇEK, Hasan, “Hizan’ın Kültürel Zenginliğinin Tarihsel Arka Planı”, *I. Uluslararası Düünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri Yayınları* (ed, Mehmet Bilen, Veysel Gürhan, Ercan Gümüş) , Beyan, İstanbul 2008.

ÇİÇEK, M. Halil, *Şark Medreselerinin Serencamı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009.

DEMİRCAN, Nezir, *Halil Güneç Hoca Hayatı ve Hatıratı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.

DERMAN, Hamit, *Tarihimizin ilim irfan merkezleri Medreseler*, NurNet.org, E.T. 08.10.2015.

Doğu (Kuzey-Güney) Anadolu Evliyalari, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 2004.

EFENDİ, Naîmâ Mustafa, *Naima Tarihi* C.6, (çev: Zuhuri Danışman) Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1969.

EL BÛTÎ, M. Said Ramazan, *Babam Molla Ramazan el Bûtî Hayatı Düşünceleri Mücadelesi*, (çev: Abdulhadi Timurtaş) Kent Yayınları, basım yılı yok,

EPÖZDEMİR, Şakir, *Kürt-Osmanlı İttifakının 500. Yılı*, Veng Yayınları, Diyarbakır 2014.

_____, *Medreseyên Kürdistané Dı Dewra Miran u Neqşebendiyar De*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2014.

ER, İbrahim Halil, *Muhammed Emin Er- Haturalarım*, Mgv Yayınları, Ankara 2016.

EROĞLU, M. Şerif, *Bütün Yönleriyle Arabkendi* (Muhammed Şerif Arabkendi), Kent Yayınları, İstanbul 2004.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu, (Hazırlayanlar, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman) İstanbul 2001.

GALL, Dina Le, *Bir Sûfi Kültürü Olarak Osmanlı'da Nakşibendilik (1450-1700)* Litera Yayıncılık, İstanbul 2016.

GÖZÜTOK, Şakir, “Medreselerin Eğitim Açısından Tarihte Üstlendiği Fonksiyonlar” *Medreseler ve Din Eğitimi Sempozyumu tebliği* (yayımlanmamıştır)

_____, *İslam'ın Altın Çağında İlim*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012.

ĞANDUR, Muhammed Yusuf, *Ortaçağ Cizre Tarihi (M.S. 815-1515)*, Beşir Ant Yayınları, (çev, Fadıl Bedirhanoğlu) Ankara 2008.

IŞIKDOĞAN, Davut, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53:2 (2012).

İbn Haldun, *Tasavufun Mahiyeti Şifâu's Sâil*, (hız, Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1998.

JWAİDEH, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Kökenleri ve Gelişimi*, (Çeviren: İsmail Çekem, Alper Duman), İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

KANIK, Cengiz, “Din Eğitiminde İmani Konuların Sunumunda Yeni Bir Yöntem” *Medreseler ve Din Eğitimi Sempozyumu, Siirt Sempozyumu*, 22-25 Ekim 2013.

KARA, Mustafa, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, İstanbul 2013.

KARAGÖZ, İsmail, “Medrese” *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006.

KARDAŞ, Abdülaziz, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Bitlis ve Çevresinde İz Bırakanlar*, Ankara Üniversitesi, Ankara 2004, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lugati't-Türk*, (çev: Serap Tuğba Yurteser) Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.

KAZICI, Ziya, “Medrese”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 2000.

KONUR, Himmet, *İbrahim Gülşeni Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

Kur’an, el-Alak 96, 1.

KORKUSUZ, M. Şefik, *Nehri’den Hazne’ye Meşayihî Nakşibend*, Kilim Yayıncılık, İstanbul 2010.

MAKDİSÎ, George, *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı*, (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu – Hasan Tuncay Başoğlu) Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.

MARUF, Naci, “Medarisu Kable’n Nizamiye”, *Matbaatu’l Mecmei’l-ilmî*, Irak 1973.

MELA BİRHANE TARANİ, *Ji Her Aliyi Ve Medreseyen Me*, Şin Yayınları, Ankara 2011.

MISIROĞLU, Kadir, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, Sebil Yayınları, İstanbul 2004.

MUSTAFA KEMAL, “Nutuk” (*Cilt III Vesikalar*) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

MUTLU, Şeyh Nureddin, Seyda Abdülgani Mutlu, Molla Resul Üçdağ “Yakın dönemde Cizre Yöresi Medreseleri”, *Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, Cizre Kaymakamlığı, 1999.

NURSİ, Abdurrahman, *Bediüzzaman’ın Hayatı*, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul 2010.

NURSİ, Said, *Emirdağ Lahikası*, Zehra Yayınları, İstanbul 2004.

_____, *Mesnevi-i Nuriye*, Zehra Yayınları, İstanbul 2004.

_____, *Münazarat*, Zehra Yayınları, İstanbul 2004.

- _____, *Tarahçe-i Hayat*, Zehra Yayınları, İstanbul 2004.
- ÖNGÜL, Ali, “Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen Âlim Adamlarına Genel Bir Bakış”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Nizamiye Medresesi”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007.
- ÖZKAN, Şerife, *Medrese Tabirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Şubeleri Ve Medrese Eğitimi*, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZTOPRAK, Sadreddin, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003.
- PEKASİL, Tahir, “Kürtlerde Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre Örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler”, *Kürtler (Toplum, Din)* (der: Adnan Demircan, Celil Abuzar, Metin Bozan), Nida Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Platon, *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014,
- ŞÂMÎ, Şemseddin, *Kâmüsu'l-A'lâm*, Kaşgar Yayınları, Ankara 1996.
- SARIÇAM, İbrahim, Erşahin, Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara 2008.
- Şerefhan Bitlisî, *Şerefname Kürt Tarihi I. Cilt*, (çev. Abdullah Yeğin) Nubihar Yayınları, İstanbul 2014.
- Şeyh Alâeddin Haznevi, *Hazret ve Şah-ı Hazne Hayat ve Menkıbeleri*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- ŞİMŞEK, Mehmet, *Amid'den Diyarbekir'e Eğitim Tarihi*, Kent Yayınları, İstanbul 2006.
- TALAS, Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim*, (çev. Sadık Cihan) Etüt Yayınları, Samsun 2000.

TENİK, Ali, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, Nûbîhar Yayınları, İstanbul 2005.

TİMURTAŞ, Abdulhadi, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngi*, Kent Yayınları, İstanbul 2008.

TUNCER, Orhan Cezmi, *Diyarbakır Camileri*, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 1996.

TURAN, Abdalbaki, *Melayê Cizîrî Divanı ve Şerhi*, Nûbîhar Yayınları, İstanbul 2010.

ÜLKE, Cemal, *Kürdistan Eyaleti'nin İdarî Yapısı (1847-1867)*, Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, Mardin 2014,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Wikipedia.org/wiki/G%C3%BCroymak, 07. 12. 2015.

YIKILMAZ, Abdulvahit, “Molla Muhammed Said El-Amedî (Yıkılmaz) Hayatı, İlmi Ve Tasavvufî Yönü”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: IV, Kasım 2010.

YILMAZ, H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

YILMAZ, Musa Kazım, Musa Kazım Yılmaz, “Kürdistan Medreselerinde Eğitim-Öğretim Kalitesi ve Bediüzzaman'ın Medreset-üz-Zehra Projesi”, *Medreseler ve Din Eğitimi Sempozyumu Tebliği* (yayımlanmamıştır), Siirt Sempozyumu, 27-28 Ekim 2013.

ZİNAR, Zeynel Abidin, “Di Nava Medreseyên Kurdî De Giringiya Medreseyên Axtepeyê, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu* 2. Cilt, (ed. İsmail Narin) Bingöl Üniversitesi Yayınları, (29 Haziran 1 Temmuz 2013)

YÜKSEL, Ahmet Turan, *İslam'da Bilim Tarihi*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2012.

YÜKSEL, Edip, *Norşin'den Arizona'ya*, Ozan Yayıncılık, (çev. Özgür Mandal) İstanbul 2017.

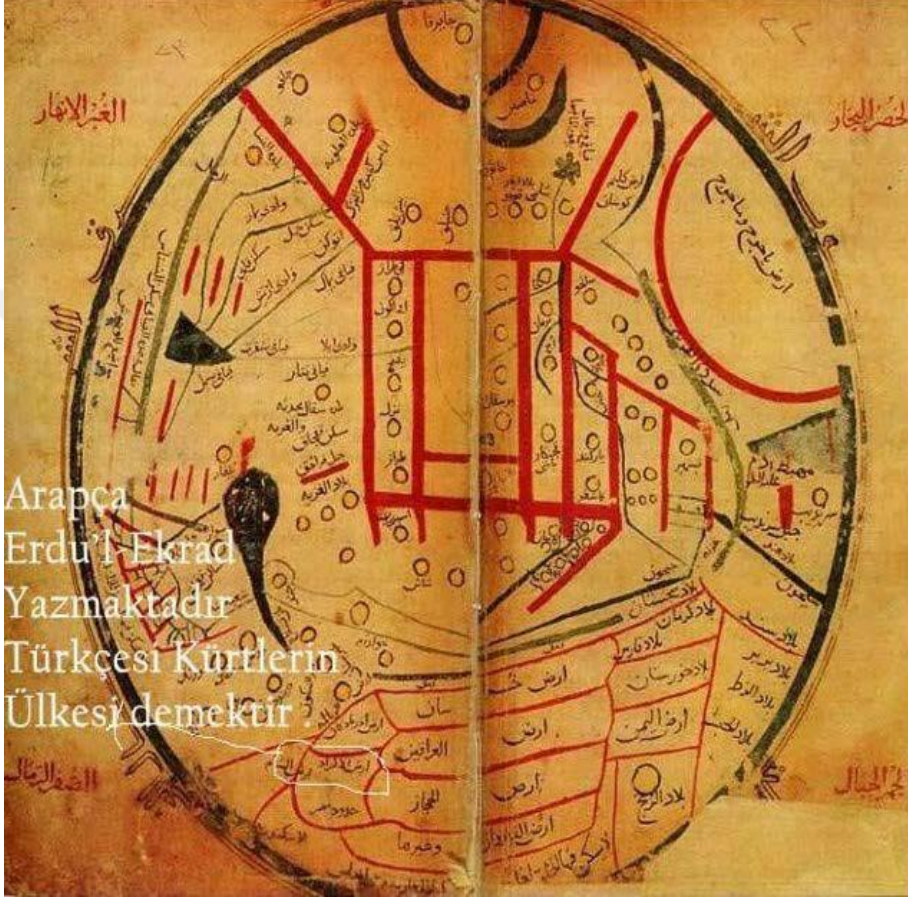
YÜKSEL, Müfid, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, Sor Yayıncılık, Ankara 1993.

ZENGİN, Zeki Salih, “Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, (ed: Nurullah Altaş, Mustafa Köylü) Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.

EKLER

Ek: 1

Kaşgarlı Mahmud'un çizdiği dünya haritası

Ek: 2

Şeyh Abdurrahman-i Tahi'nin kabri

Ek: 3

Norşin Medresesi ve Tekkesi

Ek: 4.

Norşin Medresesinin yeni binası

باسمہ تعالیٰ
 السلام علیک وعلیٰ آلک وعلیٰ اہلبیتک
 یا محمد وعلیہ السلام صدیق اکبر وکلیماک
 برکتی برکتی برکتی برکتی برکتی برکتی
 دگر دگر دگر دگر دگر دگر دگر دگر
 سزا سزا سزا سزا سزا سزا سزا سزا
 حضرت اسرار لویو بدیدہ
 ((۱۰)) امدتک مددک مددک مددک مددک مددک مددک مددک
 عالم عالمک روغن کعبن این ملک ایتمی وعلیہ السلام
 برکتی برکتی برکتی برکتی برکتی برکتی برکتی
 اسلامه هوو کبیر بر دانه ده انوار ایمانی نیرین وطلسم عالم
 قیمتی اعلان این دقران حقیقتی درین دیرین رساله انور
 مددک ده محمولی وعلیٰ کتب عالم اسلامه دیرین
 دگر حقیقتی ایمانی دن برکتی برکتی برکتی برکتی
 بن کور صباغ امدتک اسرار کبری وطلسمی شیخ معصومی وصدیق
 دعا لوده دعوی قرآن کلمه صبر ایوبیم
 کرم معنوی نریزه - صباغ کلمه - صباغ مؤمن ایم مدنی کفر
 برکتی برکتی دگر کلمه برکتی - صباغ مؤمن سوال دعوی کلمه

مدینه سنه ۱۲۸۰ قمری - و املا بوسیله سزّه او قلم معانی - شرح علماری
 بجز سزّه سزّه حقیقه فکری و حقایق حقه بلکه اینست (سوزده دید و
 سزّه سوزده مظلّم - و بویک عیناً نورشین بیدر سزّه کزی در امر استبداد
 بنده سزّه عرض ای جویم - ...
 مکتوب باید بگذرد بزرگن به بدع قوم حرمت و سلام عرض اینست کزی
 استقام ایوه ... اوت ... بر استاید بزرگ در سنه و سزّه نورین و استاید بزرگ
 تا بحکم صیانت بقیام املا میسر و سزّه سزّه ... خطاب هم - طایفه سزّه حقه
 انطو لنده و عالم اسلامه سزّه سزّه ... قرآن سزّه قرآن نامه حرکت
 ایوه در قرآن بار غنی - الفلانیه بر ایوه عین و قول کرده دین اسلامه
 حقیقت کبری بر لنده به اولان نور لور قرآن تفسیری و معظم بر دین ایمان
 قهرمانی او عیناً دنا - بولند بگذر بزرگن - اسما ایوه - استاید سزّه حقه
 صورت دفعه هم سزّه سزّه کرانه او مبارک مدینه سزّه سزّه کت ایوه - چون نور
 طلبه لنده قلبانزه او مبارک مدینه سزّه سزّه نور لور عرفان او حاجی هالنده سزّه سزّه
 هم انتا الله - او سزّه کندی نور ملاهی اولان سزّه نوری نام ایوه ایوه - مدار افتخار
 خدمت دین لنده موفقیه سزّه سزّه ... سزّه سزّه سزّه سزّه سزّه سزّه سزّه سزّه سزّه

بما فی هوکما فی
 • تصویر
 هم، سزّه سزّه

Said Nursi'nin Şeyh Ma'sum'a yazdığı mektup.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Çelik 1988 yılında Diyarbakır'ın merkez ilçesine bağlı Küçük Ergeçli köyünde doğdu. Ziya Gökalp Lisesini bitirdi. Dicle Üniversitesi Arkeoloji bölümünden 2013 yılında mezun oldu. 2014 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programını kazandı. Çelik Türkçe'nin yanı sıra Kürtçe lehçelerinden Kürmanci, Zazaki lehçelerini bilmekle beraber orta düzeyde Grekçe ve İngilizce bilmektedir.

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNTİHAL RAPORU

TASAVVUF VE İLMİ BİRLEŞTİREN BİR KURUM OLARAK MEDRESELER (19. VE 20. YÜZYILLARDA NORŞİN MEDRESESEİ ÖRNEĞİ)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 92 sayfalık kısmına ilişkin 24/05/2017 tarihinde tez danışmanım tarafından **intihal.net** adlı şirkete gönderilerek intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezim benzerlik oranı alıntılar dahil % 15'tir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar dahil

Mardin Artuklu Üniversitesi (**intihal.net**) adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Mehmet ÇELİK

Öğrenci No: 14751005

Programı: Tarih Anabilim Dalı

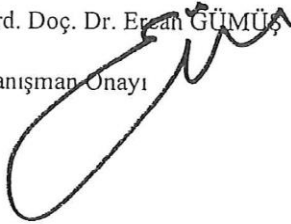
Statüsü: Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

30.05.2017

Yrd. Doç. Dr. Erhan GÜMÜŞ
Danışman Onayı

Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA
A.B.D. Başkanı Onayı

